

Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

قُلْ لِّیْنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰی اَنْ یَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا
الْقُرْاٰنِ لَا یَاتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَاَلَوْ كَانَتْ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیْرًا¹

Mahzen-i mucizât ve mucize-i kübrâ-yı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olan Kur'ân-ı Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyân'ın hadsiz vücûh-u i'câzından kırka yakın vücûh-u i'câziyeyi Arabî risâlelerimde ve Arabî Risâle-i Nur'da ve "İşârâtü'l-İ'câz" nâmındaki tefsirimde ve geçen şu yirmi dört Söz'lerde işaretler etmişiz. Şimdi onlardan yalnız beş vechini bir derece beyan ve sair vücûhu içlerinde icmâlen dercederek ve bir mukaddime ile onun târif ve mahiyetine işaret edeceğiz.

Mukaddime

"Üç Cüz"dür.

Birinci Cüz

Kur'ân Nedir? Târihi Nasıldır?

Elcevap: (On Dokuzuncu Söz'de beyan edildiği ve sair sözlerde isbat edildiği gibi) **KUR'ÂN;**

- ✓ Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi...
- ✓ Ve âyât-i tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedisi...

¹ "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplan-salar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88).

- ✓ Ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri...
- ✓ Ve zeminde ve gökte gizli esmâ-yı ilâhiyenin mânevî hazinelerinin keşşâfı...
- ✓ Ve sutûr-u hâdisatın altında muzmer hakâikin miftahı...
- ✓ Ve âlem-i şehâdetde âlem-i gaybın lisanı...
- ✓ Ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı ebediye-i rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliye-i sübhâniyenin hazinesi...
- ✓ Ve şu İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendesesi...
- ✓ Ve avâlim-i uhreviyenin mukaddes haritası...
- ✓ Ve zât ve sıfat ve esmâ ve şuûn-u ilâhiyenin kavlı-î şârihi, tefsir-i vâzıhı, bürhân-ı kâtı, tercüman-ı sâtı...
- ✓ Ve şu âlem-i insâniyetin mürebbîsi...
- ✓ Ve insâniyet-i kübrâ olan İslâmiyet'in mâ ve ziyâsı...
- ✓ Ve nev-i beşerin hikmet-i hakikiyesi..
- ✓ Ve insâniyeti saadete sevk eden hakikî mürşidi ve hâdisi...
- ✓ Ve insana hem bir *kitab-ı şeriat*, hem bir *kitab-ı dua*, hem bir *kitab-ı hikmet*, hem bir *kitab-ı ubûdiyet*, hem bir *kitab-ı emir ve davet*, hem bir *kitab-ı zikir*, hem bir *kitab-ı fikir*...
- ✓ Hem bütün insanın bütün hâcât-ı mâneviyesine merci' olacak çok kitablara tazammun eden tek, câmi bir *kitab-ı mukaddes*'tir.
- ✓ Hem bütün evliya ve siddikîn ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreplerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her birindeki meşrebin mezâkına lâıyk ve o meşrebi tenvir edecek ve her bir mesleğin mesâkına muvâfık ve onu tasvir edecek birer risâle ibraz eden mukaddes bir kütüphane hükmünde bir *kitab-ı semâvîdir*.

İkinci Cüz ve Tetimme-i Târif

Kur'ân, Arş-ı Âzam'dan, ism-i âzam'dan, her ismin mertebe-i âzamından geldiği için, "On İkinci Söz"de beyan ve isbat edildiği gibi;

- ✓ **Kur'ân**; bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah'ın kelâmıdır.

- ✓ Hem bütün mevcudatın İlâh'ı unvanıyla Allah'ın fermanıdır.
- ✓ Hem bütün semâvât ve arzın Hâlık'ı nâmına bir hitaptır.
- ✓ Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir.
- ✓ Hem saltanat-ı âmme-i sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir.
- ✓ Hem rahmet-i vâsia-yı muhîta nokta-yı nazarında bir defter-i iltifâtât-ı rahmâniyedir.
- ✓ Hem ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.
- ✓ Hem ism-i âzam'ın muhîtinden nüzûl ile Arş-ı âzam'ın bütün muhatına bakan ve teftiş eden hikmetfeşan bir *kitab-ı mukaddes*'tir.

Ve şu sırdandır ki, "kelâmullah" unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur'ân'a verilmiş ve daima da veriliyor.

Kur'ân'dan sonra sair enbiyânın kütüb ve suhurları derecesi gelir. Sair nihayetsiz kelimât-ı ilâhiyenin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz'î bir unvan ile, hususî bir tecelli ile, cüz'î bir isim ile ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan ilhamât sûretinde bir mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanâtın ilhamları, külliyyet ve hususiyet itibarıyla çok muhtelifdir.

Üçüncü Cüz

Kur'ân; asırları muhtelif bütün enbiyânın kütüblerini ve meşrepleri muhtelif bütün evliyânın risâlelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyânın eserlerini icmâlen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evhâm u şübehâtın zulûmâtından musaffa ve nokta-yı istinadî, bilyakîn vahy-i semâvî ve kelâm-ı ezeli; ve hedefi ve gayesi, bilmüşâhede saadet-i ebediye; içi, bilbedahe hâlis hidâyet; üstü, bizzarûre envâr-ı îmân; altı, biilmelyakîn delil ve bürhân; sağ, bittecrübe teslim-i kalb ve vicdan; solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz'an; meyvesi, bihakkalyakîn Rahmet-i Rahmân ve dâr-ı cinân, makamı ve revâcı, bi'l-hadsî's-sâdık makbûl-ü melek ve ins ü cân bir kitab-ı semâvîdir.

Kur'ân'ın târifine dair üç cüzündeki sıfatların her biri başka yerlerde kat'î isbat edilmiş veya isbat edilecektir. Dâvamız mücerred değil, her birisi bürhân-ı kat'î ile müberhendir.

Birinci Şu'le

Bu Şu'lenin “Üç Şua”ı var.

Birinci Şua

Derece-i i'câzda belâgat-ı Kur'âniye'dir.

O belâgat ise, nazmın cezâletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üslûplarının bedâatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanının berâatinden, fâik ve safvetinden ve meânîsinin kuvvet ve hakkâniyyetinden ve lafzının fesâhatinden, selâsetinden tevellüd eden bir belâgat-ı hârikulâdedir ki, benîâdem'in en dâhî ediblerini, en hârîka hatiblerini, en mütebahhir ulemâsını muârazaya davet edip bin üç yüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şiddetle dokunuyor. Muârazaya davet ettiği hâlde, kibir ve gururlarından başını semâvâtâ vuran o dâhîler, Ona muâraza için ağız açamayıp kemâl-i zilletle boyun eğdiler.

İşte belâgatındaki vech-i i'câzı iki sûretle işaret ederiz:

Birinci Sûret

İ'câzı vardır ve mevcuttur. Çünkü Cezîretü'l-Arab ahalisi o asırda ekseriyet-i mutlaka itibarıyla ümmî idi. Ümmîlikleri için mefâhirlerini ve vukuat-ı tarihîyelerini ve mehâsin-i ahlâka yardım edecek durub-u emsâllerini kitabet yerine şiir ve belâgat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Mânidar bir kelâm, şiir ve belâgat câzibesıyla eslaftan ahlafa hâfızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyac-ı fitrî neticesi olarak o kavmin mânevî çarşısı ticaretlerinde en ziyade revaç bulan, fesâhât ve belâgat metâi idi. Hattâ bir kabilenin beliğ bir edibi, en büyük bir kahramân-ı millîsi gibi idi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte İslâmiyet'ten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zeki kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâgatta akvam-ı âlemden en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâgat, o kadar kıymetli idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musalaha ediyorlardı. Hattâ onların içinde “Muallakat-ı Seb'a” nâmıyla yedi edibin yedi kasidesini altınla Kâ'be'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı.

İşte böyle bir zamanda, belâgat en revaçlı olduğu bir anda Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nüzûl etti.¹ Nasıl ki zaman-ı Mûsâ'da (*aleyhisselâm*) sihir² ve zaman-ı Îsâ'da (*aleyhisselâm*) tıp revaçta idi.³ Mucizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit bülegâ-yı Arab'ı, en kısa bir sûresine mukabeleye davet etti:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ⁴

fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem der ki: “Îmân getirmezsiz mel'unsunuz. Cehenneme gireceksiniz!” Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli sûrette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidâyeten îdâm-ı ebedî ile ve sonra da cehennemde îdâm-ı ebedî ile beraber dünyevî îdâm ile de mahkûm ediyor. Der: “Ya muâraza ediniz, yahut can ve malınız helâkettedir!”

İşte eğer muâraza mümkün olsaydı acaba hiç mümkün mü idi ki, bir-iki satırla muâraza edip dâvasını ibtal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehlikeli, en müşkülâtli muharebe tarîkı ihtiyar edilsin! Evet o zeki kavim, o siyâsî millet ki, bir zaman âlemi, siyasetle idare ettiği hâlde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terk etsin? En tehlikeli ve bütün mal ve canını belâyaya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin, hiç kabil midir! Çünkü edibleri, birkaç hurufâtla muâraza edebilseydi; Kur'ân, dâvasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve mânevî helâketten kurtulurlardı. Hâlbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muâraza-yı bilhurûf mümkün değildi, muhâldi. Onun için muharebe-i bi's-süyûfa mecbur oldular.

Hem Kur'ân'ı tanzir etmek, taklidini yapmak için gayet şiddetli iki sebep vardı. Birisi; düşmanın hırs-ı muârazası. Diğeri; dostlarının şevk-i taklîdidir ki, şu iki sâik-i şedid altında milyonlar Arabî kitâblar yazılmış ki hiçbirisi ona benzemez. Âlim olsun, âmî olsun her kim Ona ve onlara baksa katiyen diyecek ki: “Kur'ân, bunlara benzemez. Hiçbirisi Onu tanzir edemez.” Şu hâlde, ya Kur'ân bütününün altındadır. Bu ise, bütün dost ve düşmanın ittifakıyla bataldır, muhâldir. Veya Kur'ân, o yazılan umum kitâbların fevkindedir.

Eğer desen: “Nasıl biliyoruz ki, kimse muârazaya teşebbüs etmedi? Kimse kendine güvenemedi mi ki, meydana çıksın? Birbirinin yardımını da mı fayda etmedi?”

1 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/154.

2 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/153.

3 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/153.

4 “Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin.” (Bakara sûresi, 2/23)

İlcevap: Eğer muâraza mümkün olsaydı, alâküllihâl kat'î teşebbüs edilecekti. Çünkü izzet ve nâmus meselesi, can ve mal tehlikesi vardı. Eğer teşebbüs edilseydi, alâküllihâl kat'î tarafdar pek çok bulunacaktı. Çünkü hakka muarız ve muannit daima kesretli idi. Eğer tarafdar bulsaydı, alâküllihâl iştihar bulacaktı. Çünkü: Küçük bir mücadele, beşerin nazar-ı istiğrabını celbedip destanlarda iştihar eder. Şöyle acib bir mücadele ve vukuat ise gizli kalmaz. İslâmiyet aleyhinde tâ en çirkin ve en şeni' şeylere kadar nakledilir, meşhur olur. Hâlbuki: Muârazaya dair Müseylime-i Kezzâb'ın bir-iki fıkrasından başka nakledilmemiş. O Müseylime'de çendan belâgat varmış. Fakat hadsiz bir hüsn-ü cemâle mâlik olan beyan-ı Kur'ân'a nisbet edildiği için, onun sözleri hezeyan sûretinde tarihlere geçmiştir.

İşte Kur'ân'ın belâgatındaki i'câz, katiyen iki kere iki dört eder gibi mevcuttur ki, iş böyle oluyor.

İkinci Sûret

Belâgatındaki i'câz-ı Kur'ânî'nin hikmetini *Beş Nokta*'da beyan edeceğiz.

Birinci Nokta

Kur'ân'ın nazmunda bir cezâlet-i hârika var.

O nazımdaki cezâlet ve metaneti, "İşârâtü'l-İ'câz" baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiye beyan eder.

Saatin; saniye, dakika, saati sayan ve birbirinin nizamını tekmil eden ne ise, Kur'ân-ı Hakîm'in her bir cümledeki, hey'âtındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münasebatındaki intizâmı öyle bir tarzda "İşârâtü'l-İ'câz"da âhirine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazımdaki cezâlet-i hârikayı bu sûrette görebilir. Yalnız bir-iki misâl, bir cümlenin hey'âtındaki nazmı göstermek için zikredeceğiz.

♦ Meselâ: ¹ **وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ**

Bu cümlede, azabı dehşetli göstermek için en azının şiddetle tesirini göstermekle göstermek ister. Demek taklîli ifade edecek cümlenin bütün hey'etleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek.

¹ "Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa..." (Enbiyâ sûresi, 21/46)

İşte **لَيْسَ** lafzı, teşkiktir. Şek, kilette bakar **مَسَّ** lafzı, azıcık dokunmaktır. Yine kiletli ifade eder. **نَفْحَةٌ** lafzı, maddesi, bir kokucuk olup kiletli ifade ettiği gibi; sîgası, bire delâlet eder. Masdar-ı merre tâbir-i sarfiyyesinde “biricik” demektir. Kiletli ifade eder. **نَفْحَةٌ** ’daki tenvin-i tenkîrî, taklîli içindir ki, o kadar küçük ki, bilinemiyor demektir. **مِنْ** lafzı, teb’îz içindir, bir parça demektir. Kiletli ifâde eder. **عَذَابٍ** lafzı, nekâl, ikaba nisbeten hafif bir nevi cezadır ki, kilette işaret eder. **رَبِّكَ** lafzı, Kahhâr, Cebbar, Müntakim’e bedel yine şefkati ih-sas etmekle kiletli işaret ediyor.

İşte “*Bu kadar kiletteki bir parça azab böyle tesirli ise, ikab-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur kıyas edebilirsiniz.*” diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük hey’etler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Maksud-ı küllîyi, her biri kendi lisaniyla takviye eder. Şu misâl bir derece lafız ve maksada bakar.

♦ İkinci misâl: **وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ**¹

Şu cümlenin hey’âtı, sadakanın şerait-i kabûlünün beşine işaret eder.

Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki:

مِمَّا lafzındaki **مِنْ**² -i teb’îz ile o şartı ifade eder.

İkinci Şart: Ali’den alıp Veli’ye vermek değil, belki kendi malından vermektir. Şu şartı **رَزَقْنَاهُمْ** lafzı ifade ediyor. “*Size rızık olandan veriniz*” demektir.

Üçüncü Şart: Minnet etmemektir. Şu şartta **رَزَقْنَا** ’daki **نَا** lafzı işaret eder. Yâni “Ben size rızık veriyorum. Benim malımdan benim abdime vermekte minnetiniz yoktur.”

Dördüncü Şart: Öyle adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Yoksa se-fahete sarf edenlere sadaka makbûl olmaz. Şu şartta **يُنْفِقُونَ** lafzı işaret ediyor.

Beşinci Şart: Allah nâmına vermektir ki, **رَزَقْنَاهُمْ** ifade ediyor. Yâni “*Mal benimdir, benim nâmımla vermelisiniz.*” Şu şartlarla beraber bir tevsi’ de var. Yâni: Sadaka nasıl mal ile olur; ilim ile dâhi olur. Kavlı ile, fiil ile, nasi-hat ile de oluyor. İşte şu aksâma **مِمَّا** lafzındaki **مَا** umumiyetiyle işaret ediyor. Hem şu cümle de bizzât işaret ediyor. Çünkü; mutlakdır, umumu ifade eder.

¹ “Kendilerine rızık olarak (mal, güç, zekâ, bilgi; ...) ne lutfetmişsek, onun bir miktarını (Allah nızası için ve kimseyi minnet altında koymadan ihtiyaç sahiplerine geçimlik olarak) verirler.” (Bakara sûresi, 2/3)

² “...den, ...dan” anlamında

İşte sadakayı ifade eden şu kısacık cümlede, beş şart ile beraber geniş bir dairesini akla ihsan ediyor. Hey'etiyle ihsan ediyor. İşte hey'ette böyle pek çok nazımlar var. *Kelîmâtın* dahi birbirine karşı, aynen geniş böyle bir daire-i nazmiyesi var.

♦ Sonra *kelâm*ların da, meselâ: **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ¹** 'de altı cümle var. Üçü müsbet, üçü menfî. Altı mertebe-i tevhidi isbat etmekle beraber şirkin altı envânını reddeder. Her bir cümlesi öteki cümlelere hem delil olur, hem netice olur. Çünkü: Her bir cümlenin iki mânâsı var. Bir mânâ ile netice olur, bir mânâ ile de delil olur. Demek Sûre-i İhlâs'ta otuz Sûre-i İhlâs kadar, muntazam, birbirini isbat eder delillerden mürekkeb sûreler vardır.

Meselâ:

قُلْ هُوَ اللَّهُ: لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ²

Hem:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ: لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ هُوَ اللَّهُ³

Hem:

هُوَ اللَّهُ فَهُوَ أَحَدٌ، فَهُوَ صَمَدٌ، فَإِذَنْ لَمْ يَلِدْ، فَإِذَنْ لَمْ يُولَدْ، فَإِذَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ⁴

Daha sen buna göre kıyas et...

♦ Meselâ:

الْم * ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ⁵

Şu dört cümlenin her birisinin iki mânâsı var. Bir mânâ ile öteki cümlelere delildir. Diğer mânâ ile onlara neticedir. On altı münasebet hatlarından bir

1 “De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

2 De ki: O, Allahdır. Çünkü O Ehad'dir, Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

3 Herhangi bir şey O'na denk değildir. Çünkü O, doğurulmamıştır, doğurmamıştır, Samed'dir, Ehad'dir; çünkü O, Allahdır.

4 O, Allahdır. Öyleyse O, Ehaddir, Sameddir. Bundan dolayı doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

5 “Elif, Lâm, Mîm. İşte (eşsiz, mucize) Kitap: Onun (Allah tarafından indirildiği ve baştan sona hakikatler mecmuası olduğu) hakkında hiçbir şüphe yoktur; o, müttakiler (Allah'a gönülden saygı besleyip isyandan kaçınan, Din ve hayat kanunları olarak koyduğu bütün emir ve yasaklara hakkıyla riayet edenler) için baştan sona bir hidayet kaynağıdır.” (Bakara sûresi, 2/2)

nakş-ı nazmî-i i'câzî hâsıl olur. “İşârâtü'l-İ'câz” da öyle bir tarzda beyan edilmiş ki, bir nakş-ı nazmî-i i'câzî teşkil eder.

On Üçüncü Söz'de beyan edildiği gibi, güya ekser âyât-ı Kur'âniye'nin her birisi ekser âyâtın her birisine bakar bir gözü ve nâzır bir yüzü vardır ki, onlara münasebatın hutût-u mâneviyesini uzatıyor. Birer nakş-ı i'câzî nescediyor. İşte “İşârâtü'l-İ'câz” baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi şerhetmiştir.

İkinci Nokta

Mânâsındaki belâgat-ı hârikadır.

On Üçüncü Söz'de beyan olunan şu misâle bak:

♦ Meselâ: ¹سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ âyetindeki belâgat-ı mâneviyeyi zevk etmek istersen, kendini nur-u Kur'ân'dan evvel asr-ı câhiliyette, sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda Kur'ân'ın lisân-ı semâvîsinden تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ veyahut; تَسْبِيحٌ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ gibi âyetleri işit, bak!

Nasıl ki, o ölmüş veya yatmış olan mevcudat-ı âlem: تَسْبِيحٌ, تَسْبِيحٌ sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Ve o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat, تَسْبِيحٌ sayhasıyla ve nuruyla işitenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ ve birer nur-u hakikat-edâ ve küre-i arz bir baş ve berr ve bahr, birer lisan ve bütün hayvanlar ve nebatlar birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder.

♦ Meselâ: On Beşinci Söz'de isbat edilen şu misâle bak:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ * يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ³

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Hadid sûresi, 57/1)

² “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

³ “Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirden haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?” (Rahman sûresi, 55/33-36)

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ¹

âyetlerini dinle bak ki, ne diyor? Diyor ki: “Ey acz ve hakareti içinde mağrur ve mütemerrit ve zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannit olan ins ve cin! Emirlerime itâat etmezseniz haydi elinizden gelirse hudûd-u mülkünden çıkınız! Nasıl cesâret edersiniz ki, öyle bir Sultan’ın emirlerine karşı gelirsiniz; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itâat ederler. Hem tuğyanınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl’e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî’ askerleri var. Faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfranınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl’in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, cünûdundan öyleleri var, değil sizin gibi küçük âciz mahluklar, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer adüvv-i kâfir olsaydınız, arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki, onunla öyleler bağlıdır, eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar, gülleler gibi küreler misillü yıldızları üstünüze Allah’ın izniyle yağdırabilirler.” Daha sair âyâtın mânâlarındaki kuvvet ve belâgati ve ulviyet-i ifadesini bunlara kıyas et...

Üçüncü Nokta

Üslûbundaki bedâat-i hârikadır.

Evet Kur’ân’ın üslûpları hem gariptir, hem bedi’dir, hem acîptir, hem mukni’dur. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi, taklid etmemiş. Hiç kimse de Onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üslûplar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor. Ezcümle, bir kısım sûrelerin başlarında şifremisâl ⁷عَسَقَ ، ⁶حَم ، ⁵يَس ، ⁴طَه ، ³الر ، ²آلَم gibi mukattaat harufundaki üslûb-u bediisi, beş-altı lem’a-yı i’câzı tazammun ettiğini “İşârâtü’l-İ’câz” da yazmışız.

Ezcümle: Sûrelerin başında mezkûr olan haruf, harufâtın aksâm-ı mâlûmesi olan *mechûre*, *mehmûse*, *şedide*, *rihve*, *zelâka*, *kalkale* gibi aksâm-ı

¹ “Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

³ “Elif, Lâm, Râ.” (Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1).

⁴ “Tâ, Hâ.” Tâhâ sûresi, 20/1.

⁵ “Yâ, Sîn.” Yâsîn sûresi, 36/1.

⁶ “Hâ, Mîm.” (Mü’min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1).

⁷ Şûrâ sûresi, 42/2.

kesîresinden her bir kısmından nısfını almıştır. Kabil-i taksim olmayan hafifinden nısf-ı ekser, sakilinden nısf-ı ekall olarak bütün aksamını tansif etmiştir. Şu mütedâhil ve birbirini içindeki kısımları ve iki yüz ihtimal içinde mütereddid yalnız gizli ve fikren bilinmeyecek bir tek yol ile umumu tansif etmek kabil olduğu hâlde, o yolda, o geniş mesâfede sevk-i kelâm etmek, fikr-i beşerin işi olamaz. Tesadüf hiç karışamaz. İşte bir şifre-i ilâhiye olan sûrelerin başlarındaki huruf, bunun gibi daha beş-altı lem'a-yı i'câziyeyi gösterdikleriyle beraber ilm-i esrar-ı huruf ulemâsıyla evliyânın muhakkikleri şu mukattaattan çok esrar istihraç etmişler ve öyle hakâik bulmuşlar ki, onlarca şu mukattaat kendi başıyla gayet parlak bir mucizedir. Onların esrarına ehil olmadığımız, hem umum göz görececek derecede isbat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız “İşârâtü'l-İ'câz”da şunlara dair beyan olunan beş-altı lem'a-yı i'câza havale etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdi, esâlib-i Kur'âniye'ye sûre itibarıyla, maksad itibarıyla, âyât ve kelâm ve kelime itibarıyla birer işaret edeceğiz.

♦ Meselâ: Sûre-i ¹ ﴿عَمَّ﴾'ye dikkat edilse öyle bir üslûb-u bedî' ile Âhireti, Haşr'i, cennet ve cehennem ahvâlini öyle bir tarzda gösteriyor ki, şu dünyadaki ef'âl-i ilâhiyeyi, âsâr-ı rabbâniyeyi o ahvâl-i uhreviyeye birer birer bakar isbat eder gibi kalbi ikna eder. Şu sûredeki üslûbun îzahı uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret ederiz. Şöyle ki:

Şu sûrenin başında kıyâmet gününü isbât için der: “Size zemini güzel serilmiş bir beşik; dağları hânenize ve hayatınıza defineli direk, hazineli kazık; sizi birbirini sever, ünsiyet eder çift; geceyi hâb-ı rahatınıza örtü; gündüzü meydân-ı maişet; güneşi ışık verici, ısındırıcı bir lâmba; bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi ondan suyu akıttım. Basit bir sudan bütün erzâkınızı taşıyan bütün çiçekli, meyveli muhtelif eşyayı kolay ve az bir zamanda îcad ederiz. Öyle ise, yevm-i fasl olan kıyâmet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelemez.” İşte bundan sonra kıyâmette dağların dağılması, semâvâtın parçalanması, cehennem hazırlanması ve cennet ehline bağ ve bostan vermesini gizli bir sûrette isbatlarına işaret eder. Mânen der: “Madem gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar; âhirette dahi bunlara benzer işleri yapar.” Demek sûrenin başındaki “dağ”, kıyâmetteki dağların hâline bakar ve “bağ” ise, âhirde ve âhiretteki hadîkaya ve bağa bakar. İşte sair noktaları buna kıyas et, ne kadar güzel ve âlî bir üslûbu var, gör.

¹ Nebe sûresi, 78/1.

♦ Meselâ:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُؤَدِّلُ
مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ * تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي
اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيَّتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيَّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَزُرُّقُ مَنْ تَشَاءُ بِعَرِّ حَسَابٍ¹

Öyle bir üslûb-u âlîde benîbeşerdeki şuûnat-ı ilâhiyeyi ve gece ve gündüzün deveranındaki tecelliyât-ı ilâhiyeyi ve senenin mevsimlerinde olan tasarrufat-ı rabbâniyeyi ve yeryüzünde hayat-memat, haşir ve neşr-i dünyeviyedeki icraat-ı rabbâniyeyi öyle bir ulvî üslûp ile beyan eder ki, ehl-i dikkatin akıllarını teshir eder. Parlak ve ulvî geniş üslûbu, az dikkat ile görüldüğü için şimdilik o hazineyi açmayacağız.

♦ Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ * وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ * وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ *
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَحَلَّتْ * وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ²

Gök ve zeminin, Cenâb-ı Hakk'ın emrine karşı derece-i inkıyad ve itaatlerini şöyle âlî bir üslûp ile beyan eder ki: Nasıl bir kumandan-ı âzam, mücâhede ve manevra ve ahz-ı asker şûbeleri gibi mücâhedeye lâzım işler için iki daireyi teşkil edip açmış. O mücâhede, o muamele işi bittikten sonra o iki daireyi başka işlerde kullanmak ve tebdil ederek istimâl etmek için o kumandan-ı âzam o iki daireye müteveccih olur. O daireler, her birisi hademeleri lisanıyla veya nutka gelip kendi lisanıyla der ki: “Ey kumandanım bir parça mühlet ver ki, eski işlerin ufak tefeklerini, pırtı-mırtılarını temizleyip dışarı atayım, sonra teşrif ediniz. İşte atıp senin emrine hâzır duruyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Senin emrine münkadız. Senin yaptığın işler bütün hak, güzel, maslahattır.” Öyle de: Semâvât ve arz, böyle iki daire-i teklif ve tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Müddet bittikten sonra semâvât ve arz, daire-i teklife ait eşyayı emr-i ilâhîyle bertaraf eder. Derler: “Yâ Rabbenâ! Buyurun, ne için bizi istihdam edersen et. Hakkımız sana itaattir. Her yaptığın şey de haktır.” İşte, cümlelerindeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et.

¹ De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zلیل kılarsın! Her türlü hayır yalnız Sen'in elindedir! Sen elbette her şeye kadirsin! Geceyi gündüze katar günü uzatırsın, gündüzü geceye katar geceyi uzatırsın. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin!” (Âl-i İmran sûresi, 3/26-27)

² “Gök yandırdığı zaman, ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman, yer yayılıp dümdüz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı, ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman... Seyredin siz: Neler olacak o zaman!” (İnşikak sûresi, 84/1-5)

♦ Hem meselâ:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَفْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ¹

İşte, bu âyetin bahr-ı belâgatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil aynasında göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan, zaferden sonra ateş eden bir ordusuna “Ateş kes!” ve hücum eden diğer bir ordusuna “Dur!” der, emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. “İş bitti, istilâ ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde yüksek kalelerinin başında dikildi. Eşfelü’s-sâfilîne giden o edepsiz zâlimler cezalarını buldular.” der.

Aynen öyle de: Padişah-ı bîmisâl, kavm-i Nuh’un mahvı için semâvât ve arza emir vermiş. Vazifelerini yaptıktan sonra ferman ediyor: “Ey arz! Suyunu yut. Ey Semâ! Dur, işin bitti. Su çekildi. Dağın başında me’mur-u ilâhînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular.” İşte şu üslûbun ulviyetine bak. “Zemin ve gök iki mutî” asker gibi emir dinler, itaat ederler” diyor. İşte şu üslûp işaret eder ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Semâvât ve arz hiddete geliyorlar ve şu işaretle der ki: “*Yer ve gök iki mutî’ asker gibi emirlerine bakan bir Zâta isyan edilmez, edilmemeli...*” Dehşetli bir zecri ifade eder. İşte tûfan gibi bir hâdise-i umumiyeği bütün ne-tâiciyle, hakâikiyle birkaç cümlede îcâzlı, i’câzlı, cemâlli, icmâlli bir tarzda beyan eder. Şu denizin sair katrelerini şu katreye kıyas et.

Şimdi kelimelerin penceresiyle gösterdiği üslûba bak.

♦ Meselâ: ² *وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ*’deki

³ *كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ* kelimesine bak, ne kadar latîf bir üslûbu gösteriyor.

Şöyle ki: Kamerin bir menzili var ki, Süreyya yıldızlarının dairesidir. kameri, hilâl vaktinde hurmanın eskimiş beyaz bir dalına teşbih eder. Şu teşbih ile semânın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor ki beyaz, sivri, nurâni bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, Süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sair yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak işitenin

¹ “(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) ‘Ey yeryüzü! Vazifeni bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes’ diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve ‘Kahrolsun o zâlimler!’ denildi.” (Hûd sûresi, 11/44).

² “Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir.” (Yâsîn sûresi, 36/39)

³ “Eski hurma salkımının kuru, sarı, kavisli hâli gibi.” (Yâsîn sûresi, 36/39).

hayâlî olan gözüne göstermekle; medar-ı maişetlerinin en mühimmi hurma ağacı olan sahra-nişinlerin nazarında ne kadar münasip, güzel, latîf, ulvî bir üslûb-u ifade olduğunu zevkin varsa anlarsın.

♦ Meselâ: On Dokuzuncu Söz'ün âhirinde isbat edildiği gibi,

¹ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا 'daki تَجْرِي kelimesi şöyle bir üslûb-u âliye pencere açar. Şöyle ki: تَجْرِي lafzıyla yâni: “güneş döner.” tâbiriyle kış ve yaz, gece ve gündüzün deveranındaki muntazam tasarrufât-ı kudret-i ilâhiyeyi ihtar ile Sâni'in azametini ifham eder ve o mevsimlerin sayfalarında kalem-i kudretin yazdığı mektubât-ı samedâniyeye nazarı çevirir. Hâlık-ı Zülcelâl'in hikmetini i'lâm eder.

² وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا Yâni, “lâmba” tâbiriyle şöyle bir üslûba pencere açar ki, şu âlem bir saray ve içinde olan eşya ise insana ve zihyaya ihzâr edilmiş müzeyyenat ve mat'umat ve levazımât olduğunu ve güneş dahi müsahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile Sâni'in haşmetini ve Hâlık'ın ihsanını ifham ederek tevhide bir delil gösterir ki, müşriklerin en mühim, en parlak mâbud zannettikleri güneş, müsahhar bir lâmba, câmid bir mahluktur. Demek سِرَاجًا tâbirinde Hâlık'ın azamet-i rubûbiyetindeki rahmetini ihtar eder. Rahmetin vüs'atindeki ihsanını ifham eder ve o ifhamda saltanatının haşmetindeki keremini ihsas eder ve bu ihsasta vahdâniyeti i'lam eder ve mânen der: “Câmid bir sirâc-ı müsahhar hiçbir cihette ibadete lâyık olamaz.”

Hem cereyân-ı تَجْرِي tâbirinde gece gündüzün, kış ve yazın dönmelerindeki tasarrufat-ı muntazama-yı acîbeyi ihtar eder ve o ihtarda, rubûbiyetinde münferid bir Sâni'in azamet-i kudretini ifham eder.

Demek şems ve kamer noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kış ve yaz sayfalarına çevirir ve o sayfalarda yazılan hâdisatın satırlarına nazar-ı dikkati celbeder. *Evet Kur'an, güneşten güneş için bahsetmiyor. Belki onu ışıklandıran Zât için bahsediyor. Hem güneşin insana lüzumsuz olan mahiyetinden bahsetmiyor. Belki güneşin vazifesinden bahsediyor ki, sanat-ı rabbâniyenin intizâmına bir zenberek ve hilkat-i rabbâniyenin nizamına bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezeli'nin gece gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki sanat-ı rabbâniyenin insicamına bir mekik vazifesini yapıyor. Daha*

¹ “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde...” (Yâsîn sûresi, 36/38)

² “Güneşi de (ışığı kendinden) bir lâmba yaptı.” (Nûh sûresi, 71/16)

sair kelimât-ı Kur'âniye'yi bunlara kıyas edebilirsin. Âdeta basit, me'luf birer kelime iken, latîf mânâların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.

İşte ekseriyetle üslûb-u Kur'ân'ın geçen tarzlarda ulvî ve parlak olduğundandır ki, bazen bir bedevî Arap bir tek kelâma meftun olur. Müslüman olmadan secdeye giderdi. Bir bedevî ¹ *فَاَصْدَعُ بِمَا تَوَمَّرُ* kelâmını işittiği anda secdeye gitti. Ona dediler: “Müslüman mı oldun?” “Yok” dedi, “Ben şu kelâmın belâgatına secde ediyorum.”²

Dördüncü Nokta

Lafzındaki fesâhât-ı hârikasıdır.

Evet Kur'ân mânen üslûb-u beyan cihetiyle fevkalâde belîğ olduğu gibi, lafzında gayet selis bir fesâhati vardır. Fesahatin kat'î vücûduna, usandırmaması delildir ve fesâhatin hikmetine, fenn-i beyan ve meâninin dâhî ulemâsının şehâdetleri bir bürhân-ı bâhirdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırmıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hıfzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteezzî olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'ân onun kulağında ve dimağında, aynen ağzında ve damağında mâ-yı zemzem gibi leziz geliyor.

Usandırmamasının sırr-ı hikmeti şudur ki: *Kur'ân, kulûbe kût ve gıda ve ukûle kuvvet ve gınâ ve rûha mâ ve ziyâ ve nüfusa devâ ve şifâ olduğundan usandırmaz.* Her gün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. *Demek Kur'ân, hak ve hakikat ve sıdk ve hidâyet ve hârîka bir fesâhat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi tarâvetini, halâvetini de muhafaza ediyor.* Hattâ Kureyş'in rüesâsından müdakkik bir belîğ, müşrikler tarafından, Kur'ân'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: “Şu kelâmın öyle bir halâveti ve tarâveti var ki, kelâm-ı beşere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbâımızı kandırmak için sihir demeliyiz.”³ İşte Kur'ân-ı Hakîm'in en muannit düşmanları bile fesâhatinden hayran oluyorlar.

¹ “Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!” (Hic sûresi, 15/94).

² Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

³ Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/157; İbni Abdilberr, *el-İstîâb* 2/433; el-Hâkim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/260.

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinde, kelâmalarında, cümlelerinde fesâhatin es-bâbını izah çok uzun gider. Onun için sözü kısa kesip yalnız nümûne olarak bir âyetteki hurûf-u hecâiyenin vaziyetiyle hâsıl olan bir selâset ve fesâhat-i lafziyyeyi ve o vaziyetten parlayan bir lem'a-yı i'câzı göstereceğiz.

♦ İşte: **ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنكُمْ¹ ... الخ**

İşte şu âyette, bütün huruf-u heca mevcuttur. Bak ki; sakil, ağır bütün ak-sâm-ı hurûf beraber olduğu hâlde selâsetini bozmamış. Belki, bir revnâk ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir nağme-i fesâhat katmış.

Hem şu lem'a-yı i'câza dikkat et ki, hurûf-u hecâdan 'yâ' ile 'elif' en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi her birisi yirmi bir kere tekrarı var.

م ile **ن**^{2(Hâşiye-1)} birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için her birisi otuz üçer defa zikredilmiştir.

ص , س , ش mahreççe, sıfatça, savtça kardeş oldukları için her biri üç defa, **ع , غ** kardeş oldukları hâlde **ع** daha hafif altı defa; **غ** sıkleti için yarısı olarak üç defa zikredilmiştir.

ط , ظ , ز , ذ mahreççe, sıfatça, sesçe kardeş oldukları için her birisi ikişer defa; **ل** ve 'elif' ile beraber ikisi **لا** sûretinde ittihat ettikleri ve elif **لا** sûretinde hissesi 'lâm'ın yarısıdır. Onun için **ل** kırk iki defa, 'elif' onun yarısı olarak yirmi bir defa zikredilmiştir. 'Hemze', **ه** ile mahreççe kardeş oldukları için hemze^{3(Hâşiye-2)} on üç, **ه** bir derece daha hafif olduğu için on dört defa, **ك , ف** , **ق** , kardeş oldukları için 'kaf'ın bir noktası fazla olduğu için **ق** on, **ف** dokuz, **ك** dokuz, **ب** dokuz, **ت** on iki, -'ت' nin derecesi üç olduğu için on iki defa- zikredilmiştir. **ر** , 'lâm'ın kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla **ر** iki yüz, **ل** otuzdur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem **ر** , telaffuzca tekerrür ettiğinden sakil olup yalnız altı defa zikredilmiştir.

خ , ح , ث , ض sikletleri ve bazı cihat-ı münasebat için birer defa

1 "Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hâli verdi." (Âl-i İmran sûresi, 3/154)

2(Hâşiye-1) Tenvin dahi nundur.

3(Hâşiye-2) Hemze, melfuz ve gayr-i melfuz yirmi beşir ve hemzenin sâkin kardeşi elif'ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.

zikredilmiştir. ‘ح و’ dan ve ‘hemze’den daha hafif ve ‘ي’ den ve ‘elif’ten daha sakil olduğu için on yedi defa, sakil hemzeden dört derece yukarı, hafif eliften dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu hurufun bu zikirinde hârikulâde bu vaziyet-i muntazama ile ve o münâsebet-i hafiyeye ile ve o güzel intizâm ve o dakik ve ince nazm ve insicâm ile iki kere iki dört eder derecede gösterir ki, beşer fikrinin haddi değil ki, şunu yapabilsin. Tesadüf ise; muhâldir ki, ona karışsın. İşte şu vaziyet-i huruf-taki intizâm-ı acib ve nizam-ı garib, selâset ve fesâhat-ı lafziyeye medar olduğu gibi, daha gizli çok hikmetleri bulunabilir. Madem hurûfâtında böyle intizâm gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, mânâlarında öyle esrarlı bir intizâm, öyle envârlı bir insicâm gözetilmiş ki, göz görse “Mâşâallah”, akıl anlasa “Bârekâllah” diyecek.

Beşinci Nokta

Beyanındaki berâattir.

Yâni, tefevvuk ve metanet ve haşmettir. Nasıl ki; nazmında cezâlet, lafzında fesâhat, mânâsında belâgat, üslûbunda bedâat var. Beyanında dahi faik bir berâat vardır. Evet terğib ve terhib, medih ve zem, isbat ve irşâd, ifhâm ve ifhâm gibi bütün aksâm-ı kelâmiyede ve tabakat-ı hitabiyede beyanât-ı Kur’âniye en yüksek mertebededir. Meselâ:

Makam-ı terğib ve teşvik’te hadsiz misâllerinden,

♦ Meselâ: Sûre-i ¹﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ﴾’de beyanâtı,^{2(Hâşiye)} âb-ı kevser gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selâsetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, hûri libası gibi güzeldir.

Makam-ı terhib ve tehdit’te pek çok misâllerinden,

♦ Meselâ: ³﴿هَلْ أَتَىكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ﴾ sûresinin başında beyanât-ı Kur’âniye ehl-i dalâletin sımâhında kaynayan rasas gibi, dimağında yakan ateş gibi, damağında yanan zakkum gibi, yüzünde saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari’ gibi tesir eder. Evet bir Zât’ın tehdidini gösteren cehennem

¹ Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde, insanın adı bile anılmazdı. (Dehr sûresi, 76/1)

^{2(Hâşiye)} Şu üslûb-u beyan, o sûrenin meâlinin libasını giymiş.

³ “Ġâşiyenin (dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin) mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun.” (Ġâşiye sûresi, 88/1)

gibi bir azab me'muru, öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alması ve ¹ **تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَظِيطِ** söylemesi, söyletmesi, o Zât'ın terhibi ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

Makam-ı medh'in binler misâllerinden, başında *"Elhamdülillâh"* olan beş sûrede² beyanât-ı Kur'âniye güneş gibi parlak, ³(Hâşiye) yıldız gibi zînetli, semâvât ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette cennet gibi güzeldir.

Makam-ı zem ve zecir'de binler misâllerinden,

♦ Meselâ: ⁴ **أَيُّحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا** âyetinde zemmi altı derece zemmeder. Gıybetten altı derece şiddetle zecreder. Şöyle ki: Mâlûmdur; âyetin başındaki hemze, sormak (âyâ) mânâsındadır. O sormak mânâsı, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer.

İşte birinci hemze ile der: "(Âyâ) suâl ve cevab mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor?"

İkincisi: **يُحِبُّ** lafzı ile der: "Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?"

Üçüncüsü: **أَحَدَكُمْ** kelimesiyle der: "Cemaatten hayatını alan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabûl eder?"

Dördüncüsü: **أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ** kelâmıyla der: "İnsaniyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarcasına arkadaşını dişle parçalamayı yapıyorsunuz?"

Beşincisi: **أَخِيهِ** kelimesiyle der: "Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sıla-yı rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevîsini insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, kendi âzanızı kendi dişinizle divâne gibi ısıyorsunuz?"

Altıncısı: **مَيْتًا** kelâmıyla der: "Vicdanınız nerede... Fitratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir hâlde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en müstekreh bir iş yapıyor?"

¹ "Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir." (Mülk sûresi, 67/7-8)

² Fâtîha sûresi, 1/1; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtr sûresi, 35/1.

³(Hâşiye) Şu tâbiratta o sûrelerdeki bahislere işaret var.

⁴ "Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı?" (Hucurât sûresi, 49/12).

Demek zem ve gıybet, aklen, kalben ve insâniyeten ve vicdânen ve fitra-ten ve asabiyeten ve milliyeten mezmumdur. İşte bak! Nasıl ki, şu âyet, îcâz-kârâne altı mertebe zemmi zemetmekle i'câzkârâne altı derece o cürüm-den zecreder...

Makam-ı isbat'ta binler misâllerinden

♦ Meselâ:

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ
ذَلِكَ لَمُحِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

de, haşri isbat ve istib'adı izale için öyle bir tarzda beyan eder ki, fevkinde isbat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'inde, Yirmi İkinci Söz'ün Altıncı Lem'ası'nda isbat ve izah edildiği gibi; her bahar mevsiminde ihyâ-yı arz keyfiyetinde üç yüz bin tarzda haşrin nümûnelerini nihayet derecede girift, birbirine karıştırdığı hâlde nihayet derecede intizâm ve temyiz ile nazar-ı beşere gösteriyor ki, bunları böyle yapan Zât'a, haşir ve kıyâmet ağır olamaz, der. Hem zeminin sayfasında yüz binler envâi, beraber birbiri içinde kalem-i kudretle hatâsız, kusursuz yazmak; bir tek Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu âyetle güneş gibi vahdâniyeti isbat etmekle beraber, güneşin tulû' ve gurubu gibi kolay ve kat'î, Kıyâmet ve Haşri gösterir. İşte كَيْفَ lafzındaki keyfiyet noktasında şu hakikati gösterdiği gibi, çok sûrelerde tafsil ile zikreder.

♦ Meselâ: Sûre-i ²﴿تَق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾'de öyle parlak ve güzel ve şirin ve yüksek bir beyanla haşri isbat eder ki, baharın gelmesi gibi kat'î bir sûrette kanâat verir. İşte bak: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek "Bu acıptır, olamaz"³ demelerine cevaben:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ⁴ ... الخ

'a kadar ferman ediyor.⁵ Beyanı su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk veriyor, hem rızık oluyor.

¹ "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O dirilecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

² "Kâf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için." (Kaf sûresi, 50/1).

³ Bkz.: Kaf sûresi, 50/2.

⁴ "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6).

⁵ "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler

- ♦ Hem makam-ı isbat'ın en latîf misâllerinden:

يَسُّ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۞ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ¹

der. Yâni, “Hikmetli Kur’ân’a kasem ederim. Sen Resûllerdensin.” Şu kasem işaret eder ki: Risâlet’in hücceti o derece yakîni ve haktır ki, hakkaniyette makam-ı tâzim ve hürmete çıkmış ki, onunla kasem ediliyor. İşte şu işaret ile der: “Sen Resûlsün. Çünkü senin elinde Kur’ân var. Kur’ân ise, haktır ve Hakk’ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakikî hikmet, üstünde sikke-i i’câz var.”

- ♦ Hem makam-ı isbat'ın îcâzlı ve i’câzlı misâllerinden şu;

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۞ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ²

Yâni: “İnsan der: Çürümüş kemikleri kim diriltecek? Sen, de: Kim onları bidayeten inşâ edip hayat vermiş ise, o diriltecek.” Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikati’nin üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; bir zât, göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “Şu Zât, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar. Tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen; “İnanmam”; ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen onun gibi hiçten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sair zihayâtın tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizâmla ve mîzân-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i kün feyekûn³ ile kaydedip yerleştiren ve her karnda hattâ her baharda rûy-u zeminde yüz binler ordu-misâl zevilhayat envâ’larını, tâifelerini icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışmış zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yı asliyeyi bir sayha ile Sûr-u İsrâfil’in borusu ile nasıl toplayabilir? İstib’âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divâneliktir.

Makam-ı irşâd’da beyanât-ı Kur’âniye o derece müessir ve rakiktir ve o derece mûnis ve şefiktir ki, şevk ile ruhu, zevk ile kalbi; akli merakla ve gözüyle yaşla doldurur.

bitirdik. Bütün bunları, Allah’a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numünesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.” (Kaf sûresi, 50/6-11)

1 Yâsîn sûresi, 36/1-3.

2 Yâsîn sûresi, 36/78-79.

3 “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

♦ Binler misâllerinden yalnız şu:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹

Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üçüncü âyet mebhasinde isbat ve izah edildiği gibi Benî İsrâil'e der: "Mûsâ (*aleyhisselâm*)'ın asâsı gibi bir mucizesi- ne karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı hâlde, size ne olmuş ki, Mûsâ (*aleyhisselâm*)'ın bütün mucizâtına karşı lâkayt kalıp; gözünüz kuru, yaş- sız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor?" O Söz'de şu mânâ-yı irşâdî izah edildiği için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

Makam-ı ifhâm ve ilzam'da binler misâllerinden yalnız şu iki misâle bak:

♦ Birinci misâl:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ²

Yâni: "Eğer, bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şehâdet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız. Bir tek sûresine bir nazîre yapınız." "*İşârâtü'l-İ'câz*"da izah ve isbat edildiği için burada yalnız icmâline işaret ederiz. Şöyle ki: Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân diyor: "*Ey ins ve cin! Eğer Kur'an, Kelâm-ı ilâhî olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Siz dahi O'na Muhammedü'l-Emîn³ dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmîden bu Kur'an gibi bir kitab getiriniz, yap- tırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün bülegânız, hutebânız, belki bütün geçmiş beliğlerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımılarını ve İlâhlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'an'a bir nazîre yapınız. Bunu*

¹ "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

² "Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz." (Bakara sûresi, 2/23)

³ İbni İshak, *es-Sîre* 2/57; el-Halebî, *es-Siratü'l-Halebiyye* 2/391.

da yapamazsanız, haydi kabil-i taklid olmayan Hakâik-i Kur'âniye'den ve mânevî çok mucizâtından kat-ı nazar, yalnız nazmındaki belâgatına nazîre olarak bir eser yapınız.”

¹ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ¹ ilzâmıyla der: “Haydi sizden mânânın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtil hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız **عَشْرِ سُورٍ** on sûresine nazîre getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresine nazîre getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazîre ibraz ediniz. Hattâ, madem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz hâlde; çünkü: Haysiyet ve nâmusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefîniz, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz, buna nazîre getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, nâmusuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup ve âhirette **فَأْتِقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ**² işaretiyle cehennemde haps-i ebedî ile mahkûm ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem madem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'ân dahi mucize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya îmana geliniz veyahut susunuz, cehenneme gidiniz!” İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın makam-ı ifhâmdaki ilzamına bak ve de:

لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْآنِ بَيَانٌ³

Evet, “Beyan-ı Kur'ân'dan sonra beyan olamaz ve hâcet kalmaz.”

♦ İkinci Misâl:

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ * أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ * قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمْتَرَبِّصِينَ * أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ * أَمْ يَقُولُونَ تَقْوَلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ * فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ * أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ * أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ * أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَبِرُونَ * أَمْ لَهُمْ سَلْمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ * أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ * أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مُتَقَلَّبُونَ * أَمْ

¹ “İddianızda tutarlı iseniz, haydi belâgatta onunkine benzer on sûre getirin.” (Hûd sûresi, 11/13)

² “Çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının.” (Bakara sûresi, 2/24)

³ el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/105.

عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٥﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ الْمَكِيدُونَ ﴿٦﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ
غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ¹

İşte şu âyâtın binler hakikatlerinden yalnız beyan-ı ifhamiyyeye misâl için bir hakikatini beyan ederiz. Şöyle ki: ²أم.. أم lafzıyla on beş tabaka istifham-ı inkâr-i taaccübî ile ehl-i dalâletin bütün aksamını susturur ve şübehâtın bütün menşe'lerini kapatır. Ehl-i dalâlet için içine girip saklanacak şeytanî bir delik bırakmıyor, kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir perde-i dalâlet bırakmıyor, yırtıyor. Yalanlarından hiçbir yalanı bırakmıyor, başını eziyor. Her bir fıkrada bir tâifenin hülâsa-yı fıkri-küfrîlerini ya bir kısa tâbir ile ibtal eder. Ya butlanı zâhir olduğundan sükûtle butlanını bedâhete havale eder veya başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada mücmelen işaret eder. Meselâ: Birinci fıkra ³وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ³ âyetine işaret eder. On Beşinci fıkra ise ⁴لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا⁴ âyetine remzeder. Daha sair fıkraları buna kıyas et. Şöyle ki: Başta diyor: “Ahkâm-ı ilâhiyyeyi tebliğ et. Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri, karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakînîdir. Mecnun olamazsın, düşmanın dahi senin kemâl-i aklına şehâdet eder.”

“Âyâ, acaba muhâkemesiz âmî

¹ “Ey Resûlüm, sen irşâd ve nasihatine devam et. Sen Rabbinin ihşanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kahin de değilsin, deli de değilsin. Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar? De ki: “Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum.” Akılları mı kendilerinden bunu istiyor, yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? Yahut Kur’ânı “kendini uydurdu” mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar. O hâlde bu iddialarında tutarlı iseler Kur’ân gibi bir söz getirsinler bakalım! Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. Yoksa Rabbinin hazineleri onların mı yanında, yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin! Yoksa kız çocukları O’nun da, erkekler sizin mi? Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. Yoksa onların Allah’tan başka bir tanırları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir.” (Tûr sûresi, 52/29-43)

² Yoksa.. yoksa..

³ “Biz Resûl’e Kur’ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsîn sûresi, 36/69)

⁴ “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

⁵ “Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar?” (Tûr sûresi, 52/30)

kâfirler gibi, sana şâir mi diyorlar. Senin helâketini mi bekliyorlar. Sen, de: “Bekleyiniz. Ben de bekliyorum.”¹ Senin parlak büyük hakikatlerin, şiirin hayâlatından münezze ve tezyinâtından müstağnidir.”² **أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا** “Yahut; acaba akıllarına güvenen akılsız feylesoflar gibi, ‘Aklımız bize yeter’ deyip sana ittibâdan istinkâf mı ederler. Hâlbuki akıl ise, sana ittibâ emreder. Çünkü: Bütün dediğin makuldür. Fakat akıl kendi başıyla ona yetişemez.”

أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ³ “Yahut; inkârlarına sebep, tâğî zâlimler gibi, Hakk’a serfûrû etmemeleri midir! Hâlbuki mütecebbir zâlimlerin rüesâları olan Firavunların, Nemrudların âkıbetleri mâlûmdur.”

أَمْ يَقُولُونَ نَقَوْلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ⁴ “Veyahut; yalancı, vicdansız münâfıklar gibi ‘Kur’ân senin sözlerindir’ diye seni ittiham mı ediyorlar! Hâlbuki, tâ şimdiye kadar sana *Muhammedü'l-Emîn*⁵ diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek onların îmâna niyetleri yoktur. Yoksa Kur’ân’ın âsâr-ı beşeriye içinde bir nazîrini bulsunlar.”

أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ⁶ “Veyahut; kâinatı abes ve gayesiz itikat eden felâsife-i abesiyun gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlık’sız mı zannediyorlar! Acaba gözleri kör olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağıya kadar hikmetlerle müzeyyen ve gayelerle müsmirdir ve mevcudat, zerrelere güneşlere kadar vazifelerle muvazzaftır ve evâmîr-i ilâhiyeye müsahharlardır.”

أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ⁷ “Veyahut; Firavunlaşmış maddiyûn gibi, ‘Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lâzım olan her şeyi yaratıyorlar’ mı tahayyül ediyorlar ki, îmandan, ubûdiyetten istinkâf ederler. Demek kendilerini birer Hâlık zannederler. Hâlbuki bir tek şeyin Hâlık’ı, her bir şeyin Hâlık’ı olmak lâzım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaştırmış ki, bir sineğe, bir mikroba karşı mağlûb bir âciz-i mutlakı,

1 Bkz.: Tûr sûresi, 52/31.

2 “Akılları mı kendilerinden bunu istiyor...” (Tûr sûresi, 52/32)

3 “Yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar?” (Tûr sûresi, 52/32)

4 “Yahut Kur’ânı “kendi uydurdu” mu diyorlar? Hayır! onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar.” (Tûr sûresi, 52/33)

5 İbni İshak, *es-Sîre* 2/57; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 2/391.

6 “Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar?” (Tûr sûresi, 52/34)

7 “Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar?” (Tûr sûresi, 52/35)

bir Kadîr-i Mutlak zannederler. Madem bu derece akıldan, insâniyetten su-
kut etmişler. Hayvandan, belki cemadattan daha aşağıdırlar. Öyle ise, bunla-
rın inkârlarından müteessir olma. Bunları dahi, bir nevi muzır hayvan ve pis
maddeler sırasına say. Bakma, ehemmiyet verme.”

¹ “Veyahut; Hâlık’ı inkâr eden fi-
kirsiz, sersem muattıla gibi, Allah’ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur’ân’ı dinlemiyor-
lar. Öyle ise, semâvât ve arzın vücûdlarını inkâr etsinler veyahut ‘Biz halket-
tik’ desinler. Bütün bütün aklın zıvanasından çıkıp, divaneliğin hezeyanına
girsinler. Çünkü: Semâda yıldızları kadar, zeminde çiçekleri kadar berâhin-i
tevhid görünüyor, okunuyor. Demek yakîne ve hakka niyetleri yoktur. Yoksa
‘Bir harf kâtipsiz olmaz’ bildikleri hâlde, nasıl bir harfinde bir kitab yazılan şu
kâinat kitabını, kâtipsiz zannediyorlar.”

² “Veyahut; Cenâb-ı Hakk’ın ihtiyarını nefyeden bir
kısım hükemâ-yı dâlle gibi ve Berahime gibi asl-ı nübüvveti mi inkâr ediyor-
lar? Sana î mân getirmiyorlar. Öyle ise, bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar
ve irâdeyi gösteren bütün âsâr-ı hikmeti ve gayâtı ve intizâmâtı ve semerâtı ve
âsâr-ı rahmet ve inayâtı ve bütün enbiyânın bütün mucizâtlarını inkâr etsinler
veya ‘Mahlukata verilen ihsânâtın hazineleri yanımızda ve elimizdedir’ desin-
ler. Kabil-i hitab olmadıklarını gösterebilirler. Sen de onların inkârından müte-
ellim olma. ‘Allah’ın akılsız hayvanları çöktür’ de.”

³ “Veyahut; akli hâkim yapan mütehakkim Mu’tezile gibi
kendilerini Hâlıkın işlerine rakib ve müfettiş tahayyül edip Hâlık-ı Zülcelâl’i me-
sul tutmak mı istiyorlar!.. Sakın fütur getirme. Öyle hodbinlerin inkârlarından
bir şey çıkmaz. Sen de aldırma.”

⁴ “Veyahut; cin ve şey-
tana uyup kehanetfüruşlar, ispritzamacılar gibi, âlem-i gayba başka bir yol mu
bulunmuş zannederler? Öyle ise, şeytanlarına kapanan semâvâta, onunla çı-
kılacak bir merdivenleri mi var tahayyül ediyorlar ki, senin semâvî haberlerini
tezkîp ederler. Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir.”

¹ “Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler.” (Tûr sûresi, 52/36)

² “Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı?” (Tûr sûresi, 52/37)

³ “Yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar?” (Tûr sûresi, 52/37)

⁴ “Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberle-
rini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklere sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil
götürsün!” (Tûr sûresi, 52/38)

1 **أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ** “Veyahut; ukûl-ü aşere ve erbâbü'l-envâ nâmiyla şerikleri itikat eden müşrik felâsife gibi ve yıldızlara ve melâikelere bir nevi ulûhiyet isnad eden sabiiyyûn gibi, Cenâb-ı Hakk’a veled nisbet eden mülhid ve dâllinler gibi, Zât-ı Ehad ve Samed’in vücub-u vücûduna, vahdetine, samediyetine, istiğnâ-yı mutlakına zıt olan veledi nisbet ve melâikenin ubûdiyetine ve ismetine ve cinsiyetine münafî olan ünûseti isnad mı ederler? Kendilerine şefaatchi mi zannederler ki, sana tâbi olmuyorlar? İnsan gibi mümkün, fâni, beka-yı nev’ine muhtaç ve cismânî ve mütecezzi, tekessüre kaabil ve âciz, dünya-perest, yardımcı bir vârise müştâk mahluklar için vasıta-yı tekessür ve teavün ve râbıta-yı hayat ve beka olan tenasül, elbette ve elbette vücûdu vâcib ve dâim, bekası ezeli ve ebedî, zâtı cismâniyetten mücerred ve muallâ ve mahiyeti tecezzî ve tekessürden münezzeh ve müberrâ ve kudreti aczden mukaddes ve bihemta olan Zât-ı Zülcelâl’e evlâd isnad etmek, hem o âciz, mümkün, miskin insanlar dahi beğenmedikleri ve izzet-i mağrurânesine yakıştıramadıkları bir nevi evlâd yâni hadsiz kızları isnad etmek, öyle bir saf-satadır ve öyle bir divânelik hezeyanıdır ki, o fikirde olan heriflerin tekzîbleri, inkârları hiçtir. Aldırmamalısın. Her bir sersemnin saf-satasına, her divânenin hezeyanına kulak verilmez.”

2 **أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مُتَقَلُونَ** “Veyahut; hırsa, hissete alışmış tâğî, bâğî dünya-perestler gibi senin tekalifini ağır mı buluyorlar ki, senden kaçıyorlar ve bilmiyorlar mı ki, sen ecrini, ücretini yalnız Allah’tan istiyorsun ve onlara Cenâb-ı Hak tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin hased ve beddualarından kurtulmak için, ya ondan veya kırktan birisini kendi fakirlerine vermek ağır bir şey midir ki, emr-i zekâtı ağır görüp İslâmiyet’ten çekiniyorlar? Bunların tekzîbleri ehemmiyetsiz olmakla beraber, hakları tokattır. Cevab vermek değil...”

3 **أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ** “Veyahut; Gayb-âşinâlık dâva eden Budeîler^{4(*)} gibi ve umûr-u gaybiyeye dair tahminlerini yakîn tahayyül eden akılfüruşlar gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitabları mı var ki,

1 “Yoksa kız çocukları O’nun da, erkekler sizin mi?” (Tûr sûresi, 52/38)

2 “Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı?” (Tûr sûresi, 52/40)

3 “Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kop-yalıyorlar mı?” (Tûr sûresi, 52/41)

4 (*) Budistler.

senin gaybî kitabını kabûl etmiyorlar. Öyle ise, vahye mazhar resûllerden başka kimseye açılmayan ve kendi başıyla ona girmeye kimsenin haddi olmayan âlem-i gayb, kendi yanlarında hâzır, açık tahayyül edip ondan mâlûmat alarak yazıyorlar hülyasında bulunuyorlar. Böyle, haddinden hadsiz tecâvüz etmiş mağrur hodfuruşların tekzîbleri, sana fütur vermesin. Zira az bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını zîr u zeber edecek.”

“**أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ**¹” Veyahut; fitratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münâfıklar, dessay zındıklar gibi ellerine geçmeyen hidâyetten halkları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sâhir deyip, kendileri dahi inandırmadıkları hâlde başkalarını inandırmak mı istiyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp desiselerinden, inkârlarından müteessir olarak fütur getirme. Belki daha ziyade gayret et. Çünkü onlar kendi nefislerine hile ederler, kendilerine zarar ederler ve onların fenalıkta muvaffakiyetleri muvakkattır ve istidraçtır, bir mekr-i ilâhîdir.”

“**أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ**²” Veyahut; hâlık-ı hayr ve hâlık-ı şer nâmıyla ayrı ayrı iki ilâh tevehhüm eden Mecusiler gibi ve ayrı ayrı esbaba bir nevi ulûhiyet veren ve onları kendilerine birer nokta-yı istinad tahayyül eden esbap-perestler, sanem-perestler gibi başka ilâhlara dayanıp sana muâraza mı ederler? Senden istiğnâ mı ediyorlar?”

Demek **لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا**³ hükmünce, “Şu bütün kâinatta gündüz gibi görünen bu intizâm-ı ekmeli, bu insicam-ı emmeli kör olup görmüyorlar. Hâlbuki bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, intizâm zîr u zeber olur ve insicam herc ü merce düşer. Hâlbuki sinek kanadından tâ semâvât kandillerine kadar o derece ince bir intizâm gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamış. Madem bunlar bu derece hilâf-ı akıl ve hikmet ve münâfi-i his ve bedâhet hareket ediyorlar. Onların tekzîbleri seni tezkirden vazgeçirmesin.”

İşte silsile-i hakâik olan şu âyâtın yüzer cevherlerinden yalnız *ifham ve ilzam*'a dair bir tek cevher-i beyanîsini icmâlen beyan ettik. Eğer iktidarım

¹ “Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar.” (Tûr sûresi, 52/42)

² “Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzehtir ve Yücedir.” (Tûr sûresi, 52/43)

³ “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

olsaydı, birkaç cevherlerini daha gösterseydim, “Şu âyetler tek başıyla bir mucizedir” sen dahi diyecektin.

Amma **ifham ve tâlim**'deki beyanât-ı Kur'âniye o kadar hârikadır, o derece letafetli ve selâsetlidir; en basit bir âmî, en derin bir hakikati onun beyanından kolayca tefehhüm eder. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, çok hakâik-i gamızayı nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i avâmı taciz edip yormayacak bir sûrette basitane ve zâhirane söylüyor, ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa, çocukça tâbirat istimâl edilir; öyle de, ¹ **التَّنَزُّلَاتُ الْإِلَهِيَّةُ إِلَى عُقُولِ الْبَشَرِ** denilen mütekellim üslûbunda muhatabın derecesine sözüyle nüzûl edip öyle konuşan esalib-i Kur'âniye, en mütebahhir hükemânın fikirleriyle yetişemediği hakâik-i gamıza-yı ilâhiye ve esrar-ı rabbâniyeyi müteşabihat sûretinde bir kısım teşbihat ve temsilât ile en ümmî bir âmîye ifham eder.

♦ Meselâ: ² **الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى** bir temsil ile rubûbiyet-i ilâhiyeyi saltanat misâlinde ve âlemin tedbirinde mertebe-i rubûbiyetini, bir Sultan'ın taht-ı saltanatında durup icra-yı hükûmet ettiği gibi bir misâlde gösteriyor.

Evet, Kur'ân, bu kâinat Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olarak rubûbiyetinin mertebe-i âzamından çıkararak, umum mertebeler üstüne gelerek, o mertebelere çıkanları irşâd ederek, yetmiş bin perdelerden geçerek, o perdeler bakıp tenvir ederek, fehm ve zekâca muhtelif binler tabaka muhatablara feyzini dağıtıp ve nurunu neşrederek kabiliyetçe ayrı ayrı asırlar, karnlar üzerinde yaşamış ve bu kadar mebzuliyetle mânâlarını ortaya saçmış olduğu hâlde kemâl-i şebabetinden, gençliğinden zerre kadar zayi' etmeyerek gayet taravette, nihayet letafette kalarak gayet sühuletli bir tarzda, sehl-i mümteni' bir sûrette, her âmîye anlayışlı ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle fehimleri muhtelif ve dereceleri mütebayın pek çok tabakalara dahi ders verip ikna eden, işbâ eden bir kitab-ı mu'ciznümanın hangi tarafına dikkat edilse, elbette bir lem'a-yı i'câz görülebilir.

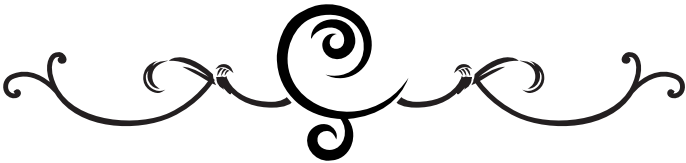
Elhâsıl: Nasıl “Elhamdülillâh” gibi bir lafz-ı Kur'ânî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi; aynı lafz, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de: Kur'ân'ın mânâları, dağ gibi akılları işba' ettiği gibi, sinek gibi küçücük basit akılları dahi aynı sözlerle tâlim

¹ Cenâb-ı Hakk'ın konuşması, kulların anlayış seviyelerine göredir.

² “O'dur Rahmân: Rubûbiyet Arşına kurulan, kâinata hükümrân.” (Tâhâ sûresi, 20/5)

eder, tatmin eder. Zira Kur'ân, bütün ins ve cinnin bütün tabakalarını îmâna davet eder. Hem umumuna îmânın ulûmunu tâlim eder, isbat eder. Öyle ise, avâmın en ümmîsi havâssın en ehassına omuz omuza, diz dize verip beraber ders-i Kur'ânîyi dinleyip istifade edecekler.

Demek Kur'ân-ı Kerîm, öyle bir mâide-i semâviyedir ki, binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervâh, o sofradan gıdalarını buluyorlar, müştehiyatını alıyorlar. Arzuları yerine gelir. Hattâ pek çok kapıları kapalı kalıp, istikbalde geleceklere bırakılmıştır. Şu makama misâl istersen, bütün Kur'ân baştan nihayete kadar bu makamın misâlleridir. Evet bütün müçtehidîn ve sıddikîn ve hükemâ-yı İslâmiye ve muhakkikîn ve ulemâ-yı usûlü'l-fıkıh ve mütekellimîn ve evliyâ-i ârifîn ve aktâb-ı âşikîn ve müdakkikîn-i ulemâ ve avâm-ı müslimîn gibi Kur'ân'ın tilmizleri ve dersini dinleyenleri, müttefikân diyorlar ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Elhâsıl, sair makamlar gibi ifham ve tâlim makamında dahi Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzı parlıyor.

İkinci Şua

Kur'an'ın câmiyet-i hârikulâdesidir.

Şu şuanın, “Beş Lem’a”sı var.

Birinci Lem’a

Lafzındaki câmiyettir.

Elbette evvelki Söz’lerde, hem bu Söz’de zikrolunan âyetlerden şu câmiyet âşikâre görünüyor. Evet,

لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَحَدٌّ وَمُطَلَعٌ وَلِكُلِّ شَجْوْنٍ وَعُضْوْنٍ وَفُنُونٍ¹

olan hadîsin işaret ettiği gibi; elfâz-ı Kur’âniye, öyle bir tarzda vaz’ edilmiş ki, her bir kelâmın, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bazen bir sükûtun çok vücûhu bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

♦ Meselâ: **وَالْجِبَالِ أَوْ تَأَدَّأ**² Yâni: “Dağları zemininize kazık ve direk yaptım” bir kelâmdır.

Bir âmînin şu kelâmdan hissesi: Zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağları görür, onlardaki menafiini ve nimetlerini düşünür, Hâlıkına şükreder.

Bir şâirin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; ve kubbe-i semâ, üstünde konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, uf-kî bir daire sûretinde ve semânın etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misâlinde tahayyül eder. Sâni-i Zülcelâl’ine hayretkârâne perestîş eder.

Hayme-nişîn bir edibin bu kelâmdan nasibi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek kesretle ve çok muhtelif bedevî çadırları gibi, güya tabaka-yı türâbiye, yüksek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o perde-i türâbiyeyi yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek

¹ “Her bir âyetin mânâ mertebeleri vardır; zâhirî (açık), bâtinî (açık ve görünür mânâsının içindeki, ehlinin anlayabileceği mânâ), haddi (kapsamı) ve muttala’ı (anlam çerçevesi) vardır. (Bu dört mânâ tabakasından) her birinin de fûrûâtı (detayları, işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır.” (Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya’lâ, *el-Müsneid* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 1/236)

² “Dağları da arzı tutan birer destek (yapmadık mı)?” (Nebe sûresi, 78/7)

çok muhtelif mahlukatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlukları, böyle yeryüzünde çadırlar misillü kolayca kuran ve koyan Fâtır-ı Zülcelâl'ine karşı secde-i hayret eder.

Coğrafyacı bir edîbin o kelâmdan kısmeti: Küre-i zemin, bahr-i muhit-i havaîde veya esîrîde yüzen bir sefine ve dağları, o sefinenin üstünde tesbit ve müvazene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder. O koca küre-i zemini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, aktar-ı âlemde gezdiren Kadîr-i Zülkemâl'e karşı: **سُبْحَانَكَ مَا أَغْظَمَ شَأْنَكَ**¹ der.

Medeniyet ve hey'et-i içtimaiyenin mütehasıs bir hakîminin bu kelâmdan hissesi: Zemini, bir hâne; ve o hâne hayatının direği, hayat-ı hayvaniye; ve hayat-ı hayvaniye direği, şerait-i hayat olan su, hava ve topraktır. Su ve hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (gazât-ı muzırrayı tersib edip, havayı tasfiye eder) ve toprağın hâmisi (bataklıktan ve denizin istilâsından muhafaza eder) ve sair levazimat-ı hayat-ı insâniyenin hazinesi olarak fehmeder. Şu koca dağları, şu sûretle hâne-i hayatımız olan zemine direk yapan ve maişetimize hazinedâr tâyin eden Sâni-i Zülcelâl ve'l-İkram'a, kemâl-i tâzim ile hamd ü senâ eder.

Hikmet-i tabiiyenin bir feylesofunun şu kelâmdan nasibi şudur ki: Küre-i zeminin karnında bazı inkılâbat ve imtizacâtın neticesi olarak hâsıl olan zelzele ve ihtizazatı, dağların zuhuruyla sükûnet bulduğu ve medar ve mihverindeki istikrarına ve zelzelenin irticacıyla medar-ı senevîsinden çıkmamasına sebep, dağların hurûcu olduğunu ve zeminin hiddeti ve gazabı, dağların menafiziyle teneffüs etmekle sükûnet ettiğini fehmeder, tamamen îmâna gelir **الْحِكْمَةُ لِلَّهِ** der.

♦ Meselâ: **أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا**² 'daki **رَتْقًا** kelimesi, *tetkikât-ı felsefe ile âlûde olmayan bir âlime*, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Semâ berrak, bulutsuz; zemin kuru ve hayatsız, tevellüde gayr-i kabil bir hâlde iken.. semâyı yağmurla, zemini hazrevatla fethedip bir nevi izdivac ve telkîh sûretinde bütün zîhayatları o sudan halketmek, öyle bir Kadîr-i Zülcelâl'in işidir ki; rûy-u zemin, onun küçük bir bostanı ve semânın yüz örtüsü olan bulutlar, onun bostanında bir süngerdir anlar, azamet-i kudretine secde eder.

Ve muhakkik bir hakîme, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Bidayet-i hilkatte semâ ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsiz birer yaş hamur, veledsiz

¹ "Seni noksanlardan tenzih ederiz Yâ Rab! Senin şânın ne büyüktür!"

² "Göklerle yer bitişik (bir bütün) idi, onları Biz ayırdık." (Enbiyâ sûresi, 21/30)

mahlukatsız toplu birer madde iken; Fâtır-ı Hakîm, onları feth ve bastedip güzel bir şekil, menfaattar birer sûret, zînetli ve kesretli mahlukata menşe' etmiştir anlar. Vüs'at-i hikmetine karşı hayran olur.

Yeni zamanın feylesofuna şu kelime şöyle ifhâm eder ki: Manzûme-i Şemsiye'yi teşkil eden küremiz, sair seyyareler, bidayette güneşle mümteziç olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken; Kadîr-i Kayyum o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, güneşi orada bırakıp, zeminimizi buraya getirerek, zemine toprak sererek, semâ cânibinden yağmur yağdırarak, güneşten ziyâ serptirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur anlar, başını tabiat bataklığından çıkarır, اَمْنْتُ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْاَحَدِ der.

♦ Meselâ: ¹ *وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا* 'daki "Lâm"; hem kendi mânâsını, hem "fi" mânâsını, hem "ilâ" mânâsını ifade eder.

İşte *لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا* 'in "Lâm"ı, *avâm* o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında görüp fehmeder ki; size nisbeten ışık verici, ısındırıcı müteharrik bir lâmba olan güneş, elbette bir gün seyri bitecek, mahall-i kararına yetişecek, size faydası dokunmayacak bir sûret alacaktır, anlar. O da, Hâlık-ı Zülcelâl'in güneşe bağladığı büyük nimetleri düşünerek "*Sübhânallah, Elhamdülillâh*" der.

Ve âlime dahi o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında gösterir. Fakat güneşi yalnız bir lâmba değil belki bahar ve yaz tezgahında dokunan mensucat-ı rabbâniyenin bir mekiği, gece gündüz sayfalarında yazılan mektûbât-ı samedâniyenin mürekkebi, nur bir hokkası sûretinde tasavvur ederek güneşin cereyan-ı sûrîsi alâmet olduğu ve işaret ettiği intizamât-ı âlemi düşündürerek Sâni-i Hakîm'in sanatına "*Mâşâallah*" ve hikmetine "*Bârekâllah*" diyerek secdeye kapanır.

Ve kozmoğrafyacı bir feylesofa "Lâm"ı "fi" mânâsında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve mihveri üzerinde zenberekvari bir cereyan ile manzumesini emr-i ilâhî ile tanzim edip tahrik eder. Şöyle bir saat-i kübrâyı halkedip tanzim eden Sâni-i Zülcelâl'ine karşı kemâl-i hayret ve istihsan ile "*El-azametü lillâh ve'l-kudretü lillâh*" der felsefeyi atar, hikmet-i Kur'âniye'ye girer.

Ve dikkatli bir hakîme şu "Lâm"ı, hem illet mânâsında, hem zarfiyet mânâsında tutturup şöyle ifham eder ki: Sâni-i Hakîm, işlerine esbab-ı zâhiriye'yi perde ettiğinden, cazibe-i umumiye nâmında bir kanun-u ilâhîsiyle

¹ "Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

sapan taşları gibi seyyareleri güneşle bağlamış ve o câzibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyareleri daire-i hikmetinde döndürüyor ve o câzibeyi tevlid için güneşin kendi merkezinde hareketini zâhirî bir sebep etmiş. Demek, **مُسْتَقَرِّ لَهَا لَا اسْتِقْرَارَ مَنظُومَتِهَا** mânâsı: “Kendi müstekarı içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor.” Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zâhiren tevlid eder gibi bir âdet-i ilâhiye, bir kanun-u rabbânîdir.

İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur’ân’ın bir harfinden fehmettiği zaman, “*Elhamdülillâh Kur’ân’dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam*” der.

Ve şâirane bir fikir ve kalb sahibine şu “Lâm” dan ve istikrardan şöyle bir mânâ fehmine gelir ki: “güneş, nuranî bir ağaçtır. Seyyareler onun müteharrik meyveleri... Ağaçların hilâfına olarak güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar.” Hem tahayyül edebilir ki: “Şems meczup bir ser-zâkirdir. Halka-yı zikirin merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir.” Bir risâlede şu mânâyâ dair şöyle demiştin:

“Evet güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin

seyyar olan yemişleri.

Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe.. kaçar,

ağlar fezada muntazam meczupları.”

♦ Hem meselâ: **أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ**¹’da bir sükût var, bir ıtlak var. Neye zâfer bulacaklarını tâyin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü; bir kısım muhatabın maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız cenneti düşünür. Bir kısım, saadet-i ebediyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rızâ-yı ilâhîyi rica eder. Bir kısım, rü’yet-i ilâhiyeyi gaye-i emel bilir ve hâkezâ.. bunun gibi pek çok yerlerde Kur’ân, sözü mutlak bırakır, tâ âmm olsun. Hazfeder, tâ çok mânâları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte; **أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** der. Neye felâh bulacaklarını tâyin etmiyor. Güya o sükûtle der:

“Ey Müslümanlar!.. Müjde size. Ey müttaki!.. Sen cehennemden felâh bulursun. Ey sâlih!.. Sen cennete felâh bulursun. Ey ârif!.. Sen rızâ-yı ilâhîye nail olursun. Ey âşık!.. Sen rü’yete mazhar olursun.” Ve hâkezâ...

¹ “İşte bunlardır felâh bulanlar.” (Bakara sûresi, 2/5)

İşte Kur'ân, câmiyet-i lafziye cihetiyle kelâmdan, kelimededen, huruftan ve sü-kûttan her birisinin binler misâllerinden yalnız nümûne olarak birer misâl ge-tirdik. Âyeti ve kıssâtı bunlara kıyas edersin.

♦ Hem meselâ: ¹ **فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ** âyeti, o kadar vücûhu var ve o derece merâtibi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülûklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâyük bir gıda-yı mânevî, bir taze mânâ almışlar. Çünkü; “Allah” bir ism-i câmi oldu-ğundan esmâ-yı hüsnâ adedince tevhidler, içinde bulunur. **أَيُّ لَا رَزَاقَ إِلَّا هُوَ** ² **لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ لَا رَحْمَنَ إِلَّا هُوَ** ve hâkezâ.

♦ Hem meselâ: Kasas-ı Kur'âniye'den kıssa-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*), âdetâ asâ-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) gibi binler faydaları var. O kıssada, hem Peygamber (*aleyhisselâmü vesselâm*)'ı teskin ve teselli, hem küffarı tehdid, hem münâfikları tak-bih, hem Yahudileri tevbih gibi çok makasıdı, pek çok vücûhu vardır. Onun için sûrelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-u bizzât olur, diğerleri ona tabi kalırlar.

Eğer desen: “Geçmiş misâllerdeki bütün mânâları nasıl bileceğiz ki, Kur'ân onları irâde etmiş ve işaret ediyor?”

Elcevap: Madem Kur'ân, bir hutbe-i ezeliyedir. Hem muhtelif, tabaka tabaka olarak asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün benîâde-m'e hitab ediyor, ders veriyor. Elbette o muhtelif efhâma göre müteaddid mânâları dercedip irâde edecektir ve irâdesine emâreleri vaz'edecektir. Evet “İşârâtü'l-İ'câz” da şuradaki mânâlar misillü kelimât-ı Kur'âniye'nin mütead-did mânâlarını ilm-i sarf ve nahv'in kaideleriyle ve ilm-i beyan ve fenn-i meânî'nin düsturlarıyla, fenn-i belâgatın kanunlarıyla isbat edilmiştir. Bununla be-raber ulûm-u Arabiye'ce sahih ve usûl-ü dîniyece hak olmak şartıyla ve fenn-i meânîce makbûl ve ilm-i beyanca münasip ve belâgatça müstahsen olan bü-tün vücûh ve meânî, ehl-i içtihad ve ehl-i tefsir ve ehl-i usûlü'd-dîn ve ehl-i usûlü'l-fıkhın icmâıyla ve ihtilâflarının şehâdetiyle Kur'ân'ın mânâlarından-dırlar. O mânâlara, derecelerine göre birer emâre vaz'etmiştir. Ya lafziyedir, ya mâneviyedir. O mâneviye ise, ya siyak veya sibak-ı kelâmdan veya başka

¹ “O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen kendi günahından dolayı Allah'tan af dile.” (Muhammed sûresi, 47/19)

² Yani, O'ndan başka hiçbir rızık verici yoktur, O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur, O'ndan başka Rahmân yoktur.

âyetten birer emâre o mânâyâ işaret eder. Bir kısmı yirmi ve otuz ve kırk ve altmış, hattâ seksen cilt olarak muhakkikler tarafından yazılan yüz binler tefsirler,¹ Kur'ân'ın câmiyet ve hârikiyet-i lafziyesine kat'î bir bürhân-ı bâhirdir. Her ne ise... Biz şu sözde her bir mânâyâ delâlet eden emâreyi kanunuyla, kaidesiyle göstersek söz çok uzanır... Onun için kısa kesip kısmen “İşârâtü'l-İ'câz”a havale ederiz.

İkinci Lem'a

Mânâsındaki câmiyet-i hârikadır.

Evet, Kur'ân, bütün müçtehidlerin me'hazlerini, bütün âriflerin mezâklarını, bütün vâsılların meşreplerini, bütün kâmillerin mesleklerini, bütün muhakkiklerin mezheplerini; mânâsının hazinesinden ihsan etmekle beraber, da-ima onlara rehber ve terakkiyâtlarında her vakit onlara mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına neşr-i envâr ettiği bütün onlarca musadaktır ve müttefekun aleyhtir.

Üçüncü Lem'a

İlmindeki câmiyet-i hârikadır.

Evet Kur'ân, şeriatın müteaddid ve çok ilimlerini, hakikatin mütenevvi ve kesretli ilimlerini, tarikatın muhtelif ve hadsiz ilimlerini, kendi ilminin denizinden akıttığı gibi, daire-i mümkinâtın hakikî hikmetini ve daire-i vücubun ulûm-u hakikiyesini ve daire-i âhiretin maarif-i gamızasını, o denizinden muntazaman ve kesretle akıtıyor. Şu lem'aya misâl getirilse, bir cilt yazmak lâzım gelir. Öyle ise, yalnız nümûne olarak şu yirmi beş adet Söz'leri gösteriyoruz. Evet, bütün yirmi beş adet Söz'lerin doğru hakikatleri, Kur'ân'ın bahr-i ilminden ancak yirmi beş katedir. O Söz'lerde kusur varsa, benim fehmi-kâsırına aittir.

Dördüncü Lem'a

Mebâhisindeki câmiyet-i hârikadır.

Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlık-ı kâinat'ın, arz ve semâvâtın, dünya ve âhiretin, mâzi ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebâhis-i külliyelerini cem'etmekle beraber nutfeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak âdâbından tut, tâ kaza ve kader mebhaslerine kadar; altı gün

¹ Bkz.: el-Kevserî, el-Makalât s.473-474.

hilkat-i âlemden tut, tâ ² **وَالذَّارِيَاتِ** ¹ , kasemleriyle işaret olunan rüzgârların esmesindeki vazifelerine kadar; **يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ** ³ , **وَمَا تَشَاؤُنَ** ; ⁴ **إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ** işârâtıyla, insanın kalbine ve irâdesine müdahalesinden tut, tâ ⁵ **وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ** yâni, bütün semâvâtı bir kabzasında tutmasına kadar; **وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ** ⁶ zeminin çiçek ve üzüm ve hurmasından tut, tâ **إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا** ⁷ ile ifade ettiği hakikat-i acîbeye kadar; ve semânın **ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ** ⁸ hâletindeki vaziyetinden tut, tâ duhânla inşikakına ve yıldızlarının düşüp hadsiz fezada dağılmasına kadar ve dünyanın imtihan için açılmasından, tâ kapanmasına kadar ve âhiretin birinci menzili olan kabirden, sonra berzahtan, haşîrden, köprüden tut, tâ cennete, tâ saadet-i ebediyeye kadar; mâzî zamanının vukuatından, Hazreti Âdem'in hilkat-i cesedinden, iki oğlunun kavgasından tâ Tûfan'a, tâ kavm-i Firavunun garkına, tâ ekser enbiyânın mühim hâdisatına kadar; ve **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ** ⁹ işaret ettiği hâdis-i ezeliyeden tut, tâ **وَجُودَةٌ يُؤْمِتِدِ نَاصِرَةٌ** * **إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ** ¹⁰ ifade ettiği vakia-yı ebediyeye kadar bütün mebâhis-i esâsiyeyi ve mühim-meyi öyle bir tarzda beyan eder ki, o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden ve dünyayı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan ve zemin bir bahçe ve semâ, misbahlarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden ve mâzî ve müstakbel, bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hâzır iki sayfa hükmünde temâşa eden ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i şû'natın iki tarafı birleşmiş,

1 "İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler hakkı için!" (Mürselât sûresi, 77/1).

2 "O tozutup savuran (rüzgârlara)!" (Zâriyât sûresi, 51/1).

3 "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunun gerçekleşmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24).

4 "Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz." (Dehr sûresi, 76/30)

5 "Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67).

6 "Orada üzüm bağları ve hurmalıklar yaptık." (Yâsîn sûresi, 36/34)

7 "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman..." (Zilzâl sûresi, 99/1).

8 "Sonra irâdesi bir gaz hâlinde olan göğe yöneldi." (Fussilet sûresi, 41/11)

9 "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?!" (A'râf sûresi, 7/172)

10 "O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır... Ve nice suratlar vardır o gün asılır." (Kiyâmet sûresi, 75/22-23)

ittisal peyda etmiş bir sûrette bir zaman-ı hâzır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâl'e yakışır bir tarz-ı beyandır.

Nasıl bir usta, bina ettiği ve idare ettiği iki hânedan bahseder. Programını ve işlerinin liste ve fihristesini yapar. Kur'ân dahi, şu kâinatı yapan ve idare eden ve işlerinin listesini ve fihristesini –tâbir caiz ise– programını yazan, gösteren bir Zât'ın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu' ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şaibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerinde kendini farz edip konuşmuş gibi bir hud'anın emâresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle, bütün hulusuyla safî, berrak, parlak beyanı, nasıl gündüzün ziyâsı “güneşten geldim” der. Kur'ân dahi, “Ben, Hâlık-ı âlemin beyanıym ve kelâmıym” der.

Evet, şu dünyayı antika sanatlarla süslendiren ve lezzetli nimetlerle dol-duran ve sanat-perverane ve nimet-perverane şu derece sanatının acibeleriy-le, şu derece kıymetli nimetlerini dünyanın yüzüne serpen, sıra-vari tanzim eden ve zeminin yüzünde seren, güzelce dizen bir Sâni', bir Mün'im'den başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zezeme-i hamd ü şükranla dünyayı dol-duran ve zemini bir zikirhane, bir mescid, bir temaşağâh-ı sanat-ı ilâhiyeye çeviren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? Ondan başka kim ona sahib çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir!.. Dünyayı ışıklandıran ziyâ, güneşten başka hangi şeye yakışır!.. Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyan-ı Kur'ân, Şems-i Ezeli'den başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, ona nazîre getirsin, onun taklidini yapsın!.. Evet, bu dünyayı sanatlarıyla zînetlendiren bir sanatkârın, sanatını istihsan eden insan-la konuşmaması muhâldir. Madem ki, yapar ve bilir; elbette konuşur. Madem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'ândır. Bir çiçeğin tanziminden lâ-kayt kalmayan bir Mâlikü'l-mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayt kalır? Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

Beşinci Lem'a

Kur'ân'ın üslûb ve icâzındaki câmiyet-i hârikadır.

Bunda “Beş Işık” var.

Birinci Işık

Üslûb-u Kur'ân'ın o kadar acib bir cemiyeti var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan bahr-i muhit-i Kur'ânî'yi içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, her birisi birer küçük sûre, sûrelerin çoğu, her birisi

birer küçük Kur'ân'dır. İşte şu, i'câzkârâne icâzdan büyük bir lütf-i irşâddır ve güzel bir teshildir. Çünkü herkes, her vakit Kur'ân'a muhtaç olduğu hâlde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen her vakit bütün Kur'ân'ı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar, Kur'ân'dan mahrum kalmamak için, her bir sûre, birer küçük Kur'ân hükmüne, hattâ her bir uzun âyet, birer kısa sûre makamına geçer. Hattâ Kur'ân Fâtiha'da, Fâtiha dahi Besmele'de münderic olduğuna ehl-i keşif müttefiktirler. Şu hakikate bürhân ise, ehl-i tahkikin icmâdır.

İkinci Işık

Âyât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, vaad ve va'id, terğib ve terhib, zecr ve irşâd, kıyas ve emsâl, ahkâm ve maarif-i ilâhiye ve ulûm-u kevnîye ve kavanin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı mâneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hâcât-ı beşeriyeye delâlâtıyla, işârâtıyla câmi olmakla beraber, **خُذْ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ** yâni, "İsteddiğin her şey için Kur'ân'dan her ne istersen al" ifade ettiği mânâ, o derece doğruluğuyla makbûl olmuş ki, ehl-i hakikat mabeyninde durub-u emsâl sırasına geçmiştir. Âyât-ı Kur'âniye'de öyle bir câmiyet var ki, her derde deva, her hâcete gıda olabilir. Evet, öyle olmak lâzım gelir. Çünkü daima terakkiyâtta kat'-ı merâtib eden bütün tabakat-ı ehl-i kemâlin rehber-i mutlakı elbette şu hâsiyete mâlik olması elzemdir.

Üçüncü Işık

Kur'ân'ın i'câzkârâne icâzıdır. Kâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir. Hem kâh olur ki, bir kelimenin içine sarıhan, işaretten, remzen, îmâen bir dâvanın çok bürhânlarını derceder.

♦ Meselâ: **وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ**¹ 'de âyât ve delâil-i vahdâniyet silsilesini teşkil eden silsile-i hilkat-i kâinatın mebd'e' ve mühtehasını zikr ile o ikinci silsileyi gösterir, birinci silsileyi okutturuyor. Evet bir Sâni-i Hakîm'e şehâdet eden sahaif-i âlemin birinci derecesi, semâvât ve arzın asl-ı hilkatleridir. Sonra gökleri yıldızlarla tezyin ile zeminin zihayatlarla şenlendirilmesi, sonra güneş ve Ay'ın teshiriyle mevsimlerin değişmesi, sonra gece ve gündüzün ihtilâf ve deveranı içindeki silsile-i şûunattır.

¹ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Daha gele gele tâ kesretin en ziyade intişar ettiği mahal olan sîmaların ve seslerin hususiyetlerine ve imtiyazlarına ve teşahhuslarına kadar... Madem ki en ziyade intizâmıdan uzak ve tesadüfün karışmasına maruz olan ferdlerin sîmalarındaki teşahhusatta hayret verici bir intizâm-ı hakimâne bulunsa, üzerinde gayet sanatkâr bir hakimin kalemi işlediği gösterilse, elbette intizâmları zâhir olan sair sayfalar kendi kendine anlaşılır, nakkaşını gösterir. Hem madem koca semâvât ve arzın asl-ı hilkatinde eser-i sanat ve hikmet görünüyor; elbette kâinat sarayının binasında temel taşı olarak gökleri ve zemini hikmetle koyan bir Sâni'in sair eczalarında eser-i sanatı, nakş-ı hikmeti pek çok zâhirdir. İşte şu âyet, hafiyi izhar, zâhirîyi ihfa ederek gayet güzel bir îcâz yapmış. Elhak, **فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ**¹ 'den tut,

tâ **وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ**² 'e kadar altı defa **وَمِنْ آيَاتِهِ.. وَمِنْ آيَاتِهِ**³ ile başlayan silsile-i berâhin, bir silsile-i cevâhirdir, bir silsile-i nurdur, bir silsile-i i'câzdır, bir silsile-i îcâz-ı i'câzîdir. Kalb istiyor ki, şu definelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım makam kaldırmıyor. Başka vakte tâlik edip, o kapıyı şimdi açmıyorum.

♦ Hem meselâ:

فَأَرْسَلْنَا ۞ يُونُسَ فَأَنبَأَهَا الصِّدِّيقُ⁴

⁵فَأَرْسَلْنَا kelâmıyla ⁶يُونُسَ kelimesi ortalarında şunlar var:

إِلَىٰ يُونُسَ لِأَسْتَعْبِرَ مِنْهُ الرَّؤْيَا فَأَرْسَلُوهُ فَذَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُونُسَ

Demek beş cümleyi bir cümlede icmâl edip îcâz ettiği hâlde vuzuhu ihlâl etmemiş, fehmi işkal etmemiş.

♦ Hem meselâ: **جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا**⁷ İnsan-ı âsi, “Çürümüş

¹ “Haydi siz akşama girerken, (sabaha çıkarken) Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17)

² “Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah'ındır. O Aziz ve Hakimdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/27).

³ “...O'nun varlığının ve kudretinin delilleridir...” (Rûm sûresi, 30/20, 21, 22, 23, 24, 25)

⁴ “Hele siz beni hapisaneye bir gönderiverin. Yüsufl! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum!” (Yûsuf sûresi, 12/45-46)

⁵ “Beni Yusuf'a gönderin.” (Yûsuf sûresi, 12/45).

⁶ “Yûsuf!” (Yûsuf sûresi, 12/46)

⁷ “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsin sûresi, 36/80)

kemikleri kim diriltecek” diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur’ân der: *“Kim bidayeten yaratmış ise, o diriltecek. O yaratan zât ise, her bir şeyi her bir keyfiyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir.”* İşte şu kelâm, diriltmek dâvasına müteaddid cihetlerle bakar, isbat eder.

Evvelâ; insana karşı ettiği silsile-i ihsânâtı şu kelâmıyla başlar, tahrik eder, hatıra getirir. Başka âyetlerde tafsil ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yâni, *“Size ağaçtan meyveyi ve ateşi ve ottan erzakı ve hububu ve topraktan hububatı ve nebâtatı verdiği gibi, zemini size hoş –her bir erzakınız içinde konulmuş– bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün levazımâtınız içinde bulunur bir saray yapan bir Zât’tan kaçıp başıboş kalıp, ademe gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yatamazsınız.”*

Sonra o dâvanın bir deliline işaret eder: ¹ **الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ** kelimesiyle remzen der: *“Ey haşri inkâr eden adam!.. Ağaçlara bak!.. Kışta ölmüş, kemikler gibi hadsiz ağaçları baharda diriltten, yeşillendiren, hattâ her bir ağaçta yaprak ve çiçek ve meyve cihetiyle üç haşrin nümûnelerini gösteren bir Zât’a karşı inkâr ile, istib’ad ile kudretine meydan okunmaz!”*

Sonra bir delile daha işaret eder, der: *“Size ağaç gibi kesif, sakil, karanlıklı bir maddeden ateş gibi latîf, hafif, nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât’tan, odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermeyi nasıl istib’ad ediyorsunuz!”*

Sonra bir delile daha tasrih eder der ki: *“Bedevîler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatı cem’edip, onu buna menşeyi her bir şey hattâ anâsır-ı asliye ve tabayî-i esâsiye, O’nun emrine bakar, O’nun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir Zât’tan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması istib’ad edilmez. İsyân ile O’na meydan okunmaz.”*

Sonra Hazreti Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) şecere-i meşhuresini hatıra getirmekle şu dâvâ-yı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), Mûsâ (*aleyhisselâm*)’ın dahi dâvasıdır. Enbiyânın ittifakına hafî bir îma edip, şu kelimenin icâzına bir letafet daha katar.

¹ “Yeşil ağaç.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

Dördüncü Işık

İcâz-ı Kur'ânî o derece câmi ve hâriktir, dikkat edilse görünüyor ki: Bazen bir denizi bir ıbrıkta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmî fehimlere merhameten basit bir cüzüyle, hususî bir hâdise ile gösteriyor. Binler misâllerinden yalnız iki misâline işaret ederiz.

✓ **Birinci misâl:** Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda tafsilen beyan olunan üç âyettir ki, şahs-ı Âdem'e tâlim-i esmâ unvanıyla nev-i benîâdem'e ilham olunan bütün ulûm ve fûnunun tâlimini ifade eder¹ ve Âdem'e, melâikenin secde etmesi ve şeytanın etmemesi hâdisesiyle nev-i insana semekten meleğe kadar ekser mevcudat müsahhar olduğu gibi, yılandan şeytana kadar muzır mahlukatın dahi ona itaat etmeyip düşmanlık ettiğini ifade ediyor² Hem kavm-i Mûsâ (*aleyhisselâm*) bir bakarayı, bir ineği kesmekle Mısır bakar-perestliğinden alınan ve "icl" hâdisesinde tesirini gösteren bir bakar-perestlik mefkuresinin Mûsâ (*aleyhisselâm*)'ın bıçağıyla kesildiğini ifade ediyor.³ Hem taştan su çıkması, çay akması ve dağılıp yuvarlanması unvanıyla tabaka-yı tûrabiye altında olan taş tabakası, su damarlarına hazinedârlık ve toprağa analık ettiğini ifade ediyor.⁴

✓ **İkinci misâl:** Kur'ân'da çok tekrar edilen kıssa-yı Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) cümleleri ve cüz'leridir ki, her bir cümlesi, hattâ her bir cüzü, bir düstur-u küllînin ucu olarak gösterilmiş ve o düsturu ifade ediyor.⁵

♦ Meselâ, ⁶ **يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا** Firavun, vezirine emreder ki: "Bana yüksek bir kule yap, semâvâtın hâlini rasad edip bakacağım. Semânın gidişatından acaba Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) dâva ettiği gibi semâda tasarruf eden bir İlâh var mıdır?" İşte, ⁷ **صَرْحًا** kelimesiyle ve şu cüz'î hâdise ile, dağsız bir çölde olduğundan dağları arzulayan ve Hâlik'i tanımadığından tabiat-perest olup rubûbiyet dâva eden ve âsâr-ı ceberutlarını göstermekle ibka-yı nâm eden, şöhret-perest olup dağ-misâl meşhur ehramları bina eden ve sihir ve tenasühe

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/31.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/34.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/67-71.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/60.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/40-71; Nisâ sûresi, 4/153-162; Mâide sûresi, 5/20-26; A'râf sûresi, 7/103-162; Tâhâ sûresi, 20/9-79.

⁶ "Hâman! Benim için bir kule inşa et." (Mü'min sûresi, 40/36)

⁷ Kule.

kail olup cenazelerini mumya edip dağ misillü mezarlarda muhafaza eden Mısır Firavunlarının an'anesinde hükümferma bir düstur-u acîbi ifade eder.

♦ Meselâ: ¹ **فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ** Gark olan Firavun'a der: "Bugün senin gark olan cesedine necat vereceğim" unvanıyla umum Firavunların tenasüh fikrine binaen cenazelerini mummyalamakla mâziden alıp müstakbeldeki ensâl-i âtiyenin temaşağâhına göndermek olan mevt-âlûd, ibretnü mâ bir düstur-u hayatiyelerini ifade etmekle beraber, şu asr-ı âhird e o gark olan Firavun'un aynı cesedi olarak keşfolunan bir beden, o mahall-i gark denizinden sahile atıldığı gibi, zamanın denizinden asırların mevceleri üstünde şu asır sahiline atılacağını, mucizâne bir işaret-i gaybiyeyi, bir lem'a-yı i'câzi ve bu tek kelime bir mucize olduğunu ifade eder.

♦ Hem meselâ: ² **يَذَّبِحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ** Benî İsrâîl'in, oğullarının kesilip, kadın ve kızlarını hayatta bırakmak; bir Firavun zamanında yapılan bir hâdis e unvanıyla, Yahudi milletin in ekser memleketlerde her asırda maruz olduğu müteaddid katliamları, kadın ve kızları hayat-ı beşeriye-i sefihane de oynadıkları rolü ifade eder.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ

⁴ **وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ الشَّحْتِ لِبَشِّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ**

⁵ **وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ**

⁶ **وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ**

⁷ **وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ**

¹ Yûnus sûresi, 10/92.

² "Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı." (Bakara sûresi, 2/49; İbrahim sûresi, 14/6)

³ "İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün." (Bakara sûresi, 2/96)

⁴ "Onlardan birçoğunun günaha, başkasının hakkına tecavüz etmeye, haram yemeye yarışmasına koştuklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar kötü!" (Mâide sûresi, 5/62)

⁵ "Sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar. Allah müfsitleri sevmez." (Mâide sûresi, 5/64)

⁶ "Biz İsrâiloğullanna Kitapta şu hükmü de takdir ettik: "Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız..." (İsrâ sûresi, 17/4)

⁷ "Fakat sakın yeryüzünde fesat çıkararak taşkınlık yapmayın." (Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/74; Hûd sûresi, 11/85; Şuarâ sûresi, 26/173; Ankebût sûresi, 29/36)

Yahudilere müteveccih şu iki hükm-ü Kur'ânî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insâniyede dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müthiş düstur-u umumîyi tazammun eder ki, hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi sarsan ve sa'y ü ameli, sermaye ile mübâreze ettirip fukarayı zenginlerle çarpıştıran, muzaaf ribâ yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud'a ile cem'-i mal eden o millet olduğu gibi, mahrum kaldıkları ve daima zulmünü gördükleri hükûmetlerden ve galiblerden intikamlarını almak için her çeşit fesat komitelerine karışan ve her nevi ihtilâle parmak karıştıran yine o millet olduğunu ifade ediyor.

♦ Meselâ: ¹ **فَتَمَّتُوا الْمَوْتَ** “Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç istemeyeceksiniz.” İşte meclis-i nebevî'de küçük bir cemaatin cüz'î bir hâdise unvanıyla, milel-i insâniye içinde hırs-ı hayat ve havf-ı mematla en meşhur olan millet-i Yehûd'un tâ kıyâmete kadar lisân-ı hâlleri, mevti istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.

♦ Meselâ: ² **وَضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ** Şu unvanla o milletin mukadderat-ı istikbaliyesini umumî bir sûrette ifade eder. İşte şu milletin seciyelerinde ve mukadderatında münderic olan şöyle müthiş desâtir içindir ki, Kur'ân onlara karşı pek şiddetli davranıyor. Dehşetli sille-i tedib vuruyor. İşte şu misâllerden kıssa-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Benî İsrâil'in sair cüz'lerini ve sair kıssalarını bu kıssaya kıyas et. Şimdi şu Dördüncü Işıktaki i'câz lem'a-yı icâz gibi Kur'ân'ın basit kelimâtlarının ve cüz'î mebhaslerinin arkalarında pek çok lemeât-ı i'câziye vardır. Ârife işaret yeter.

Beşinci Işık

Kur'ân'ın makasid ve mesâil, meânî ve esalib ve letâif ve mehâsin cihtiyle câmiyet-i hârikasıdır. Evet, *Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın sûrelerine ve âyetlerine ve hususan sûrelerin fâtihalarına; âyetlerin mebde' ve makta'larına dikkat edilse görünüyör ki: Belâgatların bütün envânını.. fezâil-i kelâmiyenin bütün aksamını.. ulvî üslûpların bütün esnafını.. mehâsin-i ahlâkiyenin bütün efradını.. ulûm-u kevnîyenin bütün fezlekelerini.. marif-i ilâhiyenin bütün fihristelerini.. hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beşeriyenin bütün nâfi düsturlarını.. ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nuranî kanunlarını cem'etmekle beraber hiçbir müşevveşiyet eseri görünmüyor. Elhak, o kadar ecnas-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp bir münakaşa, bir*

¹ “Haydi ölümü isteseneze!” (Cum'a sûresi, 62/6. Ayrıca bkz.: Bakara sûresi, 2/94)

² “İşte bu hâdiseden sonra üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı.” (Bakara sûresi, 2/61)

karışık çıkmamak, kahhâr bir nizam-ı i'câzînin işi olabilir. Elhak, bütün bu câmiiyet içinde şu intizâm ile beraber, geçmiş yirmi dört adet Söz'lerde izah ve isbat edildiği gibi; cehl-i mürekkebin menşei olan âdiyat perdelerini keskin beyanâtıyla yırtmak, âdet perdeleri altında gizli olan hârikulâdeleri çıkarıp göstermek ve dalâletin menbaı olan tabiat tâgûtunu, bürhânın elmas kılıcıyla parçalamak.. ve gaflet uykusunun kalın tabakalarını ra'd-misâl sayhalarıyla dağıtmak.. ve felsefe-i beşeriyeyi ve hikmet-i insâniyeyi âciz bırakan kâinatın tılsım-ı muğlakını ve hilkat-i âlemin muamma-yı acibesini feth ve keşfetmek.. elbette hakikat-bîn ve gayb-aşına ve hidâyet-bahş ve hak-nümâ olan Kur'ân gibi bir mucizekârın hârikulâde işleridir.

Evet, Kur'ân'ın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sair kitaplar gibi bir-iki maksadı tâkib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, def'î ve ânî bir tavrı var ve ilka olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen her bir tâifesi müstakil olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve ehemmiyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir sûrette geldiğinin nişanı var.

Evet, kâinatın Hâlık'ından başka kim var ki, bu derece kâinat ve Hâlık-ı kâinatla ciddî alâkadar bir muhabereyi yapabilirsin? Hadsiz derece haddinden çıkıp Hâlık-ı Zülcelâl'i kendi keyfiyle söyleştirsin, kâinatı doğru olarak konuştursun! Evet, Kur'ân'da kâinat Sâni'inin pek ciddî ve hakikî ve ulvî ve hak olarak konuşması ve konuşturması görünüyor. Taklidi îma edecek hiçbir emâre bulunmuyor. O söyler ve söylettirir. Farz-ı muhâl olarak Müseylime gibi hadsiz derece haddinden çıkıp taklidkârâne o izzet ve ceberut sahibi olan Hâlık-ı Zülcelâl'ini kendi fikriyle konuşturup ve kâinatı onunla konuştursa, elbette binler taklid emâreleri ve binler sahtekârlık âlâmetleri bulunacaktır. Çünkü; en pest bir hâlinde en yüksek tavrı takınanların her hâleti taklidciliğini gösterir. İşte şu hakikati kasem ile ilân eden:

وَالْتَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ ۖ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۖ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ
 ۚ إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ¹

ya bak, dikkat et...

¹ "Kayan Yıldıza yemin olsun ki. Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm sûresi, 53/1-4)

Üçüncü Şua

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbârât-ı gaybiyesi ve her asırda şebâbiyetini muhafaza etmesi ve her tabaka insana muvâfık gelmesiyle hâsıl olan i'câzdır. Şu Şua'ın “Üç Cilve”si var.

Birinci Cilve

İhbârât-ı gaybiyesidir.

Şu cilvenin “Üç Şavk”ı var.

Birinci Şavk

Mâziye ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet, Kur'ân-ı Hakîm bi'littifak ümmî ve emîn bir Zât'ın lisanıyla zaman-ı Âdem'den tâ asr-ı saadet'e kadar, enbiyâların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuatını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitapların tasdiği altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-ü sâlifenin ittifak ettikleri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilâf ettikleri bahislerde, musahhahane hakikat-i vakıayı faslediyor.

Demek; Kur'ân'ın nazar-ı gayb-bînisi, o Kütüb-ü Sâlifenin umumunun fevkinde ahvâl-i mâziyeyi görüyor ki, ittifakî meselelerde musaddikane onları tezkiye ediyor. İhtilâfî meselelerde musahhahane onlara faysal oluyor. Hâlbuki: Kur'ân'ın vukuat ve ahvâl-i mâziyeye dair ihbârâtı akli bir iş değil ki, akıl ile ihbar edilsin. Belki, semâa mütevakkıf nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehline mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emanetle maruf, ümmî lâkâbiyla mevsuf bir Zât'a nüzûl ediyor. Hem o ahvâl-i mâziyeyi öyle bir sûrette ihbar eder ki, bütün o ahvâli görür gibi bahseder. Çünkü: Uzun bir hâdisenin ukde-i hayatiyesini ve ruhunu alır. Maksadına mukaddime yapar. Demek Kur'ân'daki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki, bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün mâziyi bütün ahvâli ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir sanatta mütehasıs olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir sanatçıkla, o şahısların meharek ve melekelerini gösterdiği gibi, Kur'ân'da zikrolunan vukuatın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuatı ihâta etmiş, görüyor, –tâbir caiz ise– bir meharek-i fevkalâde ile ihbar ediyor.

İkinci Şavk

İstikbâle ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Şu kısım ihbârâtın çok envâi var. Birinci kısım, hususîdir. Bir kısım ehl-i keşif ve velâyete mahsustur. Meselâ: Muhyiddîn-i Arabî, **عَلِبَتِ الرُّومُ**¹ **آلَمٌ** sûresi'nde pek çok ihbârât-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmam Rabbânî, sûrelerin başındaki mukattaat-ı huruf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işaretlerini ve ihbârâtını görmüştür ve hâkezâ... Ulemâ-yı bâtin için Kur'ân, baştan başa ihbârât-ı gaybiye nev'indedir. Biz ise, umuma ait olacak bir kısmına işaret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakatı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz.

İşte, Kur'ân-ı Hakîm, Resûl-i Ekrem'e (*aleyhüssalâtü vesselâm*) der:²(Hâşiyeye)

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ³

لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمِينٌ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ⁴

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ⁵

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّغْلِبُونَ * **فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ**⁶

فَسَبِّصْ رَبِّصْ وَبُصِرْ * **بِأَيْكُمُ الْمَفْتُونُ**⁷

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَبِّبَ الْمُتُونِ * **قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَرَبِّصِينَ**⁸

وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ⁹ ، **فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا**¹⁰ ، **وَلَنْ يَتَمَنَّوَهُ أَبَدًا**¹¹

¹ “Elif, Lâm, Mîm. Rumlar (yakın bir yerde) mağlûb oldular.” (Rûm sûresi, 30/1-2)

²(Hâşiyeye) Bu, gayptan haber veren âyetler, pek çok tefsirlerde izah edilmesinden ve eski harfle tab etmek niyeti müellifine verdiği acelelik hatâsından burada izahsız ve o kıymetli hazineler kapalı kaldılar.

³ “O hâlde sabret! Çünkü Allah'ın vaadi kesindir.” (Rûm sûresi, 30/60; Mü'min sûresi, 40/55, 77)

⁴ “İnşaaallah siz kiminiz başını traş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Harama korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz.” (Fetih sûresi, 48/27)

⁵ “Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur.” (Fetih sûresi, 48/28)

⁶ “Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi Allah'a aittir.” (Rûm sûresi, 30/3-4)

⁷ “Yakında göreceksin, onlar da görecekler. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler.” (Kalem sûresi, 68/5-6)

⁸ “Ne o, yoksa onlar senin hakkında “Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz.” mi diyorlar? De ki: Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum.” (Tûr sûresi, 52/30-31)

⁹ “Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır.” (Mâide sûresi, 5/67).

¹⁰ “Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız.” (Bakara sûresi, 2/24)

¹¹ “Onlar, asla ölümü temenni etmezler.” (Bakara sûresi, 2/95)

سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ¹

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا²

يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ³

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَرِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا⁴

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنًا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَاسْتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ⁵

وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا⁶

gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbârât-ı gaybiyedir ki, aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pek çok itirazat ve tenkidata maruz ve en küçük bir hatâsından dolayı dâvasını kaybedecek bir Zât'ın lisanından böyle tereddütsüz, kemâl-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüsuku ihsas eden bir tarzda böyle ihbârât-ı gaybiye, katiyen gösterir ki; o Zât, Üstad-ı Ezeli'sinden ders alıyor, sonra söylüyor.

1 “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak.” (Fussilet sûresi, 41/53)

2 “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştireseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

3 “Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücâhede eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar.” (Mâide sûresi, 5/54)

4 “De ki: “Hamd O Allah'a olsun ki size er geç âlâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız.” (Neml sûresi, 27/93)

5 “De ki: Sizi imana davet ettiğimiz ilâh Rahmândır. Biz O'na iman ettik. O'na dayandık. Yakında öğrenirsiniz: Kimin tarafında kesin sapıklık!” (Mülk sûresi, 67/29)

6 “Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir.” (Nûr sûresi, 24/55)

Üçüncü Şavk

Hakâik-i ilâhiyeye ve hakâik-i kevnîyeye ve umûr-u uhrevîyeye dair ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet Kur'ân'ın hakâik-i ilâhiyeye dair beyanâtı ve tılsım-ı kâinatı fethedip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyanât-ı kevnîyesi, ihbârât-ı gaybiye-nin en mühimmidir. Çünkü; o hakâik-i gaybiyeyi hadsiz dalâlet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kârı değildir ve olamaz. Beşerin en dâhî hükemâları o mesâilin en küçüğüne akıllarıyla yetişmediği mâlûm-dur. Hem Kur'ân, gösterdiği o hakâik-i ilâhiye ve o hakâik-i kevnîyeyi be-yandan sonra ve safa-yı kalb ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terakkiyâ-tından ve aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü "Sadakte" deyip o ha-kâiki kabûl eder. Kur'ân'a "Bârekâllah" der. Bu kısmın, kısmen On Birinci Söz'de izah ve isbatı geçmiştir. Tekrara hâcet kalmamıştır. Amma ahvâl-i uh-reviye ve berzahiye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremi-yor; fakat, Kur'ân'ın gösterdiği yollar ile onları görmek derecesinde isbat edi-yor. Onuncu Söz'de, Kur'ân'ın şu ihbârât-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izah ve isbat edilmiştir. Ona müracaat et.

İkinci Cilve

Kur'ân'ın şebâbetidir.

Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet Kur'ân, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı be-şeriyeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebâbeti bulunmak lâzımdır. Hem de öyle görülmüş ve görünüyor. Hatta efkârca muhtelif ve istidatça mü-tebayın asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, teb-dil ediliyor. Fakat Kur'ân'ın hükümleri ve kanunları, o kadar sâbit ve râ-sihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur'ân'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hâzır ve şu as-rın ehl-i kitab insanları Kur'ân'ın ¹ **يَا أَهْلَ الْكِتَابِ.. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ** hitab-ı mürşî-dânesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müte-veccihdir ve **يَا أَهْلَ الْمَكْتَبِ** ² **يَا أَهْلَ الْكِتَابِ** lafzı mânâsını dahi tazammun eder.

¹ "Ey Ehl-i Kitap!" (Âl-i İmran sûresi, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ sûresi, 4/171; Mâide sûresi, 5/59, 68,77).

² Ey Ehl-i Mektep!

Bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle, bütün şebâbetiyle **يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ** **كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ**¹ sayhasını âlemin aktarına savuruyor.

Meselâ şahıslar, cemaatler, muârazasından âciz kaldıkları Kur'ân'a karşı; bütün nev-i beşerin ve belki cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'a karşı muâraza vaziyetini almıştır. İ'câz-ı Kur'ân'a karşı, sihirleriyle muâraza ediyor. Şimdi, şu müthiş yeni muârazacıya karşı i'câz-ı Kur'ân'ı, **قُلْ لئن اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ**² âyetinin dâvasını isbat etmek için medeniyetin muâraza suretiyle vaz'ettiği esâsâtı ve desâtirini, esâsât-ı Kur'âniye ile karşılaştıracamız.

✓ **Birinci derecede:** Birinci Söz'den tâ Yirmi Beşinci Söz'e kadar olan müvazeneler ve mizanlar ve o Sözler'in hakikatleri ve başları olan âyetler, iki kere iki dört eder derecesinde medeniyete karşı Kur'ân'ın i'câzını ve galebesini isbat eder.

✓ **İkinci derecede:** On İkinci Söz'de isbat edildiği gibi, bir kısım düsturlarını hülâsa etmektir.

İşte medeniyet-i hâzıra, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede nokta-yı istinadı “kuvvet” kabul eder. Hedefi “menfaat” bilir. Düstur-u hayatı “cidâl” tanır. Cemaatlerin râbitasını “unsuriyet ve menfî milliyet” bilir. Gayesi, hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyeyi tezyid etmek için bazı “lehviyât”-tır. Hâlbuki kuvvetin şe'ni, tecâvüzdür.. menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır.. düstur-u cidâlin şe'ni, çarpışmaktır.. unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecâvüzdür. İşte şu medeniyetin şu düsturlarındandır ki, bütün mehâsinleriyle beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi sûrî saadet verip seksenini rahatsızlığa, sefâlete atmıştır.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise; nokta-yı istinadı, kuvvet yerine “hakk”ı kabul eder. Gayede, menfaat yerine “fazilet ve rızâ-yı ilâhî”yi kabul eder. Hayatta, düstur-u cidâl yerine “düstur-u teâvün”ü esâs tutar. Cemaatlerin râbitalarında, unsuriyet ve milliyet yerine “râbita-yı dinî ve sınıfı ve vatanî” kabûl eder. Gâyâtı; “Hevesât-ı nefsâniyenin nâmeşrû tecavüzâtına sed çekip ruhu, maâliyâta teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı, kemâlât-ı insaniyeye sevk edip insan etmektir.” Hakkın şe'ni ise, ittifaktır.. faziletin

¹ “Ey Ehl-i Kitap, bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım...” (Âl-i İmran sûresi, 3/64).

² “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar...” (İsrâ sûresi, 17/88).

şe'ni, tesanüddür.. teâvünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir.. dinin şe'ni uhuvvettir, incizaptır. Nefs-i emmâreyi gemlemekle bağlamak, ruhu kemâlâta kamçulamakla serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dâreyindir. İşte medeniyet-i hâzıra, edyân-ı sâbika-yı semâviyeden, bâhusus Kur'ân'ın irşâdatından aldığı me-hâsinle beraber, Kur'ân'a karşı böyle hakikat nazarında mağlub düşmüştür.

✓ **Üçüncü derece:** Binler mesâilinden yalnız numûne olarak üç-dört meseleyi göstereceğiz. Evet, *Kur'ân'ın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölümüne mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir.* Meselâ medeniyetin bütün cem'iyât-ı hayriyeleri ile bütün cebbârâne şedid inzibat ve nizamâtlarıyla bütün ahlâkî terbiyegâhlarıyla Kur'ân-ı Hakîm'in iki meselesine karşı muâraza edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Meselâ:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ¹ ، وَأَحْلَلْ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا²

Kur'ân'ın bu galebe-i i'câzkârânesini bir mukaddime ile beyan edeceğiz. Şöyle ki:

♦ İşârâtü'l-l'câz'da isbat edildiği gibi bütün ihtilâlât-ı beşeriyenin madeni, bir kelime olduğu gibi; bütün ahlâk-ı seyyienin menbaı dahi, bir kelimedir.

Birinci kelime: Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!

İkinci kelime: Sen çalış, ben yiyeyim!

Evet hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede havâs ve avâm, yani zenginler ve fakirler, muvâzeneleriyle rahatla yaşarlar. O muvâzenenin esâsı ise; havas tabakasında merhamet ve şefkat, aşağısında hürmet ve itaattir. Şimdi birinci kelime; havâs tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci kelime; avâmı kine, hasede, mübârezeye sevk edip rahat-ı beşeriyeyi birkaç asırdır selbettiği gibi; şu asırda sa'y, sermaye ile mübâreze neticesi herkesçe mâlûm olan Avrupa hâdisat-ı azimesi meydana geldi.

İşte medeniyet, bütün cem'iyât-ı hayriye ile ve ahlâkî mektepleriyle ve şedid inzibat ve nizamâtıyla beşerin o iki tabakasını musalaha edemediği gibi, hayat-ı beşerin iki müthiş yarasını tedâvi edememiştir. Kur'ân, birinci kelimeyi esasından "*vücub-u zekât*" ile kal'eder, tedâvi eder. İkinci kelimenin esasını

¹ "Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin..." (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20).

² "Allah, alış-verişi mübah; faizi ise haram kılmıştır." (Bakara sûresi, 2/275).

“hurmet-i ribâ” ile kal’edip tedâvi eder. *Evet, âyet-i Kur’âniye âlem kapısında durup ribâyâ “Yasaktır!” der. “Kauga kapısını kapamak için banka (ribâ) kapısını kapayınız!” diyerek insanlara ferman eder. Şâkirtlerine “Girmeyiniz!” emreder.*

♦ **İkinci Esâs:** Medeniyet, taaddüd-ü ezvâcı kabul etmiyor. Kur’ân’ın o hükmünü, kendine muhalif-i hikmet ve maslahat-ı beşeriye münafî telâkki eder. Evet, eğer izdivacdaki hikmet, yalnız kaza-yı şehvet olsa, taaddüd –bilakis– olmalı. Hâlbuki, hatta bütün hayvanâtın şehâdetiyle ve izdivac eden nebatâtın tasdikıyla sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yı şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz’iyedir. Madem hikmeten, hakikaten, izdivac nesil içindir, nev’in bekâsı içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kâbil ve ayın yalnız yarısında kâbil-i telâkkuh olan ve elli senede yeise düşen bir kadın, ekseri vakitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkîh bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişhâneleri kabul etmeye mecburdur.

♦ **Üçüncü Esâs:** Muhakemesiz medeniyet; Kur’ân, kadına sülüs verdiği için,¹ âyeti tenkid eder. Hâlbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm, ekseriyet itibarıyla olduğundan; ekseriyet itibarıyla bir kadın, kendini himâye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesâî etmeye mecbur olur. İşte bu surette bir kadın, pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvüc ettiği kadının idaresine verecek.. kız kardeşine müsavi gelir. İşte adâlet-i Kur’âniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir.²(Hâşiye)

♦ **Dördüncü Esâs:** Sanem-perestliği şiddetle Kur’ân men ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan suret-perestliği de men eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehâsininden sayıp Kur’ân’a muâraza etmek istemiş. Hâlbuki gölgeli-gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir veya bir riyâ-yı mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki; beşeri, zulme ve riyâyâ ve hevâyâ, hevesi kamçılıyıp teşvik eder. Hem Kur’ân, merhameten, kadınların

¹ Bkz.: “Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir.” (Nisâ sûresi, 4/11).

²(Hâşiye) Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan lâyiha-yı temyiz mûdafaatından bir parçadır. Bu makama hâşiye olmuş:

“...Ben de adliyenin mahkemesine derim ki: Bin üç yüz elli senede ve her asırda üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimaiyesinde en kudsi ve hakikatlı bir düstur-u ilâhîyi, üç yüz elli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaklarına istinâden ve bin üç yüz elli sene zarfında geçmiş ecdadımızın itikatlarına iktidâen tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir kararı, elbette rûy-u zeminde adâlet varsa, o kararı red ve bu hükmü nakzedecektir.”

hürmetini muhafaza için, hayâ perdesini takmasını emreder.¹ Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat madenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ hükmüne geçmesinler.²(Hâşiyeye) Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Hâlbuki aile hayatı, kadın-erkek mabeyninde mütekaabil hürmet ve muhabbetle devam eder. Hâlbuki açık-saçıklık, samimî hürmet ve muhabbeti izale edip aile-vî hayatı zehirlemiştir. Hususan suret-perestlik; ahlâkı, fenâ hâlde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrip eder. Öyle de, ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine heves-perverâne bakmak, derinden derine hissiyât-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrip eder.

İşte şu üç misal gibi binler mesâil-i Kur'âniye'nin her birisi, saadet-i beşeriyeyi dünyada temine hizmet etmekle beraber hayat-ı ebediyesine de hizmet eder. Sair meseleleri mezkûr meselelere kıyas edebilirsiniz.

Nasıl medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'ın hayat-ı içtimaiye-i beşere ait olan düsturlarına karşı mağlub olup Kur'ân'ın i'câz-ı mânevîsine karşı hakikat noktasında iflas eder. Öyle de, medeniyetin ruhu olan felsefe-i Avrupa ve hikmet-i beşeriyeyi, hikmet-i Kur'ân'la yirmi beş adet Sözler'de, mizanlarla iki hikmetin muvâzenesinde; hikmet-i felsefiye, âcize ve hikmet-i Kur'âniye'nin, mucize olduğu kat'iyetle isbat edilmiştir. Nasıl ki On İkinci ve On Üçüncü Söz'lerde, hikmet-i felsefiyenin aczi ve iflası; ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzı ve gınâsı isbat edilmiştir, müracaat edebilirsiniz.

Hem nasıl medeniyet-i hâzıra, hikmet-i Kur'ân'ın ilmî ve amelî i'câzına karşı mağlub oluyor. Öyle de medeniyetin edebiyat ve belâgatı da, Kur'ân'ın edeb ve belâgatına karşı nisbeti; öksüz bir yetimin muzlim bir hüzün ile ümitsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gınâsının (şarkı demektir) nisbeti ile.. ulvî bir âşıkın muvakkat bir iffiraktan müştâkâne, ümit-kârâne bir hüzün ile gınâsı (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedâkârlıklara sevk etmek için teşvikkârâne kasâid-i vataniyeye nisbeti gibidir. Çünkü edeb ve belâgat, tesir-i üslûp itibarıyla ya hüzün verir, ya neşe verir.

¹ Bkz.: Nûr sûresi, 24/31; Ahzâb sûresi, 33/59.

²(Hâşiyeye) Tesettür-ü nisvan hakkında Otuz Birinci Mektub'un Yirmi Dördüncü Lem'ası, gayet kat'î bir surette isbat etmiştir ki: "Tesettür, kadınlar için fîtrîdir. Ref-i tesettür, fîtrata münafîdir."

Hüzün ise, iki kısımdır: Ya fakdü'l-ahbaptan gelir, yani ahbapsızlıktan, sahibsizlikten gelen karanlıklı bir hüzündür ki; dalâlet-âlûd, tabiat-perest, gaflet-pîşe olan medeniyetin edebiyatının verdiği hüzündür. İkinci hüzün, firaku'l-ahbaptan gelir, yani ahbab var, firakında müştâkâne bir hüzün verir. İşte şu hüzün; hidâyet-edâ, nur-eşşan Kur'ân'ın verdiği hüzündür.

Amma neşe ise, o da iki kısımdır: Birisi; nefsi, hevesâtına teşvik eder. O da tiyatrocu, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının şe'nidir. İkinci neşe; nefsi susturup ruhu, kalbi, aklı, sırrı maâliyâta, vatan-ı aslîlerine, makarr-ı ebedîlerine, ahbab-ı uhrevîlerine yetişmek için latif ve edepli mâsumâne bir teşviktir ki, o da cennet ve saadet-i ebediyeye ve rü'yet-i cemâlullaha beşeri sevk eden ve şevke getiren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın verdiği neşedir. İşte:

قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

ifade ettiği azîm mânâ ve büyük hakikat, kâsıru'l-fehm olanlarca ve dikkatsizlikle mübalağalı bir belâgat için muhâl bir suret zannediliyor. Hâşâ! Mübalağa değil, muhâl bir suret değil, ayn-ı hakikat bir belâgat ve mümkün ve vâki surettedir.

O suretin bir vecih şudur ki: Yani, Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen ve Kur'ân'ın malı olmayan ins ve cinnin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'ân'ı tanzir edemez, demektir. Hem edememiş ki, gösterilmiyor.

İkinci vecih şudur ki: Cin ve insan hatta şeytanların netice-i efkârları ve muhassala-yı mesâîleri olan medeniyet ve hikmet-i felsefe ve edebiyat-ı ecnebiye, Kur'ân'ın ahkâm ve hikmet ve belâgatına karşı âciz derekesindedirler, demektir. Nasıl da numûnesini gösterdik.

Üçüncü Cilve

Kur'ân-ı Hakîm, her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî müteveccihdir, hitab ediyor. Evet bütün benîâdem'e bütün tabakatıyla en yüksek ve en dakik ilim olan îmâna ve en geniş ve nuranî fen olan mârifetullaha ve en ehemmiyetli ve mütenevvi maa-rif olan ahkâm-ı İslâmiye'ye davet eden, ders veren Kur'ân ise, her nev'e, her tâifeye muvâfık gelecek bir ders vermek elzemdir. Hâlbuki ders birdir, ayrı ayrı

¹ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplan-salar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre her biri, Kur'ân'ın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır. Şu hakikatin çok nümûnelerini zikretmişiz. Onlara müracaat edilebilir. Yalnız burada bir-iki cüzünün, hem yalnız bir-iki tabakasının hisse-i fehmine işaret ederiz:

♦ Meselâ:

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ¹

Kesretli tabaka olan avâm tabakasının şundan hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak, peder ve veleden ve akrandan ve zevceden münezzehtir.”

Daha mutavassıt bir tabaka, şundan “İsâ (*aleyhisselâm*)'ın ve melâikelerin ve tevellüde mazhar şeylerin ulûhiyetini nefyetmektir.” Çünkü; muhâl bir şeyi nefyetmek, zâhiren faydasız olduğundan belâgatta medar-ı fayda olacak bir lâzım-ı hüküm murad olunur. İşte cismâniyete mahsus veled ve vâlidî nefyetmekten murad ise, veled ve vâlidî ve küfuvü bulunanların, nefy-i ulûhiyetleridir ve mâbud olmaya lâyük olmadıklarını göstermektir. Şu sırdandır ki, Sûre-i İhlâs herkese, hem her vakit fayda verebilir.

Daha bir parça ileri bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak mevcudata karşı tevlid ve tevellüdü iştam edecek bütün râbitalardan münezzehtir. Şerik ve muinden ve hemcinsten müberradır. Belki mevcudata karşı nisbeti, Hallâkiyettir. Emr-i kün feyekûn² ile, irâde-i ezeliyesiyle, ihtiyarıyla icad eder. İcabî ve ızdırârî ve sudûr-u gayr-i ihtiyârî gibi münafi-i kemâl her bir râbitadan münezzehtir.”

Daha yüksek bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak ezeldir, ebedîdir, evvel ve âhirdir. Hiçbir cihette ne zâtında, ne sîfâtında, ne ef'âlinde nazîri, küfuvü, şebihî, misli, misâli, mesîli yoktur. Yalnız ef'âlinde, şuûnunda teşbihî ifade eden mesel var: ³ **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى**

Bu tabakâta, ârifin tabakası, ehl-i aşk tabakası, siddikîn tabakası gibi ayrı ayrı hisse sahiblerini kıyas edebilirsin.

♦ İkinci misâl: Meselâ, ⁴ **مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ**

1 “Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu.” (İhlâs sûresi, 112/3-4)
 2 “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)
 3 “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)
 4 “Muhammed (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) içinizden hiçbir erkeğin babası değildir...” (Ahzâb sûresi, 33/40)

Tabaka-yı ûlânın şundan hisse-i fehmi şudur ki: “Resûl-i Ekrem’in (aleyhissalâtü vesselâm) hizmetkârı veya “veledim” hitabına mazhar olan Zeyd¹, izzetli zevcesini kendine küfüv bulmadığı için tatlik etmiş. Allah’ın emriyle Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) almış². Âyet der: “Peygamber size evlâdım dese, risâlet cihetiyle söyler. Şahsiyet itibarıyla pederiniz değil ki, aldığı kadınlar ona münasip düşmesin.”

İkinci tabakanın hisse-i fehmi şudur ki: Bir büyük âmir, raiyetine pederane şefkatle bakar. Eğer o âmir, zâhir ve bâtın bir Padişah-ı ruhânî olsa, o vakit merhameti pederin yüz defa şefkatinden ileri gittiğinden o raiyetin efradı onun hakikî evlâdı gibi ona peder nazarıyla bakarlar. Peder nazarı, zevc nazarına inkılâb edemediğinden; kız nazarı da zevce nazarına kolayca değişmediğinden, efkâr-ı âmmede Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), müminlerin kızlarını alması şu sırta uygun gelmediğinden Kur’ân der: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), merhamet-i ilâhiye nazarıyla size şefkat eder, pederane muamele yapar. Risâlet nâmına siz onun evlâdı gibisiniz. Fakat şahsiyet-i insâniyet itibarıyla pederiniz değildir ki, sizden zevce alması münasip düşmesin.

Üçüncü kısım şöyle fehmeder ki: Peygamber’e (aleyhissalâtü vesselâm) intisap edip onun Kemalâtına istinad ederek onun pederane şefkatine itimad edip kusur ve hatîât etmemelisiniz, demektir. Evet çoklar var ki, büyüklerine ve mürşidlerine itimad edip tembellik eder. Hattâ bazen, “Namazımız kılınmış” der. (Bir kısım Alevîler gibi.)

Dördüncü Nükte: Bir kısım şu âyetten şöyle bir işaret-i gaybiye fehmeder ki: Peygamber’in (aleyhissalâtü vesselâm) evlâd-ı zükûru, rical derecesinde kalmayıp, “rical” olarak nesli, bir hikmete binaen kalmayacaktır. Yalnız rical tâbirinin ifadesiyle, nisanın pederi olduğunu işaret ettiğinden, nisa olarak nesli devam edecektir. Felillâhilhamd, Hazreti Fâtıma’nın nesli-i mübâreki, Hasan ve Hüseyin gibi iki nuranî silsilenin bedr-i münevveri, Şems-i Nübüvvet’in mânevî ve maddî neslini idame ediyorlar.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ³

(Birinci Şu’le, Üç Şua ile hitama erdi.)

¹ el-Hâkim, el-Müstedrek 3/239; el-Heysemî, Mecmeu’z-zevâid 9/275

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/37; el-Hâkim, el-Müstedrek 4/24

³ Allahım, O’na ve Onun âline salât eyle.

İkinci Şu'le

İkinci Şu'le'nin "Üç Nur"u var.

Birinci Nur

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hey'et-i mecmuasında raik bir selâset, faik bir selâmet, metin bir tesanüd, muhkem bir tenasüb, cümleleri ve hey'etleri mabeyninde kavî bir teavün; ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecavüb olduğunu ilm-i beyan ve fenn-i meânî ve beyanî'nin Zemahşerî, Sekkâkî, Abdülkahir-i Cürcânî gibi binlerle dâhî imamların şehâdetiyle sâbit olduğu hâlde, o tecavüb ve teavün ve tesanüdü ve selâset ve selâmeti kıracak, bozacak sekiz-dokuz mühim esbab bulunurken, o esbab bozmaya değil, belki selâsetine, selâmetine, tesanüdüne kuvvet vermiştir. Yalnız, o esbab bir derece hükmünü icra edip, başlarını perde-i nizam ve selâsetten çıkarmışlar. Fakat Nasıl ki yeknesak, düz bir ağacın gövdesinden bir kısım çıkıntılar, sivri-cikler çıkar. Lâkin ağacın tenasübünü bozmak için çıkmıyorlar. Belki, o ağacın zînetli tekemmülüne ve cemâline medar olan meyveyi vermek için çıkıyorlar. Aynen bunun gibi, şu esbab dahi, Kur'ân'ın selâset-i nazmına kıymet-tar mânâları ifade için sivri başlarını çıkarıyorlar. İşte o Kur'ân-ı Mübîn, yirmi senede hâcetlerin mevkileri itibarıyla necim necim olarak, müteferrik parça parça nüzûl ettiği hâlde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nâzil olmuş gibi bir münasebet gösteriyor.

✓ Hem o Kur'ân, yirmi senede, hem muhtelif, mütebayin esbab-ı nüzûle göre geldiği hâlde, tesanüdün kemâlini öyle gösteriyor; güya bir sebeb-i vâhidle nüzûl etmiştir.

✓ Hem o Kur'ân, mütefâvit ve mükerrer suâllerin cevabı olarak geldiği hâlde, nihayet imtizaç ve ittihadı gösteriyor. Güya bir suâl-i vâhidin cevabıdır.

✓ Hem Kur'ân müteğâyir, müteaddid hâdisatın ahkâmını beyan için geldiği hâlde, öyle bir kemâl-i intizâmı gösteriyor ki, güya bir hâdise-i vâhidin beyanıdır.

✓ Hem Kur'ân mütehalif, mütenevvi hâlette hadsiz muhatabların fehimlerine münasip üslûplarda tenezzülât-ı kelâmiye ile nâzil olduğu hâlde, öyle

bir hüsn-ü temasül ve güzel bir selâset gösteriyor ki, güya hâlet birdir, bir derece-i fehimdir; su gibi akar bir selâset gösteriyor.

✓ Hem o Kur'ân mütebaid, müteaddid muhatabîn esnafına müteveccihen mütekellim olduğu hâlde, öyle bir sühulet-i beyanı, bir cezâlet-i nizamı bir vuzuh-u ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hattâ her bir sınıf zanneder ki, bil'asale muhatab yalnız kendisidir.

✓ Hem Kur'ân, mütefâvit mütederric irşâdî bazı gayelere îsal ve hidâyet etmek için nâzil olduğu hâlde, öyle bir kemâl-i istikamet, öyle bir dikkat-i müvazenet, öyle bir hüsn-ü intizâm vardır ki; güya maksad birdir. İşte bu esbablar, müşevveşiyetin esbâbı iken, Kur'ân'ın i'câz-ı beyanında, selâset ve tenasübünde istihdam edilmişlerdir.

Evet kalbi sekamsız, akli müstakîm, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'ân'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenasüb, hoş bir ahenk, yek-tâ bir fesâhat görür. Hem basîresinde selim bir gözü olan görür ki, Kur'ân'da öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zâhir ve bâtını ile vâzih, göz önünde bir sayfa gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği bir tarzda o sayfanın mânâlarını söyler. Şu Birinci Nur'un hakikatini misâller ile tavzih etsek, birkaç mücellled lâzım. Öyle ise, sair risâle-i Arabiyemde ve "İşârâtü'l-İ'câz" da ve şu yirmi beş adet Söz'lerde şu hakikatin isbatına dair olan izahatla iktifa edip misâl olarak mecmû-u Kur'ân'ı birden gösteriyorum.

İkinci Nur'u

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve esmâ-yı hüsnâ cihetindeki üslûb-u bediîsinde olan meziyet-i i'câziyeye da-irdir.

İhtar: *Şu İkinci Nur'da çok âyetler gelecektir. O âyetler, yalnız İkinci Nur'un misâlleri değil, belki geçmiş mesâil ve Şuaların misâlleri dahi olurlar. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun gelir. Şimdilik ihtisar ve icmâle mecburum. Onun için gayet muhtasar bir tarzda şu sırr-ı azîm-i i'câzın misâllerinden olan âyetlere birer işaret edip tafsilâtını başka vakte tâlik ettik.*

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, âyetlerin hâtimelerinde galiben bazı fezlekeleri zikreder ki, o fezlekeler;

ya esmâ-yı hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ediyor

veyahut akli tefekküre sevk etmek için akla havale eder

veyahut makasid-ı Kur'âniye'den bir kaide-i külliye-yi tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar.

İşte o fezlekelerde Kur'ân'ın hikmet-i ulviyesinden bazı işârât ve hidâyet-i ilâhiyenin âb-ı hayatından bazı reşâşat, i'câz-ı Kur'ân'ın berklerinden bazı şerarat vardır. Şimdi pek çok o işârâttan yalnız on tanesini icmâlen zikrederiz. Hem pek çok misâllerinden birer misâl ve her bir misâlin pek çok hakâikinden yalnız her birinde bir hakikatın meal-i icmâlîsine işaret ederiz. Bu on işaretin ekserisi, ekser âyetlerde müçtemian beraber bulunup hakikî bir nakş-ı i'câzî teşkil ederler. Hem misâl olarak getirdiğimiz âyetlerin ekserisi, ekser işârâta misâldir. Biz yalnız her âyetten bir işaret göstereceğiz. Misâl getireceğimiz âyetlerden eski Söz'lerde bahsi geçenlerin yalnız mealine bir hafif işaret ederiz.

Birinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân-ı Hakîm, i'câzkâr beyanâtıyla Sâni-i Zülcelâl'in ef'âl ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsâr ve ef'âlinde esmâ-yı ilâhiyeyi istihraç eder; veya haşir ve tevhid gibi bir makasid-ı asliye-i Kur'âniye'yi isbat ediyor.

- ♦ Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹

- ♦ İkinci şikkın misâllerinden meselâ:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا * وَالجِبَالَ أَوْتَادًا * وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا²... الخ

'e kadar... Birinci âyette âsârı bast edip bir neticenin, bir mühim maksudun mukaddematı gibi; ilim ve kudrete, gayât ve nizamatıyla şehâdet eden en azîm eserleri serdeder. “*Alîm*” ismini istihraç eder. İkinci âyette, Birinci Şu’le’nin Birinci Şua’ının Üçüncü Noktası’nda bir derece izah olduğu gibi; Cenâb-ı Hakk’ın büyük ef’âlini, azîm âsârını zikrederek neticesinde yevm-i fasl olan haşri, netice olarak zikrediyor.

İkinci Nükte-i Belâgat

Kur’ân, beşerin nazarına sanat-ı ilâhiyenin mensucatını açar, gösterir. Sonra fezlekede o mensucatu, esmâ içinde tayyeder veyahut akla havale eder.

- ♦ Birincinin misâllerinden meselâ:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَيُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدْبِرُ الْأُمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ * فَذَلِكُمْ
اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ⁴

İşte, başta der: “Semâ ve zemini, rızkınıza iki hazine gibi müheyya edip oradan yağmuru, buradan hububatı çıkaran kimdir? Allah’tan başka koca semâ ve zemini iki muti hazinedâr hükmüne kimse getirebilir mi? Öyle ise, şükür ona münhasırdır.”

1 “O’dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir.” (Bakara sûresi, 2/29)

2 “Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yaratık.” (Nebe sûresi, 78/6-8)

3 “Evet, o karar günü, vakti kesin olarak belirlenmiş bir gündür.” (Nebe sûresi, 78/17)

4 “De ki: Kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran? Kimdir kulaklarınızı ve gözlerinizi yaratan? Kimdir ölüden diriye, diriden ölüyü çıkaran. Kimdir bütün işleri çekip çeviren, kâinatı yöneten. “Allah!” diyecekler, duraksamadan: De ki: “O hâlde sakınmaz mısınız O’nun cezasından?” İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz.” (Yûnus sûresi, 10/31-32)

İkinci fıkrada der ki: “Sizin âzalarınız içinde en kıymetli göz ve kulaklarınızın mâliki kimdir? Hangi tezgâh ve dükkândan aldınız? Bu latif kıymetli göz ve kulağı verecek ancak Rabbinizdir. Sizi icad edip terbiye eden O’dur ki, bunları size vermiştir. Öyle ise yalnız Rab O’dur, Mâbud da O olabilir.”

Üçüncü fıkrada der: “Ölmüş yeri ihya edip yüz binler ölmüş tâifeleri ihya eden kimdir? Hak’tan başka ve bütün kâinatın Hâlıkından başka şu işi kim yapabilir? Elbette O yapar, O ihya eder. Madem Hak’tır, hukuku zayı’ etmeyecektir. Sizi bir mahkeme-i kübrâya gönderecektir. Yeri ihya ettiği gibi, sizi de ihya edecektir.”

Dördüncü fıkrada der: “Bu azîm kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi kemâl-i intizâmla idare edip tedbirini gören, Allah’tan başka kim olabilir? Madem Allah’tan başka olamaz; koca kâinatı bütün ecrâmıyla gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz, nihayetsizdir ki, hiçbir şerik ve iştirake ve muavenet ve yardıma ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlukatı başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez “Allah” diyeceksiniz.

İşte, birinci ve dördüncü fıkra “Allah” der, ikinci fıkra “Rab” der, üçüncü fıkra “el-Hak” der. **فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ**¹, ne kadar mu’cizâne düştüğünü anla. İşte Cenâb-ı Hakk’ın azîm tasarrufatını, kudretinin mühim mensucatını zikreder. Sonra da o azîm âsârın, mensucatın destgâhı

فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ yâni, “Hak”, “Rab”, “Allah” isimlerini zikretmekle o tasarrufat-ı azîmenin menbainı gösterir.

♦ İkincinin misâllerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِبُ الرِّيحُ وَالسَّحَابُ الْمَسْحَرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ²

İşte bu âyet; Cenâb-ı Hakk’ın kemâl-i kudret’ini ve azamet-i rubûbiyetini gösteren ve vahdâniyetine şehâdet eden semâvât ve arzın hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı ulûhiyet; ve gece gündüzün ihtilâfındaki tecelli-i rubûbiyet; ve

¹ “İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz.” (Yûnus sûresi, 10/32)

² “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah’ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah’ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

hayat-ı içtimaiye-i insana en büyük bir vasita olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semâdan âb-ı hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüz bin tâifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acaib sûretine getirmekteki tecelli-i azamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanâtı basit bir topraktan halketmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebâtât ve hayvanâtın teneffüs ve telkihlerine hizmet gibi vezaif-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsumân ortasında vasita-yı rahmet olan bulutları bir mahşer-i acaib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshirindeki tecelli-i rubûbiyet gibi mensucat-ı sanatı ta'dad ettikten sonra akli, onların hakâikine ve tafsiline sevk edip tefekkür ettirmek için **لَا يَاتِ لِقَوْمٍ يَغْفُلُونَ**¹ der. Onunla ukûlü ikaz için akla havale eder.

Üçüncü Meziyet-i Cezâlet

Bazen Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın fiillerini tafsil ediyor, sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsiliyle kanaat verir, icmâl ile hıfzettirir, bağlar.

♦ Meselâ:

**وَكَذَلِكَ بِجَنَّتِكَ رَبِّكَ وَبِعِلْمِكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَبِئِيمُ نِعْمَتِهِ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ
كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبُوتِكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ**²

İşte, Hazreti Yûsuf ve ecdadına edilen nimetleri şu âyetle işaret eder. Der ki: “Sizi bütün insanlar içinde makam-ı nübüvvetle serfiraz, bütün silsile-i enbiyâyı, silsilenize rabtedip, silsilenizi nev-i beşer içinde bütün silsilenin serdarı; hânedânınızı ulûm-u ilâhiye ve hikmet-i rabbâniyeye bir hücre-i tâlim ve hidâyet sûretinde getirip o ilim ve hikmetle dünyanın saadetkârâne saltanatını, âhiretin saadet-i ebediyesiyle sizde birleştirmek, seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir reis, hem âlî bir nebi, hem hakîm bir mürşid etmek...” olan nimet-i ilâhiyeyi zikir ve ta'dad edip; ilim ve hikmet ile onu, âbâ ve ecdadını mümtaz ettiğini zikrediyor. Sonra, “Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir” der. “O'nun rubûbiyeti ve hikmeti iktiza eder ki, seni ve âbâ ve ecdadını Alîm, Hakîm ismine mazhar etsin.” İşte o mufassal nimetleri, şu fezleke ile icmâl eder.

¹ “...Elbette akınlı çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

² “Rabbin seni böylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek, ve daha önce büyükbabaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi, sana ve Yakub ailesine de nimetini kemale erdirecektir. Çünkü Rabbin her Şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Yûsuf sûresi, 12/6)

♦ Hem meselâ: **قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَنْ تَشَاءُ¹**

İşte şu âyet Cenâb-ı Hakk'ın, nev-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın meşietine ve irâdesine bağlıdır. Demek, “Kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i ilâhiye ile, tesadüf karışamaz.” Şu hükmü verdikten sonra insâniyet hayatında en mühim iş, onun rızıkıdır. Şu âyet, beşerin rızıkını doğrudan doğruya Rezzâk-ı Hakikî'nin hazine-i rahmetinden gönderdiğini bir-iki mukaddime ile isbat eder. Şöyle ki; der: “Rızıkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, şems ve kameri teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâtın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakikî rızık olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran O Zât verebilir. Ve O, ona Hakikî Rezzâk olur.” Sonra da: **وَتَزُوقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ²** der. Bu cümlede o tafsilâtlı fiilleri icmâl ve isbat eder. Yâni “Size hesapsız rızık veren O'dur ki, bu fiilleri yapar.”

Dördüncü Nükte-i Belâgat

Kur'ân, kâh olur, mahlukat-ı ilâhiyeyi bir tertible zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mîzân olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle güya bir şeffâfiyet, bir parlaklık veriyor ki; sonra o ayna-misâl tertibinden cilvesi bulunan esmâ-yı ilâhiyeyi gösteriyor. Güya o mahlukat-ı mezkûre, elfâzdır. Şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin çekirdekleri, yahut hülâsalarıdır.

♦ Meselâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ * ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ³

¹ “De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verirsin...” (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

² “Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin.” (Âl-i İmran sûresi, 3/27)

³ “Şu bir gerçektir ki Biz insani süzme çamurdan yaratırız. Sonra onu nutfe (sperm) hâlinde sağlam bir yere yerleştiririz. Sonra nutfeyi alakaya, yapışkan dölleniş hücreye, alakayı mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydiren, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minîn sûresi, 23/12-14)

İşte, Kur'ân, hilkat-i insanın o acib, garib, bedi', muntazam, mevzûn etvârını öyle ayna-misâl bir tarzda zikredip tertib ediyor ki:

1 **إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ**¹ içinde kendi kendine görünüyor ve kendini de-dirttiriyor. Hattâ vahyin bir kâtibi şu âyeti yazarken, daha şu kelime gelmez-den evvel şu kelimeyi söylemiştir. “Acaba bana da mı vahy gelmiş” zannında bulunmuş.² Hâlbuki evvelki kelâmın kemâl-i nizam ve şeffâfiyetidir ve insica-mıdır ki, o kelâm gelmeden kendini göstermiştir.

♦ Hem meselâ:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهُ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ³

İşte Kur'ân şu âyette: Azamet-i kudret-i ilâhiye ve saltanat-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda gösteriyor ki: Güneş, Ay, yıldızlar emirber neferleri gibi emri-ne müheyya; gece ve gündüzü, beyaz ve siyah iki hat gibi veya iki şerit gibi birbiri arkasında döndürüp âyât-ı rubûbiyetini kâinat sayfalarında yazan ve arş-ı rubûbiyetinde duran bir Kadîr-i Zülcelâl'i gösterdiğinden, her ruh işitse **6** **إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ**⁶, **بَارَكَ اللَّهُ**⁵, **مَا شَاءَ اللَّهُ**⁴ demeye hâhişger olur. Demek **تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** sâbıkın hülâsası, çekirdeği, meyvesi ve âb-ı hayatı hük-müne geçer.

Beşinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân bazen tagayyüre maruz ve muhtelif keyfiyata medar maddî cüz'iyatı zikreder. Onları hakâik-i sâbite sûretine çevirmek için; sabit, nuranî, küllî esmâ ile icmâl eder, bağlar. Veyahut tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hâtime verir.

1 “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

2 el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 18/16

3 “Rabbimiz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da Arşa istiva buyurdu. O Allah ki gece-yi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hare- ket ederler. İyi bilirsiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir!” (A'râf sûresi, 7/54)

4 “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

5 Allah hayır ve bereketini artırsın.

6 “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

♦ Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

İşte şu âyet evvelâ “Hazreti Âdem’in hilâfet meselesinde melâikelere rüçhâniyetine medar onun ilmi olduğu” olan bir hâdise-i cüz’iyyeyi zikreder. Sonra o hâdisede melâikelerin Hazreti Âdem’e karşı ilim noktasında hâdise-i mağlubiyetlerini zikreder. Sonra bu iki hâdiseyi iki ism-i küllî ile icmâl ediyor. Yâni, ² أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ yâni: “Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem’i tâlim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. O’nun istidadına göre rüçhâniyet veriyorsun.”

♦ İkinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لَسِقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِعًا لِلشَّارِبِينَ * وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ * وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ * ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ³

İşte şu âyetler, ⁴ Cenâb-ı Hakk’ın koyun, keçi, inek, manda, deve gibi mahluklarını insanlara hâlis, sâfi, leziz bir süt çeşmesi; üzüm ve hurma gibi masnu’ları da insanlara latîf, leziz, tatlı birer nimet tablaları ve kazanları; ve arı gibi küçük mucizât-ı kudretini şifalı ve tatlı güzel bir

¹ “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklere göstererek: “İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!” dedi. “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” dediler.” (Bakara sûresi, 2/31-32)

² “Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ “Doğrusu davarlarda da size deliller vardır: Zira size onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından, hâlis bir süt içiriyorsunuz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer. Hurma ve üzümünden hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alacak ibret vardır. Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut.” Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır.” (Nahl sûresi, 16/66-69)

⁴ “...Onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır.” (Nahl sûresi, 16/69)

şerbetçi yaptığını âyet şöylece gösterdikten sonra tefekkürü, ibrete, başka şeyleri de kıyas etmeğe teşvik için **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ** der, hâtîme verir.

Altıncı Nükte-i Belâgat

Kâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı rubûbiyeti serer, sonra birlik ciheti hükmünde bir râbita-yı vahdet ile birleştirir veyahut bir kaide-i külîye içinde yerleştirir.

♦ Meselâ: **وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ**¹

İşte Âyetü'l-Kürsî'de on cümle ile on tabaka-yı tevhidi ayrı ayrı renklerde isbat etmekle beraber **مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ**² cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirki ve gayrın müdahalesini keser, atar. Hem şu âyet ismi-âzâmın mazharı olduğundan, hakâik-i ilâhiyeye ait mânâları âzamî derecededir ki, âzamiyet derecesinde bir tasarruf-u rubûbiyeti gösteriyor. Hem umum semâvât ve arza birden müteveccih tedbir-i ulûhiyeti en âzamî bir derecede umuma şâmil bir hafîziyeti zikrettikten sonra; bir râbita-yı vahdet ve birlik ciheti, o âzamî tecelliyâtlarının menbalarını **وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ** ile hülâsa eder.

♦ Hem meselâ:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ * وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا³

İşte şu âyetler, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın insana karşı şu koca kâinatı nasıl bir saray hükmünde halkedip semâdan zemine âb-ı hayatı gönderip, insanlara rızkı yetiştirmek için zemini ve semâyı iki hizmetkâr ettiği gibi, zeminin sair aktarında bulunan her bir nevi meyvelerinden, her bir adama istifade imkânı

1 “O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür.” (Bakara sûresi, 2/255)

2 “...İzni olmadan huzurunda şefaât etmek kimin haddine?” (Bakara sûresi, 2/255)

3 “Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. Mutad seyirlerini yapan güneş ile ayı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız...” (İbrahim sûresi, 14/32-34)

vermek, hem insanlara semere-i sa'yelerini mübadele edip her nevi medar-ı maişetini temin etmek için gemiyi insana müsahhar etmiştir. Yâni denize, rüzgâra, ağaca öyle bir vaziyet vermiş ki; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanları gemi vasıtasıyla bütün zemine münasebettar etmekle beraber ırmakları, büyük nehirleri, insanın fitrî birer vesait-i nakliyesi hükmünde teshir; hem güneş ile Ay'ı seyrettirip mevsimleri ve mevsimlerde değişen Mün'im-i Hakîkî'nin renk renk nimetlerini insanlara takdim etmek için iki müsahhar hizmetkâr ve o büyük dolabı çevirmek için iki dümenci hükmünde halketmiş. Hem gece ve gündüzü insana müsahhar yâni hâb-ı rahatına geceyi örtü, gündüzü maişetlerine ticaretgâh hükmünde teshir etmiştir.

İşte bu niam-ı ilâhiyeyi ta'dad ettikten sonra, insana verilen nimetlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairede ne derece hadsiz nimetler dolu olduğunu şu:

وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

fezleke ile gösterir. Yâni: "İstidad ve ihtiyac-ı fitrî lisanıyla insan ne istemişse, bütün verilmiş. İnsana olan nimet-i ilâhiye, ta'dad ile bitmez, tükenmez. Evet insanın madem bir sofraya nimet-i semâvât ve arz ise ve o sofradaki nimetlerden bir kısmı şems, kamer, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insana müteveccih olan nimetler hadd ü hesaba gelmez."

Yedinci Sırr-ı Belâgat

Kâh oluyor ki âyet; zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılın ki; sebep, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hakimâne gayeleri ve mühim semereleri irâde etmek, gayet Alîm, Hakîm birinin işi olmak lâzımdır. Sebebi ise şuursuz, câmiddir. Hem semere ve gayetini zikretmekle âyet gösteriyor ki; sebebler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücûdda müsebbebat ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat hakikatte mabeynlerinde uzak bir mesâfe var. Sebepten müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki; en büyük bir sebebin eli, en ednâ bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebep ve müsebbeb ortasındaki uzun mesâfede, esmâ-yı ilâhiye birer yıldız gibi tulû' eder. Matla'ları, o mesâfe-i mânevîyedir. Nasıl ki zâhir nazarda dağların daire-i ufkunda semânın

¹ "Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız..." (İbrahim sûresi, 14/34)

etekleri muttasıl ve mukarin görünür. Hâlbuki daire-i ufk u cibâliden semânın eteğine kadar, umum yıldızların matla'ları ve başka şeylerin meskenleri olan bir mesâfe-i azîme¹ bulunduğu gibi; esbab ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesâfe-i mâneviye var ki, îmânın dürbünüyle, Kur'ân'ın nuruyla görünür.

♦ Meselâ:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ * أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا * ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا * فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا *
وَعَبْنَا وَقَضَبًا * وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا * وَحَدَائِقَ غُلْبًا * وَفَاكِهَةً وَأَبًّا * مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ²

İşte şu âyet-i kerîme, mucizât-ı kudret-i ilâhiyeyi bir tertib-i hikmetle zikrederek esbâbı müsebbebata rabtedip en âhirde³ مَتَاعًا لَكُمْ lafzıyla bir gayeyi gösterir ki; o gaye, bütün o müteselsil esbab ve müsebbebat içinde o gayeyi gören ve tâkib eden gizli bir Mutasarrıf bulunduğunu ve o esbab, O'nun perdesi olduğunu isbat eder. Evet, مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ⁴ tâbiriyle bütün esbâbı, icad kabiliyetinden azleder. Mânen der: “Size ve hayvanâtınıza rızıkı yetiştirmek için su semâdan geliyor. O suda, size ve hayvanâtınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor” demektir. Hem toprak, nebâtatıyla açılıp, rızıkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, sizin rızıkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, nimetleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızıkınızı düşünüp merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pek çok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm-i Rahîm'in perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, nimetlerini onlara takmış, zîhayatlara uzatıyor. İşte şu beyanâtta Rahîm, Rezzâk, Mün'im, Kerîm gibi çok esmânın matla'ları görünüyor.

♦ Hem meselâ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْزُقِ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ * وَيُنزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ بِكَادُ

¹ Meselâ Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellem) göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğunu bildiriyor: Tirmizî, zühd 9; İbni Mâce, zühd 19.

² “Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: Biz yağmuru gökten bardaktan boşanırcasına şırl şırl döktük. Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük, Orada hububatlar, daneler, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırılar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/24-32)

³ “...Sizin faydalanmanız için...” (Abese sûresi, 80/32)

⁴ “Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/32)

سَنَا بَرَقَهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ۞ يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۞
 وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ
 وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu âyet, mucizât-ı rubûbiyetin en mühimlerinden ve hazine-i rahmetin en acib perdesi olan bulutların teşkilâtında yağmur yağdırmaktaki tasarrufat-ı acıbeyi beyan ederken güya bulutun eczaları cevvi havada dağılıp saklandığı vakit, istirahat giden neferat misillü bir boru sesiyle toplandığı gibi emr-i ilâhî ile toplanır, bulut teşkil eder. Sonra küçük küçük tâifeler bir ordu teşkil eder gibi, o parça parça bulutları telif edip, –kıyâmette seyyar dağlar cesamet ve şeklinde ve rutubet ve beyazlık cihetinde kar ve dolu keyfiyetinde olan– o sehâb parçalarından âb-ı hayatı bütün zîhayata gönderiyor. Fakat o göndermekte bir irâde, bir kasd görünüyor. Hâcâta göre geliyor; demek gönderiliyor. Cevv berrak, sâfi, hiçbir şey yokken bir maşer-i acâib gibi dağvari parçalar kendi kendine toplanmıyor, belki zîhayatı tanıyan birisidir ki, gönderiyor. İşte şu mesâfe-i mâneviyede Kadîr, Alîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbî, Muğîs, Muhyî gibi esmâların matla'ları görünüyor.

Sekizinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk'ın âhirette hârîka ef'âllerini kalbe kabul ettirmek için, ihzâriye hükmünde ve zihni tasdike müheyyâ etmek için, bir i'dâkiye sûretinde, dünyadaki acâib ef'âlini zikreder. Veyahut, istikbâlî ve uhrevî olan ef'âl-i acıbe-i ilâhiyeyi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhûdumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦ Meselâ: ² **تَا، سُوْرَتِ الْاِنْسَانِ اَنَا خَلَقْتَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ حَصِيْمٌ مُبِيْنٌ** tâ, sûrenin âhîrine kadar... İşte şu bahiste haşîr meselesinde Kur'ân-ı Hakîm haşr'i isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

¹ “Baksana, Allah bulutlar sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunların arasından yağmur çıkıyor. O gökten, oradaki dağlar büyüklüğünde bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeginin parlıtısı nerdeyse gözleri alverecek! Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sûrelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır. Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir.” (Nûr sûresi, 24/43-45)

² “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

Evvelâ; neş'et-i ûlâyı nazara verir, der ki: “*Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-i insâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'et-i uhrâyı inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*”

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi:

1 **الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا** kelimesiyle işaret edip der: “Size böyle nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmak üzere yatasınız.”

Hem remzen der: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'âd ediyorsunuz.

Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesi ne ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?”

Der: “Haşir'de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât'tır ki; bütün kâinat O'na emirber nefer hükmündedir. Emr-i kün feyekûn'e² karşı kemâl-i inkıyâd ile serfûr eder. Bir baharı halketmek, bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır. Öyle bir Zât'a karşı, **مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ**³ deyip kudretine karşı ta'ciz ile meydan okunmaz!”

Sonra **فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ**⁴ tabiriyle; her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir. Madem böyledir, bütün delâilin neticesi olarak: **وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ**⁵ Yâni, “Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-u kibriyâsında hesabınızı görecektir.”

1 “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

2 “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

3 “(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsîn sûresi, 36/78)

4 “Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

5 “Ve sonuçta O'na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

İşte şu âyetler, haşrin kabûlüne zihni müheyyâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü nezâirini dünyevî ef'âl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; ef'âl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istib'âd ve inkâra meydan kalsın.

♦ Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ³ ... الخ ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ² ... الخ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ¹ ... الخ

İşte şu sûrelerde, kıyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azîmeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlisine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

⁴ **وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ** kelimesiyle ifade eder ki: “Haşir’de herkesin bütün a’mâli bir sayfa içinde yazılı olarak neşrediliyor.” Şu mesele kendi kendine çok acîb olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşir-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşir-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yı ilâhiyeyi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisanıyla gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının a’mâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sahife-i a’mâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakimâne, hafizâne, müdebbirâne, mürebbîyâne, latîfâne şu işi yapan O’dur ki, der: **وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ**

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: ⁵ **إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ** Şu kelâm, “tekvîr” lafzıyla, yâni, “sarmak” ve “toplamak” mânâsıyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

1 “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

2 “Gök yarıldığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

3 “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

4 Tekvir sûresi, 81/10.

5 “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

Birinci: Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

İkinci: Veya ziyâ metânını neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı zulmetle münâvebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metânını dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metânını ve muamelât defterlerini topladığı gibi; elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebab-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i rabbânî ile geriye alıp, güneşin başına sarıp “Haydi yerde işin kalmadı!” der. “Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u musahharı, sadâkatsizlikle tahkir edenleri yak!” der. **إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ**¹ fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzünde okur.

Dokuzuncu Nükte-i Belâgat

Kur’ân-ı Hakîm, kâh olur cüz’î bazı maksadları zikreder, sonra o cüz’iyat vasıtasıyla küllî makamlara zihinleri sevk etmek için, o cüz’î maksadı, bir kaide-i küllîye hükmünde olan esmâ-yı hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder.

♦ Meselâ:

**قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ
اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ**²

İşte Kur’ân der: “Cenâb-ı Hak, Semî-i Mutlak’tır, her şeyi işitir. Hattâ en cüz’î bir macera olan ve zevcinden teşekki eden bir zevcenin sana karşı mücadelesini Hak ismiyle işitir. Hem rahmetin en latîf cilvesine mazhar ve şefkatın en fedâkâr bir hakikatine maden olan bir kadının haklı olarak zevcinden dâvasını ve Cenâb-ı Hakk’a şekvasını umûr-u azîme sûretinde Rahîm ismiyle

¹ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

² “Kocası hakkında sana başvurup tartışan ve hâlini Allah’a arz eden o kadının sözlerini elbette Allah işitti. Allah sizin konuşmalarınızı dinliyordu. Şüphesiz Allah Semî’dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele sûresi, 58/1)

ehemmiyetle işitir ve Hak ismiyle ciddiyetle bakar.” İşte bu cüz’î maksadı küllîleştirme için, mahlukatın en cüz’î bir hâdisesini işiten, gören –kâinatın daire-i imkânîsinden hariç– bir Zât, elbette her şeyi işitir, her şeyi görür bir Zât olmak lâzım gelir. Ve kâinata Rab olan, kâinat içinde mazlum küçük mahlukların dertlerini görmek, feryatlarını işitmek gerektir. Dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen, “Rab” olamaz.

Öyle ise; ¹ **إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ** cümlesiyle iki hakikat-i azîmeyi tesbit eder.

♦ Hem meselâ:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ²

İşte Kur’ân, Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtu vesselâm*) mi’râcının mebdeî olan, Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya olan seyeranını zikrettikten sonra ³ **إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ**⁴ der. ⁴ **إِنَّهُ**’deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk’adır veya hut Peygamber’edir. Peygamber’e göre olsa, şöyle oluyor ki: “Bu seyahat-i cüz’îde, bir seyr-i umumî, bir uruc-u küllî var ki, tâ Sidretü’l-Müntehâ’ya, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar, merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tezahür eden âyât-ı rabbâniyeyi ve acaib-i sanat-ı ilâhiyeyi işitmiş, görmüştür” der. O küçük, cüz’î seyahatı; küllî ve mahşer-i acaib bir seyahatın anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk’a raci’ olsa şöyle oluyor ki: “Bir abdini bir seyahatta huzuruna davet edip bir vazife ile tanzif etmek için Mescid-i Haram’dan mecma-ı enbiyâ olan Mescid-i Aksâ’ya gönderip enbiyâlarla görüştürüp bütün enbiyâların usûl-ü dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar mülk ü melekûtunda gezdirdi. İşte çendan o Zât bir abddir, bir mi’râc-ı cüz’îde seyahat eder. Fakat bu abdde bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberdir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendi Zât’ını “Bütün eşyayı işitir ve görür” sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl hikmetlerini gösterebilirsin.

¹ “Şüphesiz Allah Semî’dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele sûresi, 58/1)

² “Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksaya götüren O zatın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

³ “...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

⁴ “Gerçekten O..” (İsrâ sûresi, 17/1)

♦ Hem meselâ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلثَ وَرُبَاعًا
يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu sûrede, “Semâvât ve arzın Fâtır-ı Zülcelâl'i, semâvât ve arzı öyle bir tarzda tezyin edip âsâr-ı kemâlini göstermekle hadsiz seyircilerinden Fâtır'ına hadsiz medh ü senâlar ettiriyor ve öyle de hadsiz nimetlerle süslen-dirmiş ki, semâ ve zemin bütün nimetlerin ve nimet-dîdelerin lisanlarıyla o Fâtır-ı Rahmân'ına nihayetsiz hamd ü sitayiş ederler” dedikten sonra, yerin şehirleri ve memleketleri içinde Fâtır'ın verdiği cihâzât ve kanatlarıyla seyr u seyahat eden insanlarla hayvanât ve tıyur gibi; semâvî saraylar olan yıldızlar ve ulvî memleketleri olan burclarda gezmek ve tayeran etmek için, o memleketin sekeneleri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette her şeye kadir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak kanadını veren, Zühre'den Müşteri'ye, Müşteri'den Zühâl'e uçacak kanatları O veriyor. Hem, melâikeler, sekene-i zemin gibi cüz'iyete münhasır değiller, bir mekân-ı muayyen onları kaydedemiyor. Bir vakitte dört veya daha ziyade yıldızlarda bulunduğuna işaret: **مَثْنَى وَثُلثَ وَرُبَاعًا** kelimeleriyle tafsil verir. İşte şu hâdise-i cüz'iyeye olan “Melâikeleri kanatlarla teçhiz etmek” tâbiriyle, gayet küllî ve umumî bir azamet-i kudretin destgâhına işaret ederek **يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**³ fezlekesiyle tahkik edip tesbit eder.

Onuncu Nükte-i Belâgat

Kâh oluyor âyet, insanın isyankârâne amellerini zikreder, şedid bir tehdid ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdid, yeise ve ümitsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esmâ ile hâtime verir, teselli eder.

♦ Meselâ:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَابْتَغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ۖ سُبْحَانَہُ وَتَعَالَىٰ

¹ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan ve melaikeyi ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratıklarından, istediğine, dilediği kadar fazla özellikler verir, çünkü O her şeye kadirdir.” (Fâtır sûresi, 35/1)

² “...İkişer, üçer, dörder...” (Fâtır sûresi, 35/1)

³ “Allah gerçekten her şeye kadirdir.” (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmran sûresi, 3/165; Nahl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّنْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ
إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا¹

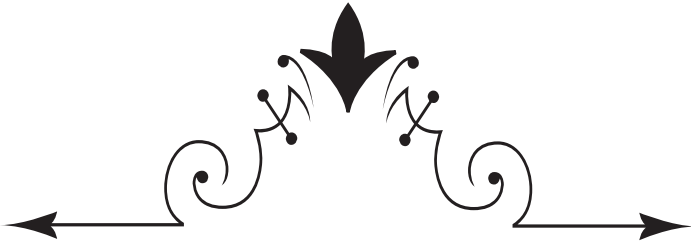
İşte şu âyet der ki: “De! Eğer dediğiniz gibi mülkünde şeriki olsaydı, elbette arş-ı rubûbiyetine el uzatıp müdahale eseri görünecek bir derecede bir intizâmsızlık olacaktı. Hâlbuki yedi tabaka semâvâtтан, tâ hurdebinî zîhayatlara kadar, her bir mahluk küllî olsun cüz’î olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakışları dilleriyle, o esmâ-yı hüsnânın Müsemma-yı Zülcelâl’ini tesbih edip, şerik ve nazîrden tenzih ediyorlar. Evet Nasıl ki semâ güneşler, yıldızlar denilen nur-efşan kelimâtiyle, hikmet ve intizâmıyla, O’nu takdis ediyor, vahdetine şehâdet ediyor ve cevvi hava dahi, bulutların sesiyle ve berk ve ra’d ve katrelerin kelimâtiyle O’nu tesbih ve takdis ve vahdâniyetine şehâdet eder. Öyle de zemin, hayvanât ve nebâtât ve mevcudat denilen hayattar kelimâtiyle Hâlık-ı Zülcelâl’ini tesbih ve tevhid etmekle beraber, her bir ağacı, yaprak ve çiçek ve meyvelerin kelimâtiyle yine tesbih edip birliğine şehâdet eder. Öyle de en küçük mahluk, en cüz’î bir masnu’, küçüklüğü ve cüz’iyetiyle beraber, taşıdığı nakışlar ve keyfiyetler işaretiyle pek çok esmâ-yı külliyeyi göstermek ile Müsemma-yı Zülcelâl’i tesbih edip vahdâniyetine şehâdet eder.”

İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, müttefikân Hâlık-ı Zülcelâl’ini tesbih edip vahdâniyetine şehâdet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları vazife-i ubûdiyeti, kemâl-i itâatle yerine getirdikleri hâlde, şu kâinatın hülâsası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların aksine, zıddına olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar çirkin düşüp ne derece cezaya şâyeste olduğunu ifade edip bütün bütün yeise düşürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinâyete, hadsiz çirkin bir isyana Kahhâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin hikmetini göstermek için **إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا²** der. O hâtime ile hikmet-i imhali gösterip, bir rica kapısı açık bırakır.

¹ “De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arşın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allah’a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vâki değildir.) Allah onların, iddialarından münezzehtir, Son derece Yücedir, Uludur. Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder. Hiçbir şey yoktur ki Allah’ı hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, halimdir (çok müsamahalıdır), gafûrdur (çok affedicidir).” (İsrâ sûresi, 17/44).

² “O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır.” (İsrâ sûresi, 17/44)

İşte şu on işârât-ı i'câziyeden anla ki, âyetlerin hâtimelerindeki fezlekelerde, çok reşehat-ı hidâyetiyle beraber çok lemeât-ı i'câziye vardır ki, bülegaların en büyük dâhîleri, şu bedi' üslûplara karşı kemâl-i hayret ve istihsanlarından parmağını ısırmış, dudağını dişlemiş “Mâ Hâzâ Kelâmü Beşer!”¹ demiş, ² **إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى** 'ya, hakkalyakîn olarak î mân etmişler. Demek bazı âyette, bütün mezkûr işârâtla beraber bahsimize girmeyen çok mezâyâ-yı âheri de tazammun eder ki, o mezâyânın icmâında öyle bir nakş-ı i'câz görünür ki, kör dahi görebilir...

¹ Bu hiçbir insanın sözü olamaz. (el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 23/49)

² “O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/4)

İkinci Şu'lenin Üçüncü Nuru

Şudur ki: *Kur'ân, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olamaz.* Çünkü kelâmın tabakaları, ulviyet ve kuvvet ve hüsn-ü cemâl cihetinden dört menbaı var. Biri *mütekellim*, biri *muhabat*, biri *maksad*, biri *makam'dır*. Ediblerin, yanlış olarak yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde “*Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?*” ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Madem kelâm kuvvetini, hüsnünü bu dört menbadan alır. Kur'ân'ın menbaina dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belâgatı, ulviyet ve hüsnü anlaşılır. Evet madem kelâm, mütekellime bakıyor. Eğer o kelâm emir ve nehiy ise, mütekellimin derecesine göre irâde ve kudreti de tazammun eder. O vakit söz mukavemet-sûz olur; maddî elektrik gibi tesir eder, kelâmın ulviyet ve kuvveti o nisbette tezayüd eder.

♦ Meselâ: ¹ **يَا أَرْضُ ائْبَلْعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْبَلْعِي** yâni “Yâ arz! Vazifen bitti suyunu yut. Yâ semâ! Hâcet kalmadı, yağmuru kes.”

♦ Meselâ: ² **يَا سَمَاءُ ائْتِنَا طَائِعِينَ** yâni “Yâ arz! Yâ semâ! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz. Ademden çıkıp, vücûdda meşhergâh-ı sanatıma geliniz.” dedi. Onlar da: “Biz kemâl-i itâatle geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.” İşte kuvvet ve irâdeyi tazammun eden hakikî ve nâfiz şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak.

Sonra insanların ³ **يَا أَرْضُ وَاثْقِي يَا سَمَاءُ وَقَوْمِي أَيُّهَا الْقِيَامَةُ** gibi sûret-i emirde cemadata hezeyanvari muhaveresi, hiç o iki emre kabil-i kıyas olabilir mi? Evet temenniden neşet eden arzular ve o arzulardan neşet eden fuzûliyâne emirler nerede! Hakikat-i âmiriyetle muttasıf bir âmirin iş başında hakikat-i emri nerede!.. Evet emri nâfiz büyük bir âmirin mutî ve büyük bir ordusuna “Arş!” emri nerede!.. Ve şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir sûreten bir iken, mânen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

¹ Hûd sûresi, 11/44.

² “Ona ve yere şöyle buyurdu: “İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!” onlar da: “Gönüllü olarak geldik.” dediler.” (Fussilet sûresi, 41/11)

³ Ey yer, dur. Ey gök, yanıl. Ve ey kıyâmet sen de artık kop.

♦ Meselâ: ¹ **إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ**

♦ Hem meselâ: ² **وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ** Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra beşerin emirler nev'indeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin güneşe nisbeti gibi kalmıyorlar mı?

Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir sanatkârın işlediği vakit sanatına dair verdiği beyanâtı ve hakikî bir mün'im'in ihsan başında iken beyan ettiği ihsânâtı, yâni kavî ile fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: “Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunu bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum.”

♦ Meselâ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ * وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ * تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ * وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ * وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ * رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ³

Kur'an'ın semâsında şu sûrenin burcunda parlayan yıldız-misâl cennet meyveleri gibi şu tasviratı, şu ef'âlleri içindeki intizâm-ı belâgatla çok tabaka haşrin delâilini zikredip neticesi olan haşri **كَذَلِكَ الْخُرُوجُ**⁴ tâbiri ile isbat edip sûrenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede! İnsanların fuzûliyâne onlarla teması az olan ef'âlden bahisleri nerede!.. Taklid sûretinde çiçek resimleri; hakikî, hayattar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu **أَفَلَمْ**⁵ **يَنْظُرُوا** 'dan tâ **كَذَلِكَ الْخُرُوجُ** 'a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

1 “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olurur...” (Yâsin sûresi, 36/83)

2 “O vakit meleklerle: “Âdem için secde edin!” dedik.” (Bakara sûresi, 2/34)

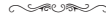
3 “Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numûnesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyile ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarmıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.” (Kaf sûresi, 50/6-11)

4 “İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.” (Kaf sûresi, 50/11)

5 “Hiç bakmazlar mı?” (Kaf sûresi, 50/6)

Sûrenin başında, küffar haşri inkâr ettiklerinden Kur'ân onları haşrin kabûlüne mecbur etmek için şöylece bast-ı mukaddemat eder, der: “Âyâ, üstünüzdeki semâya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar muntazam, muhteşem bir sûrette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksaniyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilâsından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk her bir cinsten çift hadrevatı, nebâtatı halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette semâ cânibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibâdımâ rızkı onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icad ediyorum. Nasıl bu nebâtatı, kudretimle bu ölmüş memlekettten çıkarıyorum; sizin haşirdeki hurûcunuz da böyledir. Kıyâmette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız.”

İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezâlet-i beyaniye –ki, binden birisine ancak işaret edebildik– nerede; insanların bir dâva için serdettikleri kelîmât nerede!..

Şu risâlenin başında şimdiye kadar tahkik nâmına bîtarâfâne muhakeme sûretinde, Kur'ân'ın i'câzını muannit bir hasma kabûl ettirmek için Kur'ân'ın çok hukukunu gizli bıraktık. O güneşi, mumlar sırasına getirip müvazene ediyorduk. Şimdi tahkik vazifesini îfâ edip, parlak bir sûrette i'câzını isbat etti. Şimdi ise; tahkik nâmına değil, hakikat nâmına bir-iki söz ile Kur'ân'ın müvazeneye gelmez hakikî makamına işaret edeceğiz:

Evet, sair kelâmın Kur'ân'ın âyâtına nisbeti, şişelerdeki görünen yıldızların küçücük akisleriyle yıldızların aynına nisbeti gibidir. Evet her biri birer hakikat-i sâbiteyi tasvir eden, gösteren Kur'ân'ın kelîmâtı nerede... Beşerin fikri ve duygularının aynacıklarında kelîmâtıyla tersim ettikleri mânâlar nerede... Evet envâr-ı hidâyeti ilham eden ve şems ve kamerin Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olan Kur'ân'ın melâike-misâl zîhayat kelîmâtı nerede... Beşerin hevesâtını uyandırmak için sehhar nefisleriyle, müzevver incelikleriyle ısırcı kelîmâtı nerede... Evet ısırcı haşerat ve böceklerin mübarek melâike ve nuranî ruhânîlere nisbeti ne ise; beşerin kelîmâtı, Kur'ân'ın kelîmâtına nisbeti odur. Şu

hakikatleri Yirmi Beşinci Söz ile beraber geçen yirmi dört adet Söz'ler isbat etmiştir. Şu dâvamız mücerred değil; bürhânı, geçmiş neticedir.

Evet, her biri cevâhir-i hidâyetin birer sadefi ve hakâik-i îmâniyenin birer menbaı ve esâsât-ı İslâmiye'nin birer madeni ve doğrudan doğruya Arşü'r-Rahmân'dan gelen ve kâinatın fevkünde ve haricinde insana bakıp inen ve ilim ve kudret ve irâdeyi tazammun eden ve hitab-ı ezeli olan elfâz-ı Kur'âniye nerede; insanın hevaî, heva-perestâne, vâhî, heves-perverâne elfâzı nerede!.. Evet Kur'ân bir şecere-i tûbâ hükmüne geçip şu âlem-i İslâmiye'yi bütün mâneviyatıyla, şeâir ve kemalâtıyla, desâtir ve ahkâmıyla yapraklar sûretinde neşredip asfiyâ ve evliyasını birer çiçek hükmünde o ağacın âb-ı hayatıyla taze, güzel gösterip bütün kemalât ve hakâik-i kevnîye ve ilâhiyeyi semere verip meyvelerindeki çok çekirdekleri amelî birer düstur, birer program hükmüne geçip yine meyvedâr ağaç hükmünde müteselsil hakâiki gösteren Kur'ân nerede! Beşerin mâlûmumuz olan kelâmı nerede!..

أَيْنَ الثَّرَى مِنَ الثَّرِيَّاتِ¹

Bin üç yüz elli senedir Kur'ân-ı Hakîm, bütün hakâikini kâinat çarşısında açıp teşhir ettiği hâlde; herkes, her millet, her memleket O'nun cevâhirinden, hakâikinden almıştır ve alıyorlar. Hâlbuki ne o ülfet, ne o mebzuliyet, ne o mürûr-u zaman, ne o büyük tahavvülâtlar; O'nun kıymetkar hakâikine, O'nun güzel üslûplarına hâlel verememiş, ihtiyarlatmamış, kurutmamış, kıymetten düşürmemiş, hüsnünü söndürmemiştir. Şu hâlet tek başıyla bir i'câzdır.

Şimdi biri çıksa Kur'ân'ın getirdiği hakâikten bir kısmına kendi hevesince çocukça bir intizâm verse, Kur'ân'ın bazı âyâtına muâraza için nisbet etse, "Kur'ân'a yakın bir kelâm söyledim" dese, öyle ahmakâne bir sözdür ki...

Meselâ: Taşları, muhtelif cevâhirden bir saray-ı muhteşemi yapan ve o taşların vaziyetinde umum sarayın nukuş-u âliyesine bakan mîzânlı nakışlar ile tezyin eden bir ustanın sanatıyla o nukuş-u âliyeden fehmi kâsır, o sarayın bütün cevâhir ve zînetlerinden bîbahre bir âdi adam, âdi hânelerin bir ustası, o saraya girip o kıymetkar taşlardaki ulvî nakışları bozup çocukça hevesine göre âdi bir hânenin vaziyetine göre bir intizâm, bir sûret verse ve çocukların nazarına hoş görünecek bazı boncukları taksa, sonra: "Bakınız! O sarayın ustasından daha ziyade maharet ve servetim var ve kıymetkar zînetlerim var." dese; divanecce bir hezeyan eden bir sahtekârın nisbet-i sanatı gibidir.

¹ Süreyyâ yıldızı nerede, yeryüzü nerede?! (Aralarında ne kadar fark var!) Bkz.: el-Kannûcî, Ebcedü'l-ulûm 3/244; ez-Zürkânî, Menâhilü'l-irfân 2/109, 310.

Üçüncü Şu'le

Üç ziyâsı var.

Birinci Ziyâ

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın büyük bir vech-i i'câzı On Üçüncü Söz'de beyan edilmiştir. Kardeşleri olan sair vücûh-u i'câz sırasına girmek için bu makama alınmıştır. İşte Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkıb gibi i'câz ve hidâyet nurunu neşir ile küfür ve gaflet zulümâtını dağıttığını görmek ve zevk etmek istersen; kendini Kur'ân'ın nüzûlünden evvel olan o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ²

gibi âyetleri işit bak: O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem³ **سَبَّحَ** ve **يُسَبِّحُ**⁴ sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar.

Hem, o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlukat,⁵ **يُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ** sayhasıyla işitenin nazarında nasıl gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nur-u hakikat-edâ ve arz bir kafa ve berr ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebatât birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamânâ bakmakla, mezkûr zevkin dekaikini göremezsin. Evet o zamandan beri nurunu neşreden ve mürûr-u zamanla ulûm-u

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Hadid sûresi, 57/1)

² “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder.” (Cum'a sûresi, 62/1)

³ Bkz.: Hadid sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (**سَبَّحَ** şeklinde emir olarak).

⁴ Bkz.: Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

⁵ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

müteârife hükmüne geçen ve sair neyyirat-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile veyahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan; elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zulûmâtı dağıttığını hakıyla göremezsin ve birçok envâ-ı i'câzı içinde bu nevi i'câzını zevkedemezsin.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek derece-i i'câzına bakmak istersen, şu temsil dürbünüyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç geniş bir perde-i gayb altında bir tabaka-yı mestûriyet içinde saklanmıştı. Mâlûmdur ki, bir ağacın insanın âzaları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir müvazenet lâzımdır. Her bir cüzü, o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte hiç görülmeyen –ve hâlâ görünmüyor– o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil bir resim çekse, bir hudut çizse; daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasüble bir sûret tersim etse ve birbirinden nihayet uzak mebd'e ve müntehasının ortasında uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvâfık tersimat ile doldursa, elbette şüphe kalmaz ki, o ressam bütün o gaybî ağacı gayb-âşına nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân dahi hakikat-i mümkinâta dair –ki o hakikat, dünyanın ibtidâsından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatin hakikatine dair– beyanât-ı Kur'âniye o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyük bir sûret vermiştir ki, bütün muhakkikler nihayet-i tahkikinde Kur'ân'ın tasvirine “Mâşâallah, Bârekâllah” deyip, “Tılsım-ı kâinatı ve muamma-yı hilkatini keşif ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Kerîm!” demişler.

–**وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى**¹ temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve ef'âl-i rabbâniye, bir şecere-i tûbâ-i nur hükmünde temsil edilmekle; o şecere-i nuraniyenin daire-i azameti ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-u kibriyâsı, gayr-i mütenâhi feza-yı itlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-u icraâtı,

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ²

1 “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

2 “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24).

فَالِقِ الْهَيْئَةِ وَالتَّوَيِّ¹

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ²

hudûdundan tut tâ

وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ³

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ⁴

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ⁵

hudûduna kadar intişar etmiş o hakikat-i nuraniyeyi bütün dal ve budaklarıyla, gayât ve meyveleriyle o kadar tenasüble birbirine uygun, birbirine lâyıık, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir sûrette o hakâik-i esmâ ve sıfâtı ve şuûn ve ef'âli beyan eder ki; bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelan eden bütün ashâb-ı irfan ve hikmet, o beyanât-ı Kur'âniye'ye karşı "Sübhanallah" deyip, "Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâyıık!" diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücuba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın dal ve budaklarının en ince meyve ve çiçekleri aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir müvazenet sûretinde târif eder ve o mertebeye bir münasebet tarzında izhar eder ki, akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne karşı hayran kalır. Ve o îmân dalının budağı hükmünde olan İslâmiyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruatı, en küçük âdâbı ve en uzak gayâtı ve en derin hikemiyatı ve en cüz'î semeratına varıncaya kadar aralarında hüsn-ü tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir müvazenet muhafaza ettiğine delil ise, o Kur'ân-ı Câmî'in nusus ve vücûhundan ve işârât ve rumuzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yı İslâmiye'nin kemâl-i intizâmı ve müvazeneti ve hüsn-ü tenasübü ve rasaneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphe

1 "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

2 "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

3 "Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67).

4 "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

5 "(Allah O'dur ki) güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinizi verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtr sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

getirmez bir bürhân-ı kâti'dır. Demek oluyor ki, beyanât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'îsine, bâhusus bir ümmînin ilmüne müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhite istinad ediyor ve cemi' eşyayı birden görebilir, ezel ve ebed ortasında bütün hakâiki bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır. Âmennâ...

İkinci Ziyâ

Hikmet-i Kur'âniye'nin karşısında meydan-ı muârazaya çıkan felsefe-i beşeriyenin, hikmet-i Kur'ân'a karşı ne derece sukut ettiğini On İkinci Söz'de izah ve temsil ile tasvir ve sair Söz'lerde isbat ettiğimizden onlara havale edip şimdilik başka bir cihette küçük bir müvazene ederiz. Şöyle ki:

Felsefe ve hikmet-i insâniye, dünyaya sâbit bakar; mevcudatın mahiyetlerinden, hâsiyetlerinden tafsilen bahseder. Sâni'ine karşı vazifelerinden bahsetse de, icmâlen bahseder. Âdeta kâinat kitabının yalnız nakış ve huruflarından bahseder, mânâsına ehemmiyet vermez. Kur'ân ise, dünyaya geçici, seyyâl, aldatici, seyyar, kararsız, inkılâbci olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, sûrî ve maddî hâsiyetlerinden icmâlen bahseder. Fakat Sâni' tarafından tanzif edilen vezaif-i ubûdiyetkâranelerinden ve Sâni'in isimlerine ne vechile ve nasıl delâlet ettikleri ve evâmîr-i tekviniye-i ilâhiyeye karşı inkıyadlarını tafsilen zikreder. İşte felsefe-i beşeriye ile hikmet-i Kur'âniye'nin şu tafsil ve icmâl hususundaki farklarına bakacağız ki, mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat hangisidir göreceğiz.

İşte, nasıl elimizdeki saat, sûreten sâbit görünüyor. Fakat içindeki çarkların hareketiyle, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının ızdırapları vardır. Aynen onun gibi; kudret-i ilâhiyenin bir saat-i kübrâsı olan şu dünya, zâhirî sâbitiyetiyle beraber daimî zelzele ve tagayyürde, fena ve zevâlde yuvarlanıyor. Evet dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-i kübrânın saniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini ta'dad eden bir iğnedir. İşte zaman, dünyayı emvâc-ı zevâl üstüne atar. Bütün mâzi ve istikbali ademe verip, yalnız zaman-ı hâzır vücuda bırakır. Şimdi zamanın dünyaya verdiği şu şekil ile beraber, mekân itibarıyla dahi yine dünya zelzeleli, gayr-i sâbit bir saat hükmündedir. Çünkü; cevvi hava mekânı çabuk tagayyür ettiğinden, bir hâlden bir hâle sûraten geçtiğinden bazı günde birkaç defa bulutlar ile dolup boşalmakla, saniye sayan milin sûret-i tagayyürü hükmünde bir tagayyür veriyor. Şimdi, dünya hânesinin tabanı olan mekân-ı arz ise, yüzü mevt ve

hayatça, nebat ve hayvanca pek çabuk tebeddül ettiğinden dakikaları sayan bir mil hükmünde, dünyanın şu ciheti geçici olduğunu gösterir. Zemin, yüzü itibarıyla böyle olduğu gibi, batnındaki inkılâbat ve zelzelelerle ve onların neticesinde cibâlin çıkmaları ve hasflar vuku bulması, saatleri sayan bir mil gibi dünyanın şu ciheti ağırca mürûr edicidir, gösterir. Dünya hânesinin tavanı olan semâ mekânı ise, ecrâmların harekâtıyla, kuyuklu yıldızların zuhuruyla, kûsûfât ve husûfâtın vuku bulmasıyla, yıldızların sukut etmeleri gibi tagayyürat gösterir ki; semâvât dahi sâbit değil; ihtiyarlığa, harabiyete gidiyor. Onun tagayyüratı, haftalık saatte günleri sayan bir mil gibi çendan ağır ve geç oluyor. Fakat her hâlde geçici ve zevâl ve harabiyete karşı gittiğini gösterir.

İşte dünya, dünya cihetiyle şu yedi rükün üzerinde bina edilmiştir. Şu rükünler, daim onu sarsıyor. Fakat şu sarsılan ve hareket eden dünya, Sâni'ine baktığı vakit, o harekât ve tagayyürat, kalem-i kudretin mektûbât-ı samedâniyeyi yazması için o kalemin işlemesidir. O tebeddülât-ı ahvâl ise, esmâ-yı ilâhiyenin cilve-i şuûnâtını ayrı ayrı tavsifât ile gösteren, tazelenen aynalarıdır. İşte dünya, dünya itibarıyla hem fenaya gider, hem ölmeğe koşar, hem zelzele içindedir. Hakikatte akarsu gibi rıhlet ettiği hâlde, gaflet ile sûreten incimad etmiş, fikr-i tabiatla kesafet ve küdüret peyda edip âhirete perde olmuştur. İşte felsefe-i sakime tetkikât-ı felsefe ile ve hikmet-i tabiiye ile ve medeniyet-i sefihenin cazibedâr lehviyatıyla, sarhoşane hevesâtıyla o dünyanın hem cümûdetini ziyade edip gafleti kalınlaştırmış, hem küdüretle bulanmasını taz'if edip Sâni'i ve âhireti unutturuyor.

Amma Kur'ân ise, şu hakikatteki dünyayı, dünya cihetiyle,

الْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ¹

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ²

وَالطُّورِ ۞ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ³

âyâtıyla pamuk gibi hallâç eder, atar.

1 "Kâria, Nedir o kâria?" (Kâria sûresi, 101/1-2)

2 "O gerçek olan kıyâmet gerçekleşince neler olacak neler!" (Vâkıa sûresi, 56/1)

3 "Tur'a (o Dağa), yazılmış o Kitaba." (Tûr sûresi, 52/1-2)

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا²

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا³

gibi beyanâtıyla o dünyaya şeffâfiyet verir ve bulanmasını izale eder.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ⁴

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ⁵

gibi nur-efşan neyyirâtıyla, câmid dünyayı eritir.

ve إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ⁸ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ⁷ ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ⁶

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ⁹

mevt-âlûd tâbirleriyle dünyanın ebediyet-i mevhumesini parça parça eder.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ

أَيْنَمَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ¹⁰

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ أَيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹¹

gök gürlmesi gibi sayhalarıyla tabiat fikrini tevlid eden gafleti dağıtır.

1 “Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümrânlığını, o muazzam saltanatı?” (A'râf sûresi, 7/185)

2 “Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi düşünmezler mi?” (Kaf sûresi, 50/6)

3 “Hakkı, inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi...” (Enbiyâ sûresi, 21/30)

4 “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr sûresi, 24/35)

5 “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En'âm sûresi, 6/32).

6 “Gök yarıldığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

7 “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

8 “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

9 “Sûra üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer.” (Zümer sûresi, 39/68)

10 “Yere gireni, yerden çıkani, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir. Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür.” (Hadid sûresi, 57/4)

11 De ki: “Hamd O Allah'a olsun ki size er geç âlâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Neml sûresi, 27/93)

İşte Kur'an'ın baştan başa kâinata müteveccih olan âyâtı, şu esâsa göre gider. Hakikat-i dünyayı olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünyayı, ne kadar çirkin olduğunu göstermekle beşerin yüzünü ondan çevirtir, Sânia bakan güzel dünyanın güzel yüzünü gösterir. Beşerin gözünü ona diktirir. Hakikî hikmeti ders verir. Kâinat kitabının mânâlarını tâlim eder. Hurufât ve nukuşlarına az bakar. Sarhoş felsefe gibi, çirkinine âşik olup, mânâyı unutturup, hurufâtın nukuşuyla insanların vaktini malayâniyatta sarf ettirmiyor.

Üçüncü Ziyâ

İkinci Ziyâ'da hikmet-i beşeriyenin hikmet-i Kur'âniye'ye karşı sukutuna ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzına işaret ettik. Şimdi şu ziyâda, Kur'an'ın şâkirtleri olan asfiyâ ve evliya; ve hükemânın münevver kısmı olan hükemâyı işrâkiyyûn'un hikmetleriyle Kur'an'ın hikmetine karşı derecesini gösterip, şu cihette Kur'an'ın i'câzına muhtasar bir işaret edeceğiz:

İşte Kur'an-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zâhir bir bürhân ve i'câzına en kavî bir alâmet şudur ki:

Kur'an, bütün aksam-ı tevhidin bütün merâtibini, bütün levâzımatıyla muhafaza ederek beyan edip müvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş.

Hem bütün hakâik-i âliye-i ilâhiyenin müvazenesini muhafaza etmiş.

Hem bütün esmâ-yı hüsnânın iktiza ettikleri ahkâmları cem'etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş.

Hem rubûbiyet ve ulûhiyetin şuûnâtını kemâl-i müvazene ile cem'etmiştir.

İşte şu muhafaza ve müvazene ve cem', bir hâsiyettir. Katiyen beşerin eserinde mevcûd değil ve eâzım-ı insâniyenin netâic-i efkârında bulunmuyor. Ne, melekûta geçen evliyaların eserinde; ne, umûrun bâtınlarına geçen işrâkiyyûnun kitaplarında; ne, âlem-i gayba nüfuz eden ruhânîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya, bir taksimü'l-a'mâl hükmünde her bir kısmı hakikatin şecere-i uzmâsından yalnız bir-iki dalına yapıyor. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşılıyor. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. Evet hakikat-i mutlaka, mukayyed enzar ile ihâta edilmez. Kur'an gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihâta etsin. Kur'an'dan başka çendan Kur'an'dan da ders alıyorlar, fakat hakikat-i külliyyenin, cüz'î zihniyle yalnız bir-iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolür. Ya ifrat veya tefrit ile hakâikin müvazenesini ihlâl edip tenasübünü izale eder. Şu hakikat, Yirmi Dördüncü Söz'ün İkinci Dal'ında acib bir temsil ile izah edilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile şu meseleye işaret ederiz.

Meselâ: Bir denizde hesapsız cevherlerin aksamıyla dolu bir definenin bulunduğunu farz edelim. Gavvâs dalgıçlar, o definenin cevâhîrini aramak için dalıyorlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla anlarlar. Bir kısmının eline uzunca bir elmas geçer. O gavvâs hükmeder ki; bütün hazine, uzun direk gibi elmastan ibarettir. Arkadaşlarından başka cevâhîri işittiği vakit hayâl eder ki; o cevherler, bulunduğu elmasın tâbileridir, fusus ve nukuşlarıdır. Bir kısmının da kürevî bir yâkut eline geçer; başkası, murabba bir kehribar bulur ve hâkezâ... Her biri eliyle gördüğü cevheri, o hazinenin aslı ve mu'zamı itikat edip, işittiklerini o hazinenin zevâid ve teferruatı zanneder. O vakit hakâikin müvazenesi bozulur. Tenasüb de gider. Çok hakikatin rengi değişir. Hakikatin hakikî rengini görmek için te'vilâta ve tekellüfata muztar kalır. Hattâ bazen inkâr ve ta'tile kadar giderler. Hükemâ-yı işrâkiyyûnun kitablarına ve Sünnetin mîzânıyla tartmayıp keşfiyat ve meşhudatına itimad eden mutasavvıfın kitablarına teemmül eden, bu hükmümüzü bilâ-şüphe tasdik eder. Demek hakâik-i Kur'âniye'nin cinsinden ve Kur'an'ın dersinden aldıkları hâlde, –çünkü Kur'an değil– böyle nâkıs geliyor.

Bahr-i hakâik olan Kur'an'ın âyetleri dahi, o deniz içindeki definenin bir gavvâsıdır. Lâkin onların gözleri açık, defineyi ihâta eder. Definede ne var, ne yok görür. O defineyi öyle bir tenasüb ve intizâm ve insicamla tavsif eder, beyan eder ki, hakikî hüsn-ü cemâli gösterir. Meselâ: Âyet-i

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ¹

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ²

ifade ettikleri azamet-i rubûbiyeti gördüğü gibi,

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ³

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ⁴

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا⁵

1 “Hâlbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

2 “Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtabın yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

3 “Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.” (Âl-i İmran sûresi, 3/5)

4 “O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir.” (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

5 “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

وَكَايِنٍ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ¹

ifade ettikleri şümûl-ü rahmeti görüyor, gösteriyor.

Hem ² حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ² ifade ettiği vüs'at-i hallâkiyeti görüp gösterdiği gibi, ³ وَمَا تَعْمَلُونَ³ ifade ettiği şümûl-ü tasarufu ve ihâta-yı rubûbiyeti görüp, gösterir. ⁴ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا⁴ ifade ettiği hakikat-i azîme ile ⁵ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ⁵ ifade ettiği hakikat-i kerîmâneyi ⁶ وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالنُّجُومِ مَسْحَرَاتٍ بِأَمْرِهِ⁶ ifade ettiği hakikat-i azîme-i hâkimâne-i âmirâneyi görür, gösterir.

⁷ أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَائِتٍ وَيَقْبِضْنَ⁷ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ⁷ ifade ettikleri hakikat-i rahîmâne-i müdebbirâneyi

⁸ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا⁸ ifade ettiği hakikat-i azîme ile ⁹ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ⁹ ifade ettiği hakikat-i rakîbâneyi,

¹⁰ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹⁰ ifade ettiği hakikat-i muhîta gibi

¹¹ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلِمَ مَا تُوسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ¹¹ ifade ettiği akrebiyeti,

1 "Nice canlı mahlûk var ki rızıklarını kendileri taşıyamazlar. Ama sizi de bütün onları da rızıklandıran Allah'tır." (Ankebût sûresi, 29/60)

2 "(Hamd), gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ın hakkıdır." (En'âm sûresi, 6/1)

3 "Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan (Yüce Allah'tır)." (Sâffât sûresi, 37/96)

4 "Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

5 "Rabbin bal arısına vahyetti." (Nahl sûresi, 16/68)

6 "Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler." (A'râf sûresi, 7/54)

7 "Üstlerinde kuşların saf saf dizilip kanatlarını açıp yumarak dolaşmalarını hiç görmüyorlar mı? Onları havada Rahmândan başka tutan yoktur. O elbette her şeyi görür." (Mülk sûresi, 67/19)

8 "O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez." (Bakara sûresi, 2/255)

9 "Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir." (Hadîd sûresi, 57/4)

10 "Evvvel O'dur, Âhir O. Zahir O'dur, Bâtn O. O her şeyi hakkıyla bilir." (Hadîd sûresi, 57/3)

11 "İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

تَعْرِجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ¹

işaret ettiği hakikat-i ulviyeyi,

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ²

ifade ettiği hakikat-i câmia gibi bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sitte-i îmâniyenin her birisini tafsilen ve erkân-ı hamse-i İslâmiye'nin her birisini kasden ve cidden ve saadet-i dâreyini te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Müvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakâikin hey'et-i mecmuasının tenasübünden hâsıl olan hüsün ve cemâlin menbaindan Kur'ân'ın bir i'câz-ı mânevîsi neşet eder.

İşte şu sırr-ı azîmdendir ki; ulemâ-yı ilm-i kelâm, Kur'ân'ın şâkirtleri oldukları hâlde, bir kısmı onar cilt olarak erkân-ı îmâniyeye dair binler eser yazdıkları hâlde, Mu'tezile gibi akli nakle tercih ettikleri için Kur'ân'ın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddî ikna edememişler. Âdeta onlar, uzak dağların altında lağım yapıp, borularla tâ âlemin nihayetine kadar silsile-i esbab ile gidip orada silsileyi keser. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan mârifet-i ilâhiyeyi ve vücûd-u Vâcibü'l-vücûd'u isbat ederler. Âyet-i kerîme ise, her birisi birer asâ-yı Mûsâ gibi her yerde suyu çıkarabilir, her şeyden bir pencere açar, Sâni-i Zülcelâl'i tanıttırır. Kur'ân'ın bahrinden tereşşuh eden Arabî "Katre" risâlesinde ve sair Söz'lerde şu hakikat fiilen isbat edilmiş ve göstermişiz. İşte hem şu sırdandır ki: Bâtın-ı umûra gidip, sünnet-i seniyyeye ittiba etmeyerek, meşhudatına itimad ederek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin ri-yâsetine geçip bir fırka teşkil eden firâk-ı dâllenin bütün imamları hakâikin tenasübünü, müvazenesini muhafaza edemediğindedir ki, böyle bid'aya, dâlâlete düşüp bir cemaat-ı beşeriyeyi yanlış yola sevk etmişler. İşte bunların bütün aczleri, âyât-ı Kur'âniye'nin i'câzını gösterir.

¹ "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktan elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

² "Allah başkalarına adâleti, hatta adâletten de fazla olarak ihsanı: en güzel davranışı, muhtaç oldukları şeyleri yakınlarla vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl sûresi, 16/90)

Hâtîme

Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzından iki lem'a-yı i'câziye, On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda geçmiştir ki; bir sebab-i kusur zannedilen tekrarâtı ve ulûm-u kevnîyede icmâli, her biri birer lem'a-yı i'câzın menbaıdır. Hem Kur'ân'da mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân, Yirminci Söz'ün İkinci Makamı'nda vâzihan gösterilmiştir. Daha bunlar gibi sair Sözlere de ve risâle-i Arabiyemde çok lemeât-ı i'câziye zikredilip onlara ik-tifaen yalnız şunu deriz ki, bir mucize-i Kur'âniye daha şudur ki:

Nasıl bütün mucizât-ı enbiyâ, Kur'ân'ın bir nakş-ı i'câzını göstermiştir; öyle de Kur'ân bütün mucizâtıyla bir mucize-i Ahmediye (*aleyhüssalâtü vesselâm*) olur ve bütün mucizât-ı Ahmediye (*aleyhüssalâtü vesselâm*) dahi, Kur'ân'ın bir mucizesidir ki, Kur'ân'ın Cenâb-ı Hakk'a karşı nisbetini gösterir ve o nisbetin zuhuruyla her bir kelimesi bir mucize olur. Çünkü o vakit bir tek kelime bir çekirdek gibi bir şecere-i hakâiki mânen tazammun edebilir. Hem merkez-i kalb gibi hakikat-i uzmanın bütün âzâsına münasebettar olabilir. Hem bir ilm-i muhite ve nihayetsiz bir irâdeye istinad ettiği için, hurufuyla, hey'etiyle, vaziyetiy-le, mevkiîyle hadsiz eşyaya bakabilir. İşte şu sırdandır ki; ulemâ-yı ilm-i huruf, Kur'ân'ın bir harfinden bir sayfa kadar esrar bulduklarını iddia ederler ve dâvalarını o fennin ehline isbat ediyorlar.

Risâlenin başından şuraya kadar bütün şu'leleri, şuaları, lem'aları, nurları, ziyâları nazara topla; birden bak. Baştaki dâva, şimdi kat'î netice olarak, yâni:

فَلِّ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

'yı yüksek bir sadâ ile okuyup ilân ediyorlar.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

1 “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplan-salar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

2 “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا¹

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي * وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي * وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي * يَفْقَهُوا قَوْلِي²
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ أَفْضَلَ وَأَجْمَلَ وَأَنْبَلَ وَأَظْهَرَ وَأَطْهَرَ وَأَحْسَنَ وَأَبْرَ وَأَكْرَمَ وَأَعَزَّ وَأَعْظَمَ وَأَشْرَفَ
 وَأَعْلَى وَأَزْكَى وَأَبْرَكَ وَالْأَطْفَ صَلَوَاتِكَ وَأَوْفَى وَأَكْثَرَ وَأَزِيدَ وَأَزْفَى وَأَرْفَعِ وَأَدْوَمِ سَلَامِكَ صَلَاةً
 وَسَلَامًا وَرَحْمَةً وَرِضْوَانًا وَعَفْوًا وَغُفْرَانًا تَمُنُّدُ وَتَزِيدُ بَوَابِلِ سَحَابِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَكَرَمِكَ
 وَتَنْمُو وَتَزْكُو بِنَفَائِسِ شَرَائِفِ لَطَائِفِ جُودِكَ وَمِنْبِكَ أَزْلِيَّةً بِأَزْلِيَّتِكَ لَا تَزُولُ أَبَدِيَّةً بِأَبَدِيَّتِكَ لَا
 تَحُولُ عَلَى عَبْدِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِكَ النُّورِ الْبَاهِرِ اللَّامِعِ وَالْبُرْهَانِ الظَّاهِرِ
 الْقَاطِعِ وَالْبَحْرِ الرَّاحِرِ وَالنُّورِ الْعَامِرِ وَالْجَمَالِ الزَّاهِرِ وَالْجَلَالِ الْقَاهِرِ وَالْكَمَالِ الْفَاخِرِ صَلَاتِكَ
 الَّتِي صَلَّيْتَ بِعَظْمَةِ ذَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ كَذَلِكَ صَلَاةً تَغْفِرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتَشْرَحُ
 بِهَا صُدُورَنَا وَتُطَهِّرُ بِهَا قُلُوبَنَا وَتُرْوِحُ بِهَا أَرْوَاحَنَا وَتُقَدِّسُ بِهَا أَسْرَارَنَا وَتَنْزِعُ بِهَا حَوَاطِرَنَا
 وَأَفْكَارَنَا وَتُصَفِّي بِهَا كُدُورَاتِ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتَشْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتَفْتَحُ بِهَا أَفْقَالَ قُلُوبِنَا.³
 رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁴

وَاجِرِ دَعْوِيهِمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁵

أَمِينَ ، أَمِينَ ، أَمِينَ

1 “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara süresi, 2/286)

2 “Yâ Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözöver şu dilimin bağı. Ta ki anlasınlar sözü-mü.” (Tâhâ süresi, 20/25-28).

3 Allah'ım! En faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en aziz, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latif salavâtlanla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı salât ve selâmını bir rahmet, bir rıza, bir afv, bir gufran olarak ihsan eyle. Ve bütün bunlar senin cömertlik ve kereminin başış yüklü bulutlarından sağanak hâlinde artarak devam ederek; cömertlik ve kereminin, en güzel şerefli lütuflarıyla artarak gelişsin, ezeliyetinle birlikte devam edip zevâl bulmasın, ebediyetle beraber kesintisiz bir şekilde, kulun, habibin, resûlün, yaratıkların en hayırlı olanı, apaçık bir nur olan, en açık kat'î bir delil olan, uçsuz bucaksız bir derya olan, her tarafı aydınlatan bir nur, apaçık bir güzellik, en üstün şeref ve en kıymetli bir kemal sahibi olan Muhammed'e, senin zâtının azametine yakışır şekilde ona yaptığın bir selâm ve salavât olsun. Ve aynı şekilde onun âl ve ashâbı üzerine olsun. Yine aynı şekilde bütün bu salavâtlar hürmetine günahlarımızı başışla, onunla gönlümüzü ferahlat, kalblerimizi temizle, ruhlarımıza rahatlık ver, sırlarımızı temiz tut, fikir ve düşüncelerimizi onunla arındır, sırlarımızdaki bulanıklığı gider, hastalıklarımıza şifa ihsan eyle ve onunla kalblerimize vurulmuş kilitleri aç.

4 “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet başışla. Şüphesiz başış bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmran süresi, 3/8)

5 “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus süresi, 10/10)

Birinci Zeyl

(Makam itibarıyla Yirmi Beşinci Söz'e ilhak edilen zeyillerden,
Yedinci Şua'nın Birinci Makamı'nın On Yedinci Mertebesi'dir.)

Bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı îmân olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz yolcu, kendi kalbine dedi ki: Aradığımız Zât'ın sözü ve kelâmı denilen bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydan okuyan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nâmındaki kitaba müracaat edip, o ne diyor, bilelim. Fakat en evvel, bu kitab bizim hâlıkımızın kitabı olduğunu isbat etmek lâzımdır, diye taharriye başladı. Bu seyyah bu zamanda bulunduğu münasebetiyle en evvel mânevî i'câz-ı Kur'âniye'nin lem'aları olan Risâle-i Nur'a baktı ve onun yüz otuz risâleleri, âyât-ı Furkaniye'nin nükteleri ve ışıkları ve esâslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risâle-i Nur, bu kadar muannit ve mülhid bir asırda her tarafa hakâik-i Kur'âniye'yi mücahidane neşrettiği hâlde, karşısına kimse çıkamadığından isbat eder ki; onun üstadı ve menbaı ve mercii ve güneşi olan Kur'ân semâvîdir, beşer kelâmı değildir. Hattâ Risâle-i Nur'un yüzer hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'âniyesi olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektub'un âhiri, Kur'ân'ın kırk vecihle mucize olduğunu öyle isbat etmiş ki; kim görmüşse değil tenkid ve itiraz etmek, belki isbatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok senâ etmiş. Her ne ise... Kur'ân'ın vech-i i'câzını ve hak kelâmullah olduğunu isbat etmek cihetini Risâle-i Nur'a havale ederek yalnız bir kısa işaretle büyüklüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta

Nasıl ki Kur'ân bütün mucizâtıyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakâikiyle, Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın bir mucizesidir. Öyle de Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*) da, bütün mucizâtıyla ve delâil-i nübüvvetiyle ve kemalât-i ilmiyesiyle Kur'ân'ın bir mucizesidir ve Kur'ân, kelâmullah olduğuna bir hüccet-i katıasıdır.

İkinci Nokta

Kur'ân, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatli bir sûrette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde,

hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılâb yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; on dört asır müddetinde, her dakikada, altı bin altı yüz altmış altı âyetleri, kemâl-i ihtiramla, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadır, fevkalâdedir, mucizedir.

Üçüncü Nokta

Kur'ân, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâgat göstermiş ki, Kâ'be'nin duvarında altın ile yazılan en meşhur ediblerin "*Muallakat-ı Seb'a*" nâmıyla şöhretşiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid'in kızı, babasının kasidesini Kâ'be'den indirirken demiş: "Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı!"

Hem bedevî bir edîb, ¹ *فَأُضِدَّ بِمَا تَوَمَّرَ* âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demişler: "Sen Müslüman mı oldun?" Dedi: "Yok, ben bu âyetin belâgatına secde ettim."²

Hem ilm-i belâgatın dâhîlerinden Abdülkahir-i Cürçânî ve Sekkâkî ve Zemahşerî gibi binlerle dâhî imamlar ve mütefennin edibler icmâ' ve ittifakla karar vermişler ki: "*Kur'ân'ın belâgatı, tâkat-i beşerin fevkindedir, yetiştirilmez.*"³

Hem o zamandan beri mütemadiyen meydan-ı muârazaya davet edip, mağrur ve enaniyetli ediblerin ve belîğlerin damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der: "Ya bir tek sûrenin mislini getiriniz veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabûl ediniz" diye ilân ettiği hâlde o asrın muannit belîğleri bir tek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muârazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri isbat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir.

Hem, Kur'ân'ın dostları, Kur'ân'a benzemek ve taklid etmek şevkiyle ve düşmanları dahi Kur'ân'a mukabele ve tenkid etmek şevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılan ve telâhuk-u efkâr ile terakki eden milyonlarla Arabî

¹ "Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!" (Hicr sûresi, 15/94).

² Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

³ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 13/161.

kitablar ortada geziyor. Hiçbirisinin ona yetişemediğini, hattâ en adî adam dahi dinlese, elbette diyecek: “Bu Kur’ân, bunlara benzemez ve onların mertebesinde değil. Ya onların altında veya umurunun fevkinde olacak. Umurunun altında olduğunu dünyada hiçbir ferd, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diyemez. Demek mertebe-i belâgatı umurun fevkindedir.”

Hattâ bir adam ¹ سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ âyetini okudu. Dedi: “Bunun hârîka telâkki edilen belâgatını göremiyorum.” Ona denildi: “Sen dahi bu seyyah gibi o zamana git, orada dinle.” O da kendini Kur’ân’dan evvel orada tahayyül ederken gördü ki: mevcudat-ı âlem perişan, karanlık câmid ve şuursuz ve vazifesiz olarak hâlî, hadsiz, hududsuz bir fezada; kararsız, fâni bir dünyada bulunuyorlar. Birden Kur’ân’ın lisanından bu âyeti dinlerken gördü: Bu âyet, kâinat üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı, ışıklandırdı ki, bu ezeli nutuk ve bu sermedi ferman asırlar sıralarında dizilen zîşuurlara ders verip gösteriyor ki; bu kâinat bir câmi-i kebîr hükmünde, başta semâvât ve arz olarak umum mahlukatı hayattarane zikir ve tesbihte ve vazifeler başında cûş u huruşla mes’udane ve memnunane bir vaziyette bulunduruyor, diye müşâhede etti ve bu âyetin derece-i belâgatını zevkederek sair âyetleri buna kıyasla Kur’ân’ın zemzeme-i belâgatı arzın nisfını ve nev-i beşerin humsunu istilâ ederek haşmet-i saltanatı kemâl-i ihtiramla on dört asır bilâ-fasla idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

Dördüncü Nokta

Kur’ân, öyle hakikatli bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur’ân’ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellemlen olup darb-ı mesel hükmüne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebabet ve garabet göstermiş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği hâlde, şimdi nâzil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitab ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her tâife-i ilmiye O’ndan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdıkları ve üslûb-u ifadesine ittiba ve iktida ettikleri hâlde, O, üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah’ı tenzih ve tesbih eder.” (Hadîd sûresi, 57/1)

Beşinci Nokta

Kur'ân'ın bir cenahı mâzide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski Peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu onları tasdik ve teyid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisân-ı hâliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de: Evliya ve asfiyâ gibi ondan hayat alan semereleri, hayattar tekemmülleriyle, şecere-i mübarekelerinin hayattar, feyizdar ve hakikat-medar olduğuna delâlet eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velâyetin bütün hak tarikatları ve İslâmiyet'in bütün hakikatli ilimleri, Kur'ân'ın ayn-ı hak ve mecma-ı hakâik ve câmiyyette misilsiz bir hârîka olduğuna şehâdet eder.

Altıncı Nokta

Kur'ân'ın altı ciheti nuranîdir; sıdk ve hakkaniyetini gösterir. Evet altında hüccet ve bürhân direkleri; üstünde sikke-i i'câz lem'aları; önünde ve he-definde saadet-i dâreyn hediyeleri, arkasında nokta-yı istinad, vahy-i semâvî hakikatleri; sağında hadsiz ukûl-ü müstakîmenin deliller ile tasdikleri; solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samimî incizâbları ve teslimleri, Kur'ân'ın fevkalâde, hârîka, metin, hücum edilmez bir kale-i semâviye-i arziye olduğunu isbat ettikleri gibi, altı makamdan dahi O'nun ayn-ı hak ve sadık olduğuna ve beşerin kelâmı olmadığına, hem yanlış olmadığına imza eden, başta bu kâinatta daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu himaye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-u faaliyet ittihaz eden bu kâinatın Mutasarrıf'ı, o Kur'ân'a âlemde en makbûl, en yüksek, en hâkimâne bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakiyet vermesiyle O'nu tasdik ve imza ettiği gibi, İslâmiyet'in menbaı ve Kur'ân'ın tercümanı olan Zât'ın (*aleyhissalâtü vesselâm*) herkesten ziyade O'na itikat ve ihtiramı ve nüzûlü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i nâimânede bulunması ve sair kelâmları O'na yetişmemesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetiy-le beraber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisat-ı kevnîyeyi, gaybiyâne, Kur'ân ile tereddütsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli gözlerin nazarı altında hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın, bütün kuvvetiyle Kur'ân'ın her bir hükmüne öyle îmân edip tasdik etmesi ve hiçbir şey O'nu sarsmaması; Kur'ân semâvî, hakkaniyetli ve kendi Hâlîk-ı Rahîm'inin mübarek kelâmı olduğunu imza ediyor.

Hem, nev-i insanın humsu, belki kısm-ı âzamı, göz önündeki o Kur'ân'a müncezibane ve dindarane irtibatı ve hakikat-perestâne ve müştâkâne kulak vermesi ve çok emârelerin ve vakıaların ve keşfiyatın şehâdetiyle, cin ve melek

ve ruhânîlerin dahi, tilâveti vaktinde pervane gibi etrafında hakperestâne toplanması, Kur'ân'ın kâinatça makbûliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğu bir imzadır.

Hem, nev-i beşerin umum tabakaları, en gabî ve âmîden tut, tâ en zeki ve âlime kadar her birisi, Kur'ân'ın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatleri fehmetmeleri ve yüzlerle fen ve ulûm-u İslâmiye'nin ve bilhas- sa şeriat-ı kübrânın büyük müçtehidleri ve usûlü'd-dîn ve ilm-i kelâm'ın dâhî muhakkikleri gibi, her tâife kendi ilimlerine ait bütün hâcâtını ve cevaplarını Kur'ân'dan istihraç etmeleri, Kur'ân'ın menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arap edipleri –şimdiye kadar Müslüman olmayanlar– muârazaya pek çok muhtaç oldukları hâlde Kur'ân'ın i'câzından yedi büyük vechi varken, yalnız bir tek vechi olan belâgatının, tek bir sûrenin mislini getirmekten istinkâfları ve şimdiye kadar gelen ve muâraza ile şöhet kazanmak isteyen meşhur belîğlerin ve dâhî âlimlerin onun hiçbir vech-i i'câzına karşı çıkamamaları ve âcizane sükût etmeleri; Kur'ân, mucize ve tâkat-i beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Evet, bir kelâm “Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?” denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâgatı tezahür etmesi noktasından, Kur'ân'ın misli olamaz ve O'na yetişilemez. Çünkü; *Kur'ân, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâlık'ının hitabı ve konuşması ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek bir emâre bulunmayan bir mükâlemesi ve bütün insanların belki bütün mahlukatın nâmına meb'us ve nev-i beşerin en meşhur ve nâmdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs'at-i îmânı, koca İslâmiyet'i tereşşuh edip sahibini Kâb-ı kavseyn makamına çıkararak muhatab-ı samedâniyeye mazhariyetle nüzûl eden ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-i kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakâik-i İslâmiye'yi taşıyan en yüksek ve en geniş olan îmânını beyan ve izah eden ve koca kâinatın bir harita, bir saat, bir hâne gibi her tarafını gösterip çevirip, onları yapan sanatkârı taurıyla ifade ve tâlim eden Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'câzına yetişilmez.*

Hem, Kur'ân'ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hattâ yetmiş cilt olarak birer tefsir yazan¹ yüksek zekâlı müdakkik binlerle mütefenninulemânın,

¹ Bkz.: el-Kevserî, el-Makalât s.473-474.

senedleri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur'an'daki hadsiz meziyetleri ve nükteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âlî mânâları ve umûr-u gaybiyenin her nev'inden kesretli gaybî ihbarları izhar ve isbat etmeleri ve bilhassa Risâle-i Nur'un yüz otuz kitabının her biri Kur'an'ın bir meziyetini, bir nüktesini kat'î bürhânlarla isbat etmesi ve bilhassa Mucizât-ı Kur'âniye risâlesi; şimendifer ve tayyâre gibi medeniyetin hârikalarından çok şeyleri Kur'an'dan istihraç eden Yirminci Söz'ün İkinci Makamı ve Risâle-i Nur'a ve elektriğe işaret eden âyetlerin işârâtını bildiren İşarat-ı Kur'âniye nâmındaki Birinci Şua ve Huruf-u Kur'âniye ne kadar muntazam, esrarlı ve mânâlı olduğunu gösteren Rumûzât-ı Semâniye nâmındaki sekiz küçük risâleler ve Sûre-i Feth'in âhirki âyeti beş vecihle ihbar-ı gaybî cihetinde mucizeliğini isbat eden küçük bir risâle gibi Risâle-i Nur'un her bir cüzü, Kur'an'ın bir hakikatini, bir nurunu izhar etmesi; Kur'an'ın misli olmadığına ve mucize ve hârîka olduğuna ve bu âlem-i şehâdette âlem-i gaybın lisanı ve bir Allâmü'l-guyûb'un kelâmı bulunduğuna bir imzadır.

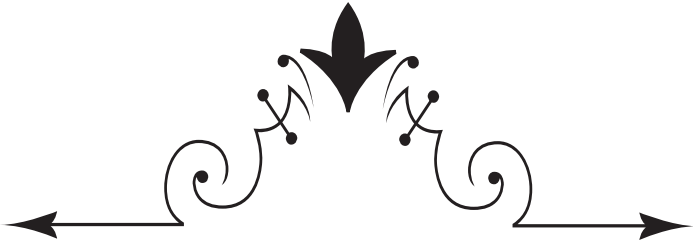
İşte altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen, Kur'an'ın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki; haşmetli hâkimiyet-i nuraniyesi ve azametli saltanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıklandırarak zemin yüzünü dahi bin üç yüz sene tenvir ederek kemâl-i ihtiram ile devam etmesi, hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'an'ın her bir harfi, hiç olmazsa on sevabı ve on hasenesi olması ve on meyve-i bâki vermesi, hattâ bir kısım âyâtın ve sûrelerin her bir harfi, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi ve mübarek vakitlerde her bir harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkması gibi kudsî imtiyazları kazanmış, diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi: "İşte böyle her cihetle mucizâtlı bu Kur'an; sûrelerinin icmâıyla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar u envârının tevafukuyla ve semerat ve âsârının tetabukuyla bir tek Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna ve vahdetine ve sıfât ve esmâsına –delilleri ile isbat sûretinde– öyle şehâdet etmiş ki, bütün ehl-i îmânın hadsiz şehâdetleri, O'nun şehâdetinden tereşşuh etmişler."

İşte bu yolcunun Kur'an'dan aldığı ders-i tevhid ve îmâna kısa bir işaret olarak *Birinci Makam'ın On Yedinci Mertebesi*'nde böyle:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَىٰ وَجُوبِ وَجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ:
الْقُرْآنُ الْمُعْجَزُ النَّبِيَّانِ الْمُقْبُولِ الْمَرْغُوبِ لِأَجْنَاسِ الْمَلِكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ الْمَقْرُوءِ
كُلُّ آيَاتِهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْأَحْتِرَامِ بِالْأَسْتِةِ مِثَاتِ الْمَلَائِكِينَ مِنْ نَوْعِ الْإِنْسَانِ الدَّائِمِ

سَلْطَنَتُهُ الْقُدْسِيَّةُ عَلَى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَعَلَى وُجُوهِ الْأَعْصَارِ وَالْأَزْمَانِ وَالْجَارِي
 حَاكِمِيَّتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ النَّوْرَانِيَّةُ عَلَى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُمْسِ الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةِ عَشَرَ عَضْرًا
 بِكَمَالِ الْإِحْشَامِ وَكَذَا شَهِدَ وَبَزَهَنَ بِإِجْمَاعِ سُورِهِ الْقُدْسِيَّةِ السَّمَاوِيَّةِ وَبَاتِّعَاقِ آيَاتِهِ
 النَّوْرَانِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ وَبِتَوَافُقِ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِتَطَابُقِ حَقَائِقِهِ وَتَمَرَاتِهِ وَأَثَارِهِ بِالْمُشَاهَدَةِ
 وَالْعِيَانِ¹

denilmiştir.

¹ Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O öyle bir Vâcibü'l-vücûd, Vâhid ve Ehaddir ki, O'nun vücûb-u vücûduna ve vahdetine melek, ins ve cin tâifeleri tarafından kabul gören ve râğbet edilen ve bütûn âyetleri her dakika büyük bir hürmetle milyonlarca insan tarafından okunan, kudsi saltanatı yeryüzü-nün ve kâinatın dört bir yanında asırlar boyunca devam eden, mânevî ve nûrânî hâkimiyeti yeryüzü-nün yarısında ve insanların beşte biri üzerinde tam bir ihtisamla on dört asırdır sürüp giden Kur'ân-ı mu'cizü'l-beyan işaret eder. Ve yine, Kur'ân-ı Kerîm, kudsi ve semavî sûrelerinin icmaı, ilâhî ve nuranî âyetlerinin ittifakı, esrar ve envârının tefavuku, hakikatlerinin, meyvelerinin ve eserlerinin uyumluluğu ile, Allah'ın vücûb-u vücûduna ve vahdetine apaçık bir şekilde şehâdet edip, isbat eder.

On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi

Emirdağ Çiçeği

Kur'ân'da Olan Tekrarâta Gelen İtirazlara
Karşı Gayet Kuvvetli Bir Cevaptır

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Gerçi bu mesele perişan vaziyetinden müşevveş ve letâfetsiz olmuş. Fakat o müşevveş ibare altında çok kıymetli bir nevi i'câzı, kat'î bildim. Maatteessüf ifadeye muktedir olamadım. Her ne kadar ibaresi sönük olsa da Kur'ân'a ait olmak cihetiyle hem ibadet-i tefekkürîye, hem kudsî, yüksek, parlak bir cevherin sadefidir. Yırtık libasına değil, elindeki elmasa bakılsın. Hem bunu gayet hasta ve perişan ve gıdasız, bir-iki gün Ramazan'da, mecburiyetle gayet mücmel ve kısa ve bir cümlede pek çok hakikatleri ve müteaddit hüccetleri dercederek yazdım. Kusura bakılmasın.^{1(Hâşiyeye)}

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Ramazan-ı Şerif'te Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ı okurken Risale-i Nur'a işaretleri Birinci Şua'da beyan olunan otuz üç âyetten hangisi gelse bakıyorum ki, o âyetin sayfası ve yaprağı ve kıssası dahi Risale-i Nur'a ve şâkirtlerine kısırdan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Hususan Sûre-i Nur'dan âyet-i nûr², on parmakla Risale-i Nur'a baktığı gibi arkasındaki âyet-i zulûmât³ dahi muârizlarına tam bakıyor ve ziyade hisse veriyor. Âdeta o makam, cüz'iyetten çıkıp külliyet kesbeder ve bu aşırda o külliyetin tam bir ferdi Risale-i Nur ve şâkirtleridir, diye hissettim.

Evet Kur'ân'ın hitabı, evvelâ Mütakellim-i Ezeli'nin rubûbiyet-i âmmesinin geniş makamından.. hem nev-i beşer, belki kâinat nâmına muhatap olan Zât'ın geniş makamından.. hem umum nev-i beşer ve

¹(Hâşiyeye) Denizli Hapsi'nin meyvesine Onuncu Mesele olarak Emirdağ'ın ve bu Ramazan-ı Şerif'in nurlu bir küçük çiçeğidir. Tekrarât-ı Kur'âniye'nin bir hikmetini beyanla ehl-i dalâletin ufûnetli ve zehirli evhamlarını izale eder.

² Nûr sûresi, 24/35.

³ Nûr sûresi, 24/40.

benîâdemin bütün asırlarda irşadlarının gayet vüs'atli makamından.. hem dünya ve âhiretin, arz ve semâvâtın ve ezel ve ebedin ve Hâlık-ı kâinatın rubûbiyetine ve bütün mahlûkatın tedbirine dair kavânîn-i ilâhiyenin gayet yüksek, ihatalı beyanatının makamından aldığı vüs'at ve ulviyet ve ihata cihetiyle o hitap, öyle bir yüksek i'câz ve şümûlü gösterir ki; ders-i Kur'ân'ın muhataplarından en kesretli tâife olan tabaka-yı avâmın basit fehimlerini okşayan zâhirî ve basit mertebesi dahi en ulvî tabakayı da tam hissedar eder. Güya kıssadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir küllî düsturun efradı olarak her asra ve her tabakaya hitap ederek taze nâzil oluyor ve bilhassa çok tekrar ile **الظَّالِمِينَ.. الظَّالِمِينَ** deyip tehditleri ve zulümlerinin cezası olan musibet-i semâviye ve arziyeyi şiddetle beyanı, bu asrın emsâlsiz zulümlerine Kavm-i Âd ve Semûd ve Firavun'un başlarına gelen azaplarla baktırıyor ve mazlum ehl-i imana İbrahim ve Mûsâ (aleyhimesselâm)'lar gibi enbiyânın necatlarıyla teselli veriyor.

Evet, nazar-ı gaflet ve dalâlette vahşetli ve dehşetli bir ademistan ve elîm ve mahvolmuş bir mezaristan olan bütün geçmiş zaman ve ölmüş karnlar ve asırlar, canlı birer sahife-i ibret ve baştan başa ruhlu, hayattar bir acîb âlem ve mevcut ve bizimle münasebettar bir memleket-i rabbâniye suretinde sinema perdeleri gibi; kâh bizi o zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip yüksek bir i'câz ile dersini veren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, aynı i'câz ile nazar-ı dalâlette câmid, perişan, ölü, hadsiz bir vahşetgâh olan ve firak ve zevalde yuvarlanan bu kâinatı bir kitab-ı samedânî, bir şehr-i rahmânî, bir meşher-i sun-u rabbânî olarak o câmidâtı canlandırıp birer vazifedâr suretinde birbiriyile konuşTURUP ve birbirinin imdadına koşTURUP nev-i beşere ve cin ve meleğe hakikî ve nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren bu Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın elbette, her harfinde on ve yüz ve bazen bin ve binler sevap bulunması.. ve bütün cin ve ins toplansa onun mislini getirememesi..² ve bütün benîâdemle ve kâinatla tam yerinde konuşması.. ve her zaman milyonlar hâfızların kalblerinde zevk ile yazılması.. ve çok tekrarlar ve kesretli tekrarâtıyla usandırmaması.. ve çok iltibas yerleri ve cümleleri ile beraber çocukların nazik ve basit kafalarında mükemmel yerleşmesi.. ve hastaların ve az sözden müteessir olan ve sekerâtta olanların kulağında mâ-yı

¹ Zâlimler.. zâlimler.. (Bu tehditin yer aldığı bazı âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/35, 95, 124..)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/23; Yûnus sûresi, 10/38; Hûd sûresi, 11/13; İsrâ sûresi, 17/88; Kasas sûresi, 28/49; Tûr sûresi, 52/34.

zeczem misillü hoş gelmesi gibi kudsî imtiyazları kazanır ve iki cihanın saadetlerini kendi şâkirtlerine kazandırır.

Ve tercümanın ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannû ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selâset-i fitriyesini ve doğrudan doğruya semâdan gelmesini ve en kesretli olan tabakât-ı avâmın basit fehimlerini tenezzülât-ı kelâmîye ile okşamak hikmetiyle en ziyade semâ ve arz gibi en zâhir ve bedihî sayfalarını açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mucizât-ı kudretini ve mânidâr sutûr-u hikmetini ders vermekle lütf-u irşadda güzel bir i'câz gösterir.

Tekrarı iktiza eden dua ve davet, zikir ve tevhid kitabı dahi olduğunu bildirmek sırrıyla güzel, tatlı tekrarâtıyla birtek cümlede ve birtek kıssada ayrı ayrı çok manaları, ayrı ayrı muhatap tabakalarına tefhim etmekte ve cüz'î ve âdi bir hâdisede en cüz'î ve ehemmiyetsiz şeyler dahi nazar-ı merhametinde ve daire-i tedbir ve iradesinde bulunmasını bildirmek sırrıyla tesis-i İslâmiyet'te ve tedvin-i şeriatıta sahabelerin cüz'î hâdiselerini dahi nazar-ı ehemmiyete almasında hem küllî düsturların bulunması, hem umumî olan İslâmiyet'in ve şeriatın tesisinde o cüz'î hâdiseler, çekirdekler hükmünde çok ehemmiyetli meyveleri verdikleri cihetinde de bir nevi i'câzını gösterir.

Evet, ihtiyacın tekerrürüyle, tekrarın lüzumu haysiyetiyle yirmi sene zarfında pek çok mükerrer suâllere cevap olarak ayrı ayrı çok tabakalara ders veren ve koca kâinatı parça parça edip kıyâmette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine azametli âhireti kuracak.. ve zerrâtın yıldızlara kadar bütün cüz'iyât ve külliyyâtın tek bir Zât'ın elinde ve tasarrufunda bulunduğunu isbat edecek.. ve kâinatı ve arzı ve semâvâtı ve anâsırı kızdıran ve hidde getiren nev-i beşerin zulümlerine, kâinatın netice-i hilkatı hesabına gazab-ı ilâhîyi ve hiddet-i rabbânîyi gösterecek hadsiz ve nihâyetsiz ve dehşetli ve geniş bir inkılâbın tesisinde binler netice kuvvetinde bazı cümleleri ve hadsiz delillerin neticesi olan bir kısım âyetleri tekrar etmek; değil bir kusur, belki gayet kuvvetli bir i'câz ve gayet yüksek bir belâgat ve mukteza-yı hâle gayet mutâbık bir cezâlettir, bir fesâhattir.

♦ Meselâ birtek âyet olup yüz on dört defa tekrar edilen **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** cümlesi, Risale-i Nur'un On Dördüncü Lem'a'sında beyan edildiği gibi; arşı ferşe bağlayan ve kâinatı ışıklandıran ve her dakika herkes ona muhtaç olan öyle bir hakikattir ki, milyonlar defa tekrar edilse yine ihtiyaç vardır. Değil yalnız etmek gibi her gün, belki hava ve ziya gibi her dakika ona ihtiyaç ve iştiyak vardır.

♦ Hem meselâ Sûre-i ¹ ﴿طَسْمَ﴾'de sekiz defa tekrar edilen şu **وَإِنَّ رَبَّكَ** ² **لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ** âyeti, o sûrede hikâye edilen peygamberlerin necatlarını ve kavimlerinin azaplarını, kâinatın netice-i hilkatî hesabına ve rubûbiyet-i âmmenin nâmına o binler hakikat kuvvetinde olan âyeti tekrar ederek izzet-i rabbâniye, o zâlim kavimlerin azabını ve rahîmiyet-i ilâhiye dahi enbiyânın necatlarını iktiza ettiğini ders vermek için binler defa tekrar olsa yine ihtiyaç ve iştiyak var.. ve icazlı ve i'câzlı bir ulvî belâgattır.

♦ Hem meselâ Sûre-i Rahmân'da tekrar edilen ³ **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** âyeti ile Sûre-i Mürselât'ta ⁴ **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** âyeti, cin ve nev-i beşere kâinatı kızdıran ve arz ve semâvâtı hiddete getiren ve hilkat-i âlemin neticelerini bozan ve haşmet-i saltanat-ı ilâhiyeye karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlûkatın hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arza ve semâvâta tehditkârâne haykıran bu iki âyet, böyle binler hakikatlerle alâkadar ve binler mesele kuvvetinde olan bir ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var.. ve celâllî bir i'câz ve cemâllî bir icâz-ı belâgattır.

♦ Hem meselâ Kur'ân'ın hakikî ve tam bir nevi münâcâtı ve Kur'ân'dan çıkan bir çeşit hülâsası olan Cevşenü'l-Kebîr nâmındaki münâcât-ı Peygamberî'de *(aleyfissalâtü vesselâm)* yüz defa **سُبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانُ الْأَمَانُ خَلِّصْنَا مِنْ** ⁵ **النَّارِ، أجزُنَا مِنَ النَّارِ، نَجِّنَا مِنَ النَّارِ** cümlesinin tekrarında *tevhid* gibi kâinatça en büyük hakikat.. ve mahlûkatın rubûbiyete karşı *tesbih ve tahmid ve takdis* gibi üç muazzam vazifesinden en ehemmiyetli bir vazifesi.. ve şekâvet-i ebediyeden kurtulmak gibi nev-i insanın en dehşetli meselesi.. ve ubûdiyet ve acz-i beşerin en lüzumlu neticesi bulunması cihetiyle binler defa tekrar edilse yine azdır.

İşte, tekrarât-ı Kur'âniye bu gibi esaslara bakıyor. Hatta bazen bir sayfada iktiza-yı makam ve ihtiyac-ı ifham ve belâgat-ı beyan cihetiyle yirmi defa

1 "Tâ. Sin. Mîm." (Şuarâ sûresi, 26/1)

2 "Ama senin Rabbin aziz ve rahimdir (mutlak galiptir, geniş merhamet sahibidir)" (Şuarâ sûresi, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191)

3 "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edebilirsiniz?" (Rahman sûresi, 55/13, 16, 18; ...)

4 "Hakkı yalan sayanların o gün vay hâllerine!" (Mürselât sûresi, 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49,)

5 Sübhânsın yâ Rab! Sen'den başka yoktur ilâh! Emân diliyoruz Sen'den, koru bizi cehennemden!

sarihî ve zımnen tevhid hakikatini ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve sevk verir. Risale-i Nur'da tekrarât-ı Kur'âniye ne kadar yerinde ve münasip ve belâgatça makbul olduğu hüccetleriyle beyan edilmiş.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın Mekki sûreleriyle Medenî sûrelerinin belâgat noktasında ve i'câz cihetinde ve tafsil ve icmâl vechinde birbirinden ayrı olmasının sırrı ve hikmeti şudur ki:

Mekke'de birinci safta muhatap ve muâzırları, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan belâgatça kuvvetli bir üslûb-u âlî ve îcazlı, muknî, kanaat verici bir icmâl ve tesbit için tekrar lâzım geldiğinden ekseriyetle Mekki sûreleri erkân-ı imaniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'câzlı bir îcaz ile tekrar edip ifade ederek; mebdede ve meâdi, Allah'ı ve âhireti; değil yalnız bir sayfada, bir âyette, bir cümlede, bir kelimedede.. belki bazen bir harfte ve takdim, tehir ve tarif ve tenkir ve hazf ve zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli isbat eder ki, ilm-i belâgatın dâhî imamları hayretle karşılaşmışlar. Risale-i Nur ve bilhas- sa Kur'ân'ın kırk vech-i i'câzını icmâlen isbat eden Yirmi Beşinci Söz, –zeyille- riyle beraber– ve Kur'ân'ın nazmındaki vech-i i'câzı harika bir tarzda isbat eden Arabî Risale-i Nur'dan “İşârâtü'l-İ'câz” tefsiri bilfiil göstermişler ki, Mekki olan sûre ve âyetlerde en âlî bir üslûb-u belâgat ve en yüksek bir i'câz-î icâzî vardır.

Amma Medenî sûre ve âyetlerde birinci safta muhatap ve muâzırları ise Allah'ı tasdik eden yahudî ve nasâra gibi ehl-i kitap olduğundan.. mukteza-yı belâgat ve irşad ve mutâbık-ı makam ve hâlin lüzumundan.. sade ve vazih ve tafsilli bir üslûpla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve imanın rükünleri- ni değil, belki medar-ı ihtilâf olan şeriatta ve ahkâmda ve teferruâtın ve küllî kanunların menşeleri ve sebepleri olan cüz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden.. o Medenî sûre ve âyetlerde ekseriyetle tafsil ve izah ve sade üslûpla beyanât içinde Kur'ân'a mahsus emsâlsiz bir tarz-ı beyanla birden, o cüz'î teferruât hâ- disesi içinde yüksek, kuvvetli bir fezleke, bir hâtîme, bir hüccet ve o cüz'î hâ- dise-i şer'iyeyi küllîleştiren.. ve imtisâlini iman-ı billâh ile temin eden bir cüm- le-i tevhidiyeyi ve imaniyeyi ve uhreviyeyi zikreder, o makamı nurlandırır, ul- vîleştirir, küllîleştirir.

Risale-i Nur, âyetlerin âhirlerinde ekseriyetle gelen

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹ ، إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ²

1 “Allah gerçekten her şeye kadirdir.” (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmran sûresi, 3/165; Nahl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtr sûresi, 35/1)

2 “Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir.” (Enfâl sûresi, 8/75; Tevbe sûresi, 9/115; Ankebût sûresi, 29/62; Mücadele sûresi, 58/7)

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹ ، وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ²

gibi tevhide ve âhireti ifade eden fezlekelerde ve hâtimelerde ne kadar yüksek bir belâgat ve meziyetler ve cezâletler ve nükteler bulunduğunu Yirmi Beşinci Söz'ün İkinci Şûlesi'nin İkinci Nuru'nda o fezleke ve hâtimelerin pek çok nüktelerinden ve meziyetlerinden on tanesini beyan ederek, o hülâsalarda bir mucize-i kübrâ bulunduğunu muannitlere de isbat etmiş.

Evet Kur'ân, o teferruat-ı şer'îye ve kavânîn-i içtimaiyenin beyanı içinde, *birden*, muhatabın nazarını yüksek ve küllî noktalara kaldırıp sade üslûbu, bir ulvî üslûba ve şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek Kur'ân'ı, hem bir kitab-ı şeriat ve ahkâm ve hikmet, hem bir kitab-ı akide ve iman ve zikir ve fikir ve dua ve davet olduğunu gösterip, her makamda çok makâsıd-ı irşadiye-yi Kur'âniye'yi ders vermesiyle Mekkî âyetlerin tarz-ı belâgatlarından ayrı ve parlak mucizâne bir cezâlet izhar eder. Bazen iki kelimede, meselâ; ³ رَبُّ الْعَالَمِينَ ile vâhidiyeti ve ⁴ رَبُّكَ 'de, رَبُّكَ tâbiriyle ehadiyeti bildirir. Ehadiyet içinde vâhidiyeti ifade eder. Hatta bir cümlede bir zerreyi, bir gözbebeğinde gördüğü ve yerleştirdiği gibi; güneşi aynı âyetle, aynı çekiç-göğün gözbebeğinde yerleştirir ve göge bir göz yapar.

♦ Meselâ ⁵ يُرْجِعُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُورِجُ حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ⁵ âyetinden sonra ⁶ يُرْجِعُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ⁶ âyetinin akabinde ⁷ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ⁷ der. “Zemin ve göklerin haşmet-i hilkatinde kalbin dahi hâtîrâtını bilir, idare eder.” der, tarzında bir beyanât cihetiyle o sade ve ümmiyet mertebesini ve avâmın fehmini nazara alan o basit ve cüz'î muhâvere, o tarz ile ulvî ve cazibedar ve umumî ve irşadkâr bir mükâlemeye döner.

¹ “O azîzdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)” (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; ...)

² “O, azîzdir, rahîmdir (mutlak galiptir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir)” (Rûm sûresi, 30/5)

³ “Âlemlerin Rabbi” (A'râf sûresi, 7/54; Şuarâ sûresi, 26/23; Kasas sûresi, 28/30; Mü'min sûresi, 40/64; Fussilet sûresi, 41/9; Tekvir sûresi, 81/29; Hâkka sûresi, 69/4)

⁴ “Senin Rabbin” (Bakara sûresi, 2/30, Mâide sûresi, 5/24, 112; En'âm sûresi, 6/112, 131, 132, 133, 158; A'râf sûresi, 7/167, 172; Enfâl sûresi, 8/5; ...)

⁵ “Gökleri ve yeri yaratan...” (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; ...)

⁶ “Geceyi gündüze katar, böylece gündüz uzar. Gündüzü geceye katar, böylece gece uzar.” (Hadîd sûresi, 57/6)

⁷ “Kalplerin kühnünü O bilir.” (Hadîd sûresi, 57/6)

Bir Suâl: Bazen ehemmiyetli bir hakikat, sathî nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda cüz'î ve âdi bir hâdiseden yüksek bir fezleke-i tevhidi veya küllî bir düsturu beyan etmekte münasebet bilinmediğinden, bir kusur tevehhüm edilir. Meselâ "Hazreti Yusuf (aleyhisselâm), kardeşini bir hile ile alması"¹ içinde **وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ** ² **عَلِيمٌ** diye gayet yüksek bir düsturun zikri, belâgatça münasebeti görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?

Elcevap: Her biri birer küçük Kur'ân olan ekser uzun sûre ve mutavasıtarda ve çok sayfa ve makamlarda yalnız iki-üç maksat değil; belki Kur'ân mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rubûbiyet-i ilâhiyenin her şeye ihatasını ve haşmetli tecelliyâtını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebîrinin bir nevi kiraatı olan Kur'ân, elbette her makamda, hatta bazen bir sayfada çok maksatları takiben, mârifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve iman hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, öbür makamda, meselâ zâhirce zayıf bir münasebetle başka bir ders açar ve o zayıf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler. O makama gayet mutâbık olur, mertebe-i belâgatı yükselir.

İkinci Bir Suâl: Kur'ân'da sarîhen ve zımnen ve işaretlen, âhiret ve tevhidi ve beşerin mükâfât ve mücâzâtını binler defa isbat edip nazara vermenin ve her sûrede, her sayfada, her makamda ders vermenin hikmeti nedir?

Elcevap: Daire-i imkânda ve kâinatın sergüzeştine ait inkılâplarda ve emanet-i kübrâyı ve hilâfet-i arziyeyi omuzuna alan nev-i beşerin şekâvet ve saadet-i ebediyeye medar olan vazifesine dair en ehemmiyetli, en büyük, en dehşetli meselelerinden en azametlilerini ders vermek.. ve hadsiz şüpheleri izale etmek.. ve gayet şiddetli inkârları ve inatları kırmak cihetinde elbette, o dehşetli inkılâpları tasdik ettirmek.. ve o inkılâpların azametinde büyük ve beşere en elzem ve en zarurî meseleleri teslim ettirmek için Kur'ân, binler defa değil, belki milyonlar defa onlara baktırsa yine israf değil ki milyonlar kere tekrar ile o bahisler Kur'ân'da okunur, usanç vermez, ihtiyaç kesilmez.

♦ Meselâ: **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ**

¹ Bkz.: "İşte Biz Yusuf'a, kardeşini alıkoymasını için böyle bir plan öğrettik." (Yûsuf sûresi, 12/76)

² "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur." (Yûsuf sûresi, 12/76)

¹ ذَلِكِ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ¹ âyetinin gösterdiği müjde-i saadet-i ebediye hakikati, bîçare beşere her dakika kendini gösteren hakikat-i mevtin “hem insanı, hem dünyasını, hem bütün ahbabını idam-ı ebedîsinden kurtarıp ebedî bir saltanatı kazandırır” dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar ehemmiyet verilse yine israf olmaz, kıymetten düşmez.

İşte bu çeşit hadsiz, kıymettar meseleleri ders veren ve kâinatı bir hâne gibi değiştiren ve şeklini bozan dehşetli inkılâpları tesis etmekte iknaya ve inandırmaya ve isbata çalışan Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan, elbette sarîhen ve zımnen ve işaretten binler defa o meselelere nazar-ı dikkati celbetmek değil israf; belki ekmek, ilâç, hava ve ziya gibi birer hâcet-i zaruriye hükmünde ihsanını tazelerdirir.

♦ Hem meselâ

إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ² ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ³

gibi tehdit âyetlerini Kur’ân, gayet şiddetle ve hiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarlar zikretmesinin hikmeti ise Risale-i Nur’da kat’î isbat edildiği gibi beşerin küfrü, kâinatın ve ekser mahlûkatın hukuklarına öyle bir tecavüzdür ki semâvâtî ve arzı kızdırıyor ve anâsırı hiddete getirip tufanlarla o zâlimleri tokatlıyor.

إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ❁ تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعُنُقِ⁴

âyetlerinin sarâhatiyle o zâlim münkirlere cehennem öyle öfkeleniyor ki, hiddetinden parça parça olmak ve parçalanmak derecesine geliyor.

İşte böyle bir cinâyet-i âmmeye ve hadsiz bir tecavüze karşı beşerin küçüklük ve ehemmiyetsizliği noktasında değil, belki zâlimâne cinâyetinin azametini ve kâfirâne tecavüzünün dehşetine karşı Sultan-ı kâinat kendi raiyetinin hukukunun ehemmiyetini.. ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihâyetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinâyeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar ve milyarlar ile tekrar etse

¹ “İman edip makbul ve güzel işler yapanlara ise, içinden ırmaklar akan cennetler var. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur!” (Bürûc sûresi, 85/11)
² “Zalimlere elbette gayet acı bir azap vardır.” (İbrahim sûresi, 14/22; Şûrâ sûresi, 42/21)
³ “Kâfirlere ise cehennem ateşi var.” (Fâtır sûresi, 35/36)
⁴ “Onlar oraya atılınca, cehennemın müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler. Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir.” (Mülk sûresi, 67/7-8)

yine israf ve kusur değil ki, bin seneden beri yüzer milyon insanlar her gün usanmadan kemâl-i iştiaqla ve ihtiyaçla okurlar.

Evet her gün, her zaman, herkes için bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı kendine açılmasından, geçici her bir âlemini nurlandırmak için ihtiyaç ve iştiaqla **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** cümlesini bin defa tekrar ile o değişen perdelerin her birisine bir **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** 'ı bir lâmba yaptığı gibi, öyle de o kesretli, geçici perdeleri ve o tazelenen seyyar kâinatları karanlıklandırmamak.. ve ayna-yı hayatında in'ikâs eden suretlerini çirkinleştirmemek.. ve lehinde şahit olabilen o misafir vaziyetleri aleyhine çevirmemek için, o cinâyetlerin cezalarını ve Padişah-ı Ezeli'nin şiddetli ve inatları kıran tehditlerini Kur'ân'ı okumakla takdir etmek.. ve nefsinin tuğyanından kurtulmaya çalışmak hikmetiyle Kur'ân, gayet mânidâr tekrar eder. Ve bu derece kuvvet ve şiddet ve tekrar ile tehdidât-ı Kur'âniye'yi hakikatsiz tevehhüm etmekten şeytan bile kaçır. 'Onları dinlemeyen münkirlere cehennem azabı ayn-ı adalettir' diye gösterir.

♦ Hem meselâ Asâ-yı Mûsâ gibi çok hikmetleri ve faydaları bulunan kıssa-yı Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) ve sair enbiyânın (*aleyhimüsselâm*) kıssalarını çok tekrarında Risalet-i Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) hakkaniyetine bütün enbiyânın nübüvvetlerini bir hüccet gösterip 'onların umumunu inkâr edemeyen, bu Zât'ın risaletini hakikat noktasında inkâr edemez' hikmetiyle.. ve herkes, her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir ve muvaffak olmadığında her bir uzun ve mutavassit sûreyi birer küçük Kur'ân hükmüne getirmek için ehemmiyetli erkân-ı imaniye gibi o kıssaları tekrar etmesi değil israf, belki mukteza-yı belâgattır ve hâdis-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün benîâdem'in en büyük hâdisesi ve kâinatın en azametli meselesi olduğunu ders vermektir.

Evet Kur'ân'da Zât-ı Ahmediye'ye en büyük makam vermek ve dört erkân-ı imaniyeyi içine almakla **مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ** rûknüne denk tutulan **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** risalet-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), kâinatın en büyük hakikati.. ve Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün mahlûkatın en eşrefi.. ve hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) tabir edilen küllî şahsiyet-i mâneviyesi ve makam-ı kudsi, iki cihanın en parlak bir güneşi olduğuna ve bu harika makama liyâkatine dair pek çok hüccetleri ve emâreleri, kat'î bir surette Risale-i Nur'da isbat edilmiş. Binden birisi şudur ki:

1 "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

2 "Muhammed Allah'ın resûlüdür." (Fetih sûresi, 48/29)

✓ ¹ **السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ** düsturuyla bütün ümmetinin bütün zamanlarda işlediği hasenâtın bir misli, O'nun defter-i hasenâtına girmesi...

✓ Ve bütün kâinatın hakikatlerini, getirdiği nur ile nurlandırması...

✓ Değil yalnız cin ve insi ve meleği ve zîhayatları, belki kâinatı ve semâvâtı ve arzı minnettar eylemesi...

✓ Ve istidat lisanıyla nebâtâtın duaları ve ihtiyac-ı fitrî diliyle hayvanâtın duaları, gözümüz önünde bilfiil kabul olmasının şهادetiyle milyonlar, belki milyarlar fitrî ve reddedilmez duaları makbul olan sulehâ-yı ümmeti, her gün o Zât'a (*aleyhissalâtü vesselâm*) salât ü selâm ile rahmet duaları...

✓ Ve mânevî kazançlarını en evvel o Zât'a (*aleyhissalâtü vesselâm*) bağışlamaları...

✓ Ve bütün ümmetçe okunan Kur'ân'ın üç yüz bin harufunun her birisinde on sevaptan ta yüz, ta bin hasene ve meyve vermesinden –yalnız kıraat-ı Kur'ân cihetiyle– defter-i a'mâlîne hadsiz nurlar girmesi haysiyetiyle...

O Zât'ın (*aleyhissalâtü vesselâm*) şahsiyet-i mâneviyesi olan hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), istikbalde bir şecere-i tûbâ-yı cennet hükmünde olacağını Allâmü'l-guyûb bilmiş ve görmüş.. ve o makama göre Kur'ân'ında o azîm ehemmiyeti vermiş.. ve fermanında O'na tebaiyeti ve sünnet-i seniyyesine ittibâ ile şefaatine mazhariyeti, en ehemmiyetli bir mesele-i insaniye göstermiş. Ve o haşmetli şecere-i tûbânın bir çekirdeği olan şahsiyet-i beşeriyetini ve bidayetteki vaziyet-i insaniyesini arasına nazara almasıdır.

İşte Kur'ân'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, tekrarâtında kuvvetli ve geniş bir mucize-i mâneviye bulunmasına fitrat-ı selime şehadet eder. Meğer maddiyûnluk tâunuyla maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına müptelâ ola!..

وَيُنَكِّرُ الْفَمُّ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ²

قَدْ يُنَكِّرُ الْمَرْءُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ

kâidesine dâhil olur.

¹ (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

² Bazen insan, gözünün iltihaplı olması sebebiyle güneşin ışığını inkâr ettiği gibi ağız da hastalığından dolayı suyun tadını inkâr edebilir. (el-Busayrî, *Kasidetü'l-bürde* 104. beyit)

Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtime Olarak İki Hâşiye

Birincisi

Bundan on iki sene evvel^{1(Hâşiye)} işittim ki, en dehşetli ve muannit bir zındık, Kur'ân'a karşı sû-i kasdını tercümesiyle yapmaya başlamış ve demiş ki: "Kur'ân tercüme edilsin, ta ne mal olduğu bilinsin." Yani, 'lüzumsuz tekrarâtı herkes görsün ve tercümesi onun yerinde okunsun' diye dehşetli bir plân çevirmiş.

Fakat Risale-i Nur'un cerhedilmez hüccetleri kat'î isbat etmiş ki, Kur'ân'ın hakikî tercümesi kabil değil.. ve lisân-ı nahvî olan lisân-ı Arabî yerinde Kur'ân'ın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez.. ve her bir harfi, on adetten bine kadar sevap veren kelimât-ı Kur'âniye'nin mucizâne ve cemiyetli tabirlerinin yerini, beşerin âdi ve cüz'î tercümeleri tutamaz.. onun yerinde câmilerde okunmaz diye Risale-i Nur, her tarafta intişarıyla o dehşetli plânı akîm bıraktı.

Fakat o zındıktan ders alan münafıklar, yine şeytan hesabına Kur'ân güneşini üflemeyle söndürmeye ahmak çocuklar gibi ahmakâne ve divânece-sine çalışmaları sebebiyle bana gayet sıkı ve sıkıcı ve sıkıntılı bir hâlette bu Onuncu Mesele yazdırıldı, tahmin ediyorum. Başkalar ile görüşemediğim için hakikat-i hâli bilmiyorum.

İkinci Hâşiye

Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Otelî'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımda güzel bahçelerde kesretli kavak ağaçları birer halka-yı zikir tarzında gayet latîf, tatlı bir surette hem kendileri, hem dalları, hem yaprakları, havanın dokunmasıyla cezbedârâne ve cazibekârâne hareketle raksları, kardeşlerimin mufârakatlarından ve yalnız kaldığımdan hüznü ve gamlı kalbime ilişti. Birden güz ve kış mevsimi hatıra geldi ve bana bir gaflet bastı. Ben, o kemâl-i neşe ile cilvelenen o nâzenin kavaklara ve zihayatlara o kadar acıdım ki gözlerim yaş ile doldu. Kâinatın süslü perdesi altındaki ademleri, firakları ihtar ve ihsasıyla kâinat dolusu firakların, zevallerin hüznüleri başıma toplandı. Birden hakikat-i Muhammediye'nin (*aleyhüssalâtü vesselâm*) getirdiği nur, imdada yetişti. O hadsiz hüznüleri ve gamları, sürurlara çevirdi. Hatta o

^{1(Hâşiye)} Bu risalenin telifinden.

nurun, herkes ve her ehl-i iman gibi benim hakkımda milyon feyzinden yalnız o vakitte, o vaziyete temas eden imdat ve tesellisi için Zât-ı Muhammediye'ye (*aleyhissalâtu vesselâm*) karşı ebediyen minnettar oldum. Şöyle ki:

Ol nazar-ı gaflet, o mübarek nâzeninleri vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp hareketleri neşeden değil; belki, güya ademden ve firaktan titreyerek hiçliğe düştüklerini göstermekle herkes gibi bendeki aşk-ı bekâ ve hubb-u mehâsin ve şefkat-i cinsiye ve hayatiyeye medar olan damarlarıma o derece dokundu ki; böyle dünyayı bir mânevî cehenneme ve akıllı bir tâzip âletine çevirdiği sırada, Muhammed (*aleyhissalâtu vesselâm*)'ın beşere hediye getirdiği nur, perdeyi kaldırdı.. idam, adem, hiçlik, vazifesizlik, abes, firak yerlerinde o kavakların her birinin yaprakları adedince hikmetleri ve manaları ve – Risale-i Nur'da isbat edildiği gibi– üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri var, diye gösterdi.

Birinci kısım, Sâni-i Zülcelâl'in esmâsına bakar. Meselâ, nasıl bir usta harika bir makineyi yapsa herkes, o zâta “Mâşâallah, bârekâllah!” deyip alkışlar. Öyle de o makine dahi, ondan maksut neticeleri tam tamına göstermesiyle, lisân-ı hâliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. Her zîhayat ve her şey böyle bir makinedir, ustasını tebriklerle alkışlar.

İkinci kısım hikmetleri ise, zîhayatın ve zîşuûrun nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalâagâh, birer kitab-ı mârifet olur. Manalarını zîşuûrun zihinlerinde ve suretlerini kuvve-i hâfızalarında ve elvâh-ı misâliyede ve âlem-i gaybın defterlerinde daire-i vücûdda bırakıp sonra âlem-i şehadeti terk eder, âlem-i gayba çekilir. Demek surî bir vücûdu bırakır, mânevî ve gaybî ve ilmî çok vücûdları kazanır.

Evet, madem Allah var ve ilmi, ihata eder; elbette adem, idam, hiçlik, mahv, fena hakikat noktasında ehl-i imanın dünyasında yoktur ve kâfirlerin dünyaları ademle, firakla, hiçlikle, fânîlikle doludur.

İşte bu hakikati, umumun lisanında gezen bu gelen darb-ı mesel ders verip, der: “*Kimin için Allah var, ona her şey var ve kimin için yoksa her şey ona yoktur, hiçtir.*”¹

Elhâsıl: Nasıl ki iman, ölüm vaktinde insanı idam-ı ebedîden kurtarıyor; öyle de herkesin hususî dünyasını dahi idamdan ve hiçlik karanlıklarından kurtarıyor. Ve küfür ise hususan küfr-ü mutlak olsa hem o insanı,

¹ Bkz.: Ebu'l-Abbas el-Mukri', *Nefhu't-tayyib* 4/504.

hem hususî dünyasını ölümle idam edip mânevî cehennem zulmetlerine atar. Hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Hayat-ı dünyeviyeyi âhîretine tercih edenlerin kulakları çınlasın. Gelsinler, buna ya bir çare bulsunlar veya imana girsinler. Bu dehşetli hasârâtan kurtulsunlar!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

Duanıza çok muhtaç ve size çok müştâk kardeşiniz

Said Nursî

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)